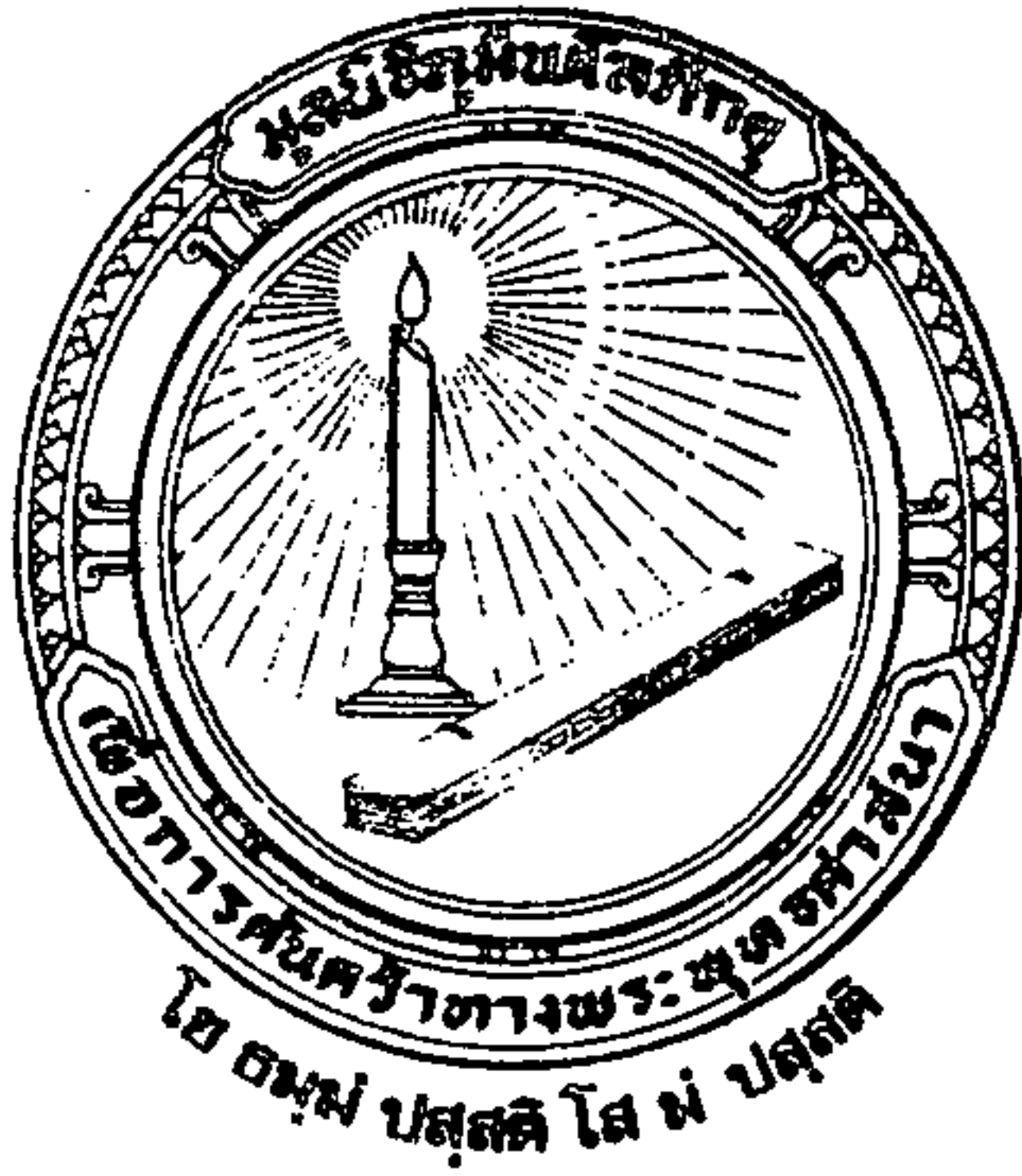

BBF00085

ปรมัตถมัญจสุชา วิสuddhimaggamahatika

(บาลี - ไทย)

ภาค ๗

(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๓)

PARAMATTHAMAÑJUSĀ VISUDDHIMAGGAMAHAṬĪKĀ (PĀLI-THAI)

PART VII

(PĀLI PART III THIRD SECTION)

ฉบับปฐมพิมพ์

ปีที่ระลึกถึงโอกาสฉลองครบ ๒๐๐ ปี

แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

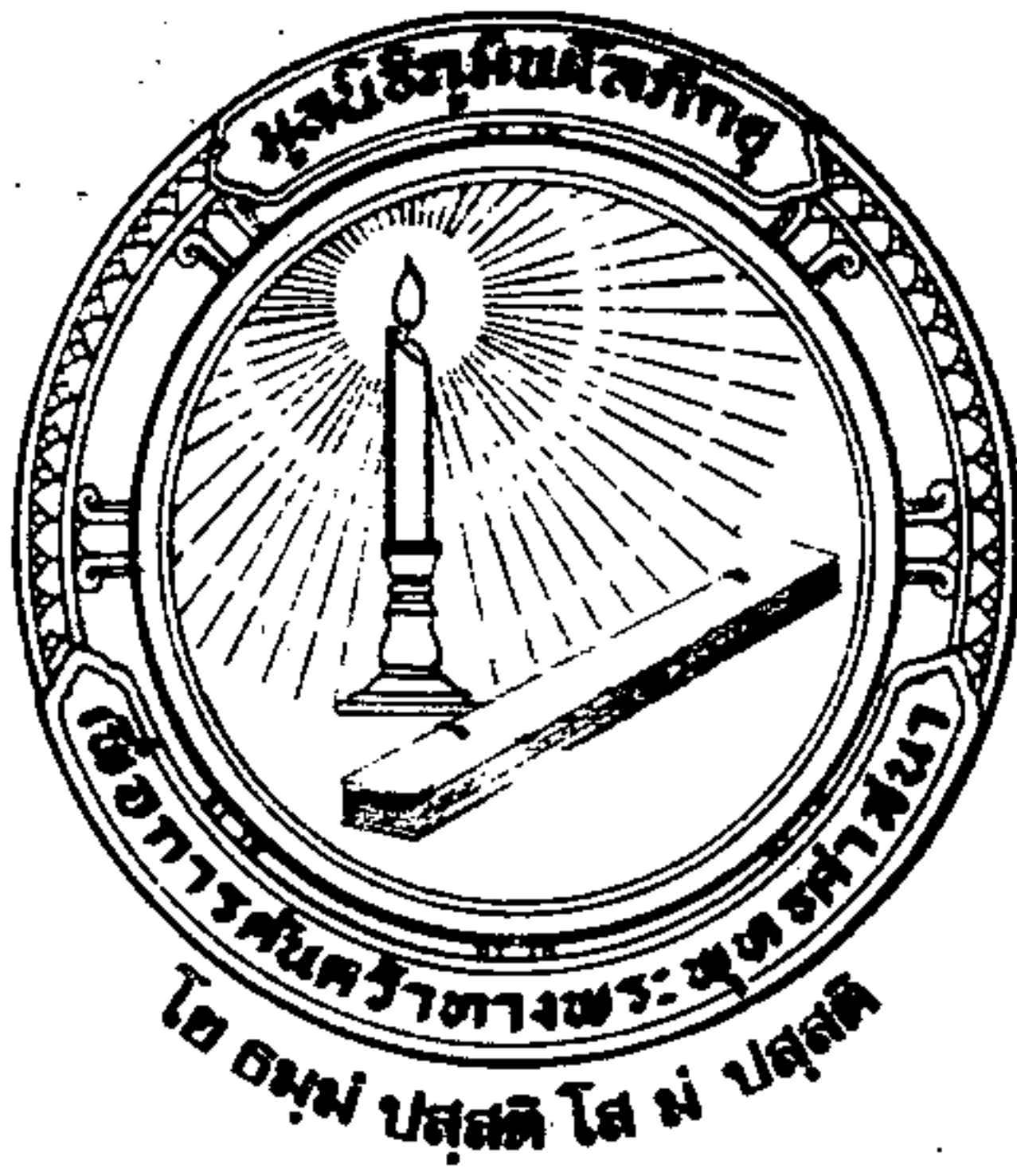
คุณ บรรณานันท์ - คุณหญิงสุวิมล ธานีศรีวิมล

บรรณาธิการและเรียบเรียงขึ้นใหม่ ภาควิชาศึกษาศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ เลขาธิการ

โครงการปริวรรตคัมภีร์และชำระใบลานของ

ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

ISBN 974-8295-62-1

ปรมัตถมัญจสุลัภา วิสuddhimaggamahātīkā

(บาลี - ไทย)

ภาค ๗

(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๓)

PARAMATTHAMAÑJUSĀ VISUDDHIMAGGAMAHAĀTĪKĀ
(PĀLI-THAI)

PART VII

(PĀLI PART III THIRD SECTION)

ฉบับปฐมพิมพ์

ปีที่ระลึกถึงโอกาสฉลองครบ ๒๐๐ ปี

แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ พุทธศักราช ๒๕๒๕

คุณ บรรณานุกรม - คุณหญิงสุวิภา วัฒนาภรณ์

บรรณารักษ์อาวุโส สำนักพิมพ์วิไลวรรณ ๒๕๒๕ คุณหญิงวิภา วัฒนาภรณ์

โครงการปฏิรูปวรรณคดีและอักษรโบราณของกรม

ส่งเสริมและแปลวรรณคดีทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย

พระบรมราชาโวาท

“ฉันขออุทิศไมทหวา ขอให้ทำต่อไปอย่าหยุดเสีย
ฉันสับสนุนงานนี้ร้อยเปอร์เซ็นต์เต็ม ให้ทำต่อไป
เป็นการช่วยให้คุณเข้าถึงธรรม

การแปลคำขาสีมาเป็นคำไทยนั้น ต้องระวัง
ให้องหนัก อย่าให้ข้ตแย้งกันได้เป็นอันขาด เพราะ
ถ้าข้ตแย้งกันแล้ว จะทำให้เกิดคววมองยากแก่
นักศึกษาค้ต่อไปภายหลัง ที่เผลอสั้ขว่า จะแปลให้เข้าใจ
ไม่ได้แ่หม่แข็ง ก็ควรมีคำอธิบายกำกับไว้ด้วย”

(พระบรมราชาโวาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาล
ปัจจุบัน พระราชทานแด่สมเด็จพระอริยวงศาคณาณ สมเด็จพระสังฆราช
ญาโณทยมหาเถระ และคณะกรรมการของสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระ-
พุทธศาสนา ในโอกาสเข้าเฝ้าน้อมเกล้า ฯ ถวายพระคัมภีร์แปลเป็น
ภาษาไทยฉบับแรก เมื่อ ๓ ธันวาคม ๒๕๐๖)

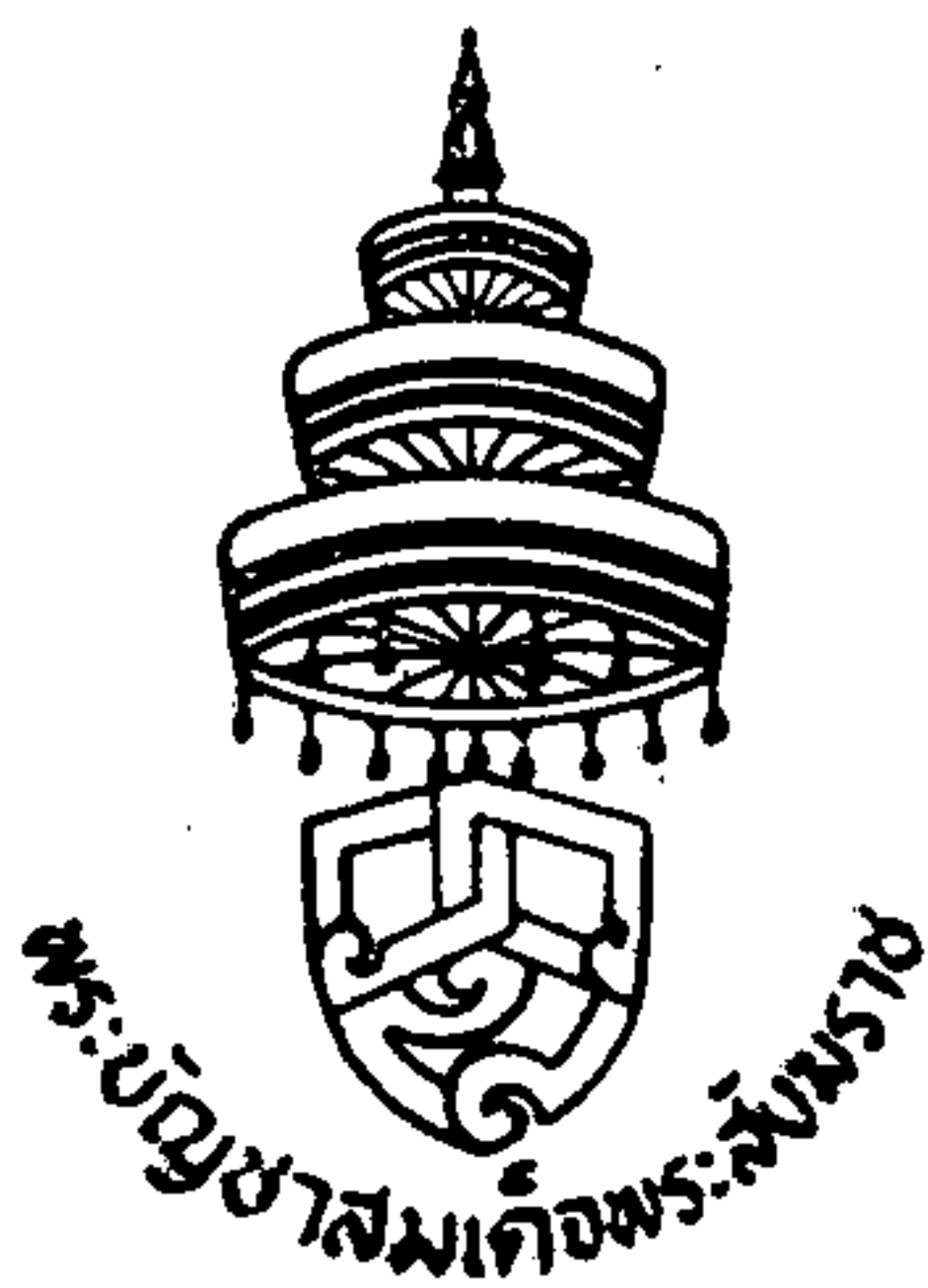

คุณบรียง-คุณทัศนีย์ พานิชสุภผล
ขออุทิศส่วนกุศลให้นางสาวกฤษณา เตวิทย์ คุณพี่ที่เคารพรัก

นางสาวกฤษณา เติวิทย์

นางทัศนีย์ พานิชสุภผล ขออุทิศส่วนกุศลให้นางสาวกฤษณา เติวิทย์ คุณพี่ที่เคารพรัก

สมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช สกล-
มหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐม
กษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์
และประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕
ซึ่งเป็นวันสำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ใน
พุทธศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็นอภิลักขิตกาลพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้าง
อนุสรณ์วัตถุรวมในมหกรรมครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกิยชุโตสนองพระดำรินั้น โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่
ได้จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระ-
คัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษา
ของพระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรดกถา ฎีกา อนุฎีกา
อรรถโยชนา ปกรณ์วิเสส และสัททาวีเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์สำคัญ

(๘)

ที่จะเป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติสัทธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็นสมควร
ประทานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกชู" อันเป็นพระบรมราช-
ฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็น
ภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการ
สมควร ประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะ-
กรรมการอำนวยการจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิพลโลกชู เป็นที่
ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

๑. สมเด็จพระญาณสังวร (สุวฑฺฒโน)	ประธานกรรมการฝ่ายสงฆ์
๒. พระวิสุทธาธิบดี (ฐิตวีโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๓. พระพุทธพจนวราภรณ์ (จินตาทโร)	รองประธานฝ่ายสงฆ์
๔. พลตำรวจเอกประเสริฐ รุจิรวงศ์
(ถึงแก่อนิจกรรม)	ประธานกรรมการฝ่ายฆราวาส
๕. พลเรือเอก ม.จ.กาฬวรมณิศ ทิศกุล ร.น.
(สิ้นชีพิตักษัย)	รองประธานกรรมการ
๖. หม่อมหลวงปิ่น มาลากุล	รองประธานกรรมการ
๗. คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๘. นายประเสริฐ ณ นคร	รองประธานกรรมการ
๙. พลเรือเอกอนันต์ เนตรโรจน์ ร.น.	กรรมการ
๑๐. พลเรือเอกอภัย สีกะลิน ร.น.	กรรมการ

๑๑. นายโชติ สุวรรณโพธิ์ศรี	กรรมการ
๑๒. ท่านผู้หญิงพั้ว อนุรักษ์ราชมณฑิเยียร	กรรมการ
๑๓. คุณหญิงอรุณ กิตติยากร	กรรมการ
๑๔. พลตรีสุธน สัตตบุศย์	กรรมการ
๑๕. นายระวี ภาวิไล	กรรมการ
๑๖. อธิบดีกรมประชาสัมพันธ์	กรรมการ
๑๗. อธิบดีกรมการศาสนา	กรรมการ
๑๘. นายวิสุทธ์ บุษยกุล	กรรมการ
๑๙. นายพิพัฒน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๐. นางศรีกาญจน์ สุจินดา	กรรมการ
๒๑. คุณหญิงลมัย หงษ์ยนต์ (ถึงแก่อนิจกรรม)	กรรมการ
๒๒. คุณหญิงเฟื่อง ชลิตอาภรณ์	กรรมการ
๒๓. นางจวง นิตการณประสม	กรรมการ
๒๔. นางประไพ อมาตยกุล	กรรมการ
๒๕. นางสมจิตต์ สิทธิไชย	กรรมการ
๒๖. นางเครือทิพย์ ธรรมมงคล (ถึงแก่กรรม)	กรรมการ
๒๗. นางชนัดด์ ปิยะอูย	กรรมการ
๒๘. นางประภา จัยวัฒน์	กรรมการ
๒๙. นางอวยพร ปัตตพงศ์	กรรมการ
๓๐. นางยุพนา ธรรมโกวิท	กรรมการ
๓๑. นางอุษา จารุกุล	กรรมการ

(๑๐)

๓๒. นายฉวีพันธุ์ จารุกุล

กรรมการและเลขานุการ

๓๓. นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ

ขอจงถึงความเจริญ งามงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของ สมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

ผลสำรวจเอก

๑. ธีรศักดิ์

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลก

ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการในพระบัญชา เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

พระบัญชาสมเด็จพระสังฆราช

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถร) สมเด็จพระสังฆราช
สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก
ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครมาจนถึงบัดนี้ จะครบสองร้อยปีในพุทธศักราช ๒๕๒๕
ควรที่ทางฝ่ายพุทธจักรจะได้สร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเพื่ออนุสรณ์ยวดยาว
มทกกรรมครั้งนี้ด้วย มุตนิธิภูมิโปลิติกส์ จึงสนองพระดำรินี้

เพื่อเปิดโอกาสให้พุทธบริษัทและเอกชนได้มีส่วนร่วมสร้างพระคัมภีร์ทางพระ
พุทธศาสนา โดยการเสนอแนะของมุตนิธิภูมิโปลิติกส์ จึงทรงตั้ง

คุณหญิงแสงเดือน ณ นคร

เป็นประธานกรรมการหาทุนสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา ฉบับภูมิโปลิติกส์

ขออำนาจคุณพระศรีรัตนตรัย จงอภิบาลรักษาให้เจริญ งามงาม ไพบูลย์
ไพสิรมของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นนิത്യนิรันดร เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๘ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

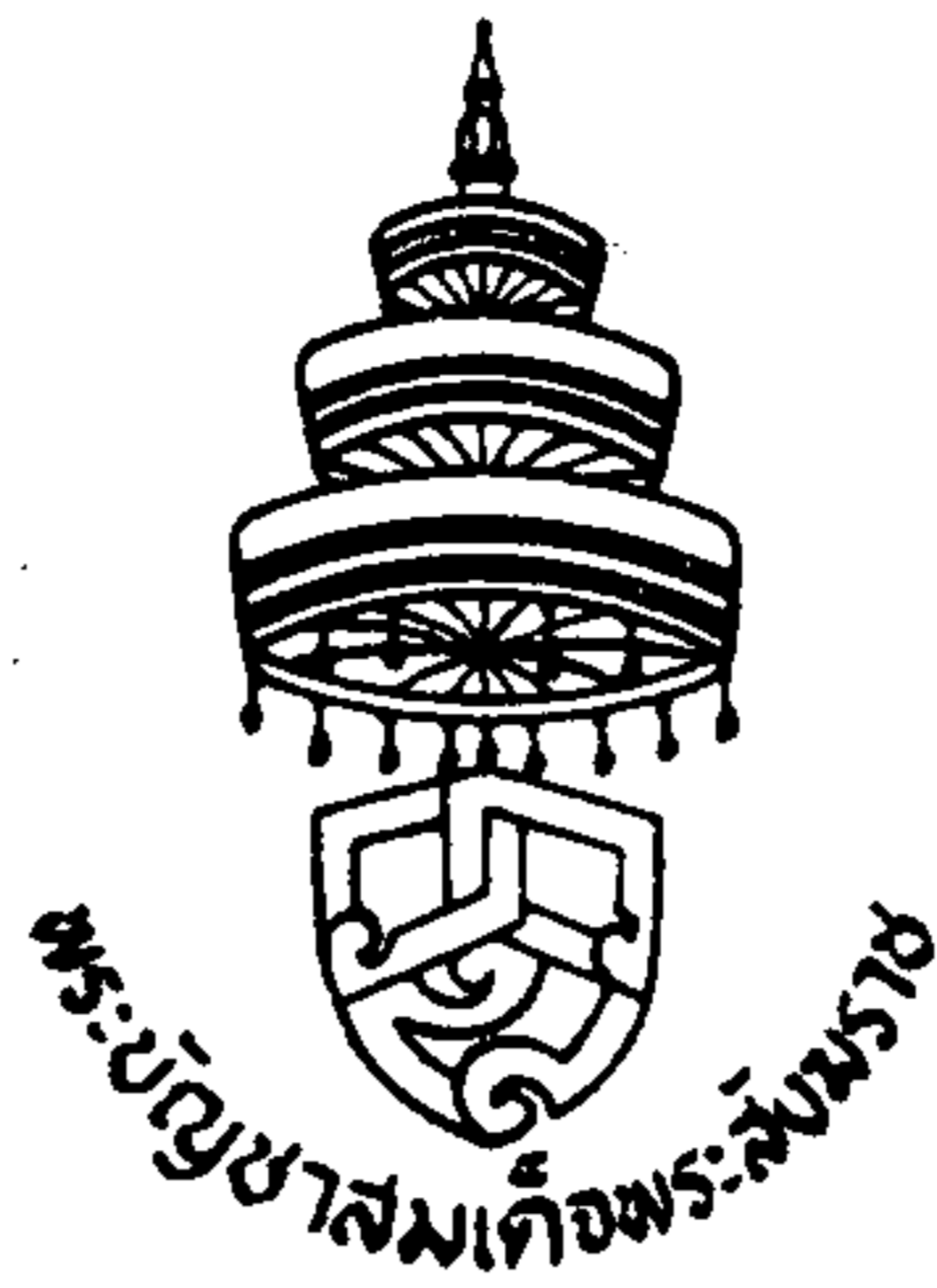
พลตำรวจเอก

จ. จีรศักดิ์

(ประเสริฐ จีรศักดิ์)

ประธานกรรมการมุตนิธิภูมิโปลิติกส์

ผู้รับสนองพระบัญชา

วิปัสสนาธุระ

สมเด็จพระอริยวงศาคตญาณ (วาสนมหาเถระ) สมเด็จพระสังฆราช สกลมหาสังฆปริณายก ทรงปรารภว่า พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลก พระปฐมกษัตริย์แห่งพระบรมราชจักรีวงศ์ ได้ทรงสถาปนากรุงเทพมหานครอมรรัตนโกสินทร์ และประดิษฐานพระบรมราชจักรีวงศ์มาตั้งแต่วันที่ ๖ เมษายน พุทธศักราช ๒๓๒๕ ซึ่งเป็นวันสำคัญแห่งชาติวันหนึ่ง เรียกว่า วันจักรี จะมีกำหนดครบ ๒๐๐ ปี ในพุทธศักราช ๒๕๒๕ จึงเป็นโอกาสพิเศษ สมควรที่ฝ่ายพุทธจักรจะได้มีอนุสรณ์ยัตถุรวมในมหกรรมครั้งนี้ด้วย

มูลนิธิภูมิพลโลกิยได้สนองพระดำรินั้น โดยนำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่ได้จัดทำตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทยขึ้นน้อมถวาย เพื่อเป็นประโยชน์แก่การศึกษาของพระภิกษุสามเณร และการเผยแผ่พระพุทธศาสนาสืบต่อไป

โดยที่พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาที่เป็นพระบาลี อรรถกถา ฎีกา อนุฎีกา อรรถโยชนา ปกรณวิเสส และสัททาวีเสส มีอยู่เป็นจำนวนมาก ล้วนเป็นคัมภีร์สำคัญ ที่จะเป็นรากฐานการศึกษาพระปริยัติสัทธรรมต่อไปในภายหน้า จึงทรงเห็น

สมควรประธานนามพระคัมภีร์ที่จัดพิมพ์ในชุดนี้ว่า ฉบับ "ภูมิพลโลกขุ" อันเป็นพระบรมราชฉายา ในพระบาทสมเด็จพระปรมินทรมหาภูมิพลอดุลยเดช เมื่อสมัยทรงผนวชเป็นภิกษุภาวะ เป็นการเฉลิมพระเกียรติองค์ศาสนูปถัมภกพระองค์นี้

เพื่อให้การปฏิบัติงานดำเนินไปสู่ความสำเร็จด้วยดี และทรงเห็นเป็นการสมควรประกาศพระบัญชาให้เป็นที่ปรากฏเกียรติคุณสืบไป จึงทรงแต่งตั้งคณะเจ้าหน้าที่ผู้ปฏิบัติงานจัดสร้างพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกขุเป็นที่ระลึกในโอกาสฉลองครบรอบ ๒๐๐ ปี แห่งกรุงรัตนโกสินทร์ ดังต่อไปนี้

คณะผู้อำนวยการจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาฉบับภูมิพลโลกขุ

๑. นายมณีพันธุ์ จารุกุล	ผู้อำนวยการ
๒. นายสิริ เพ็ชรไชย	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๓. นางอุษา จารุกุล	หัวหน้าฝ่ายธุรการ

คณะนักวิชาการประจำ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ. ๘	หัวหน้าฝ่ายวิชาการ
๒. นายวิเชียร บำรุงผล ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๓. นายทินกร ทองเสวต ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๔. พันเอกพร้อม โพธิศิริ ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๕. นายสุรสี กัญจนพูน ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๖. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ. ๘ (ถึงแก่กรรม)	
๗. นายมยุนต์ จอดพิมาย ป.ธ. ๘	
๘. พระมหาประสิทธิ์ ชินวโล ป.ธ. ๘	

๙. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง (บ.ศ. ๙)
๑๐. นางสาวศิริรัตน์ กลัดจ่าย (บ.ศ. ๘)
๑๑. นายจรัญ เลือควง ป.ธ. ๘
๑๒. นายเขื่อน เพ็ญสวัสดิ์ ป.ธ. ๗
๑๓. นายคำสอน จิตเจริญ ป.ธ. ๗, พม.
๑๔. นายสันติ ฤทธิเดช ป.ธ. ๗ (ศศ.บ.)
๑๕. นายนิพนธ์ เทียมจันทร์ ป.ธ. ๖, พ.กศ.
๑๖. นายบุญเดือน ชาวเอี่ยม ป.ธ. ๖
๑๗. นายประกวด พุฒเนียม ป.ธ. ๖
๑๘. นายจีรวัฒน์ กวรคำ ป.ธ. ๖
๑๙. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ. (โบราณคดี)
๒๐. นายลัดดง ธนะวัตต์ ป.ธ. ๔, ศศ.บ. (ภาษาไทย)
๒๑. ร้อยตรีทวี จันทอง นักปริวรรตอักษร
๒๒. อุบาสิกาพรม เกิดเกษม นักปริวรรตอักษร
๒๓. อุบาสิกานุญเกื้อ ไพโรจน์ นักปริวรรตอักษร
๒๔. อุบาสิกาจรรยา บัวสุวรรณ นักปริวรรตอักษร
๒๕. อุบาสิกานุญสง พัทธมเรือง นักปริวรรตอักษร
๒๖. อุบาสิกาพรทิพย์ ศูนย์จันทร์ นักปริวรรตอักษร
๒๗. อุบาสิกาภลยา ไยสำลี นักปริวรรตอักษร
๒๘. อุบาสิกาสกาวัฒน์ หอมขจร นักปริวรรตอักษร
๒๙. อุบาสิกาสุภาพ กาญจนवास นักปริวรรตอักษร

คณะนักวิชาการพิเศษ

๑. อูาสীগาแนบ มหานีรานนท์ (ถึงแก่กรรม)
๒. นายทองย้อย แสงสินชัย ป.ธ.๙
๓. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘ มหาบัณฑิต
๔. นายสุวรรณ จินต์ประชา ป.ธ.๙
๕. นายไชยวัฒน์ กบิลกาญจน์
๖. นายสุรจิต สงสกุล ป.ธ.๘ คุษฎีบัณฑิต
๗. นายพิสิฐ เจริญสุข ป.ธ.๙
๘. นายวินัย ตะเกาพงษ์ ป.ธ.๙ คุษฎีบัณฑิต
๙. นายสารี อินสอน ป.ธ.๙

คณะเจ้าหน้าที่ธุรการ

๑. นางสาวชลอ สว่างช่วง
๒. นางพิกุล บำรุงผล
๓. นางสาวพวงเงิน อุษชิน
๔. นายเกษมวงศ์ บุรณศิริ
๕. นางสาวถาวร ทองมี
๖. นางสาวปนัดดา เอี่ยมวุฒิ
๗. นางสุภา วรรณพงษ์
๘. นางสาวมยุรี พาทา

(๑๖)

๘. นางสาวพินิตา เวียงนนท์
๑๐. นางสาวสายสมร โพธิ์หอม
๑๑. นางชัชวาล์ นิกะตน้อย
๑๒. นางทิพย์วดี ภูทอง
๑๓. นายประนม พลคองนอก

ขอจงถึงความเจริญ งอกงาม ไพบูลย์ ในธรรม ของสมเด็จพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าเป็นนิตย์ เทอญ.

ทรงตั้ง ณ วันที่ ๒๔ กันยายน พุทธศักราช ๒๕๒๒

พลตำรวจเอก

(ประเสริฐ รุจิรวงศ์)

ประธานกรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ

ผู้รับสนองพระบัญชา

หมายเหตุ : การแต่งตั้งกรรมการ นักวิชาการ และเจ้าหน้าที่ ในพระบัญชา
เป็นการแต่งตั้งโดยตำแหน่ง.

โครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระตำมภีร์ทางพระพุทธรูปศาสนาเป็นภาษาไทย

ด้วยศวามสนับสนุนของคณะกรรมการมหาเถรสมาคม

และ

กรมการศาสนา กระทรวงศึกษาธิการ

(๑๘)

พิมพ์ครั้งที่ ๑ : ๒๕๓๓

First published : 1990

ISBN 974-8295-62-1

สงวนลิขสิทธิ์
ในการคัดลอก แปร และดัดแปลง
ไม่ว่าบางส่วนหรือทั้งหมด

All rights reserved

พิมพ์ที่โรงพิมพ์มูลนิธิภูมิพลโลก ในบริเวณวัดสระเกศ กรุงเทพมหานคร

Printed in Thailand

At The Bhūmibalo Bhikkhu Foundation Press,

Wat Srakesa, Bangkok.

นิทานกถา

สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ได้ทรงเทศนาโปรด
เวไนยสัตว์ให้ไต่บรรลุมรรคผลนิพพานตลอด ๔๕ พระวัสสา คำสอนของพระองค์ทรง
แสดงแล้ว ทรงบัญญัติแล้ว เรียกว่า พระธรรมวินัย ทรงตั้งไว้เป็นศาสดาแทนพระองค์
เมื่อเสด็จดับขันธปรินิพพาน จัดเป็นพระสังฆธรรมอย่างหนึ่งเรียกว่า **พระปริยัติ**
สังฆธรรม ในบรรดาพระสังฆธรรมทั้งสาม พระปริยัติสังฆธรรม มีความสำคัญ
มาก เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมยังดำรงอยู่ตราบไต่ **พระปฏิบัติสังฆธรรม** และ
พระปฏิเวธสังฆธรรม ก็ยังคงดำรงอยู่ตราบนั้น เมื่อพระปริยัติสังฆธรรมเสื่อมสูญแล้ว
พระปฏิบัติสังฆธรรม และพระปฏิเวธสังฆธรรมก็ดำรงอยู่ไม่ได้ เพราะฉะนั้น พระปริยัติ
สังฆธรรมจึงเป็นมูลรากของพระศาสนา เมื่อพระพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว
พระอรหันตสาวกทั้งหลายมีพระมหากัสสปเถระ เป็นต้น ได้ยกเอาคำสั่งสอนอันเป็น
พระพุทธรวจนะขึ้นสู่การสังคายนาเป็นครั้งแรก ด้วยภาษาบาลี อันเป็นภาษาที่พระ-
พุทธเจ้าทรงแสดงธรรมแก่ชาวโลก โดยจัดหมวดหมู่เรียกว่า **พระไตรปิฎก** ได้แก่
พระวินัยปิฎก **พระสุตตันตปิฎก** และ **พระอภิธรรมปิฎก** พระไตรปิฎกนี้
เรียกอีกอย่างหนึ่งว่า **ปาฬิ** หรือ **พระบาลี**

กุลบุตรผู้หวังความตั้งมั่นยั่งยืนแห่งพระสังฆธรรม จำเป็นต้องศึกษาพระ-
ไตรปิฎกหรือพระบาลีนี้ให้รู้ซึ่ง ทั้งบทพยัญชนะและอรรถะ จึงจะปฏิบัติได้ถูกต้องตรง
ตามพระพุทธรวจนะ ได้มีการศึกษาเล่าเรียนในคานพระปริยัติสังฆธรรมนี้สืบมาตั้งแต่ครั้ง
พระพุทธเจ้ายังทรงพระชนม์ชีพอยู่ จัดเป็นฐานะในพระศาสนาอย่างหนึ่ง เรียกว่า
กัณฑ์ฐานะ คู่กับ วิปัสสนาฐานะ ซึ่งเป็นเรื่องเกี่ยวกับการปฏิบัติ อันเป็นส่วนแห่ง

พระปฏิบัติธรรม การศึกษานี้ย่อมมีครูบาอาจารย์สั่งสอน และบันทึกคำสอนตลอดทั้ง
 มติวินิจฉัย โดยท่านผู้รู้พระพุทธานุญาตเรียกว่า พระอรธกถาจารย์ ตามความหมาย
 ที่แท้จริงนั้น พระอรธกถาจารย์ หมายถึง พระอรหันต์ผู้เป็นสังคิกถาจารย์ในครั้งแรก
 มีพระมหากัสสป พระอุบาลีและพระอานนท์ เป็นต้น เมื่อได้มีการสั่งสอนและการบันทึก
 คำสอนไว้ พระสงฆ์สาวกก็ได้ศึกษาเล่าเรียนต่อ ๆ กันมา คัมภีร์ดังกล่าวนี้เรียกว่า
 อรธกถา มีการบันทึกไว้ด้วยภาษาบาลี ภาษาเดียวกับที่ใช้บันทึกพระไตรปิฎก
 เมื่อพระพุทธศาสนาได้เคลื่อนจากชมพูทวีปมาตั้งมั่นอยู่ในลังกาทวีปแล้ว ได้มีการสั่งสอน
 และบันทึกไว้ด้วยภาษาสิงห์พอนเป็นภาษาของชาวเกาะ สำนักที่มีชื่อเสียงเกี่ยวกับ
 พระคัมภีร์อรธกถาเหล่านี้ ได้แก่ สำนักมหาวิหาร ในลังกาทวีป การที่จะทำความเข้าใจ
 เข้าใจเรื่องราวในอรธกถา กลุ่มบุตรจำต้องศึกษาภาษาสิงห์พอน ซึ่งเป็นการยาก
 ลำบากแก่บุตรผู้ใดการศึกษาเป็นอย่างยิ่ง คำอธิบายพระพุทธานุญาตจึงไม่
 แพรหลายกว้างขวางเท่าที่ควร อาศัยเหตุนี้ เมื่อพุทธศักราชล่วงได้เการอัยปีเศษ
 พระเถระทั้งหลาย มีพระพุทธโฆสะ พระพุทธทัตตะ และพระธัมมปาละ เป็นต้น จึงได้
 แปลอรธกถาภาษาสิงห์พอนเป็นภาษาบาลี อันเป็นต้นตอภาษา จึงเป็นเหตุให้พระพุท-
 ศาสนาได้แพร่หลายเป็นประโยชน์แก่อุโลก

ต่อมา ได้มีการแต่งอธิบายความในอรธกถาเป็นคัมภีร์ เพื่อให้เข้าใจ
 พระพุทธานุญาตชัดเจนยิ่งขึ้น เรียกว่า ฎีกา มีทั้งคัมภีร์ฎีกาเดิมเรียกว่า มูลฎีกา
 และคำอธิบายฎีกาเดิมต่อมาอีกเรียกว่า อนุฎีกา แล้วยังมีคัมภีร์แก้ไขข้อความที่เป็น
 เจ็บแสบข้อขัดข้องที่ชวนสงสัยให้หายสงสัยเรียกว่า คัมภีร์ขุบท อีกชั้นหนึ่ง นอกจากนี้ยังมี
 คู่มือเป็นหนังสือประกอบในการแปลคัมภีร์ต่าง ๆ บอกสัมพันธภาพ บอกความหมาย
 ของศัพท์ แสดงไวยากรณ์แยกแยะให้เข้าใจเชิงศัพท์อีกชั้นหนึ่ง เรียกว่า อัคคโชนา

คัมภีร์เหล่านี้ล้วนเป็นประโยชน์แก่กุลบุตรผู้ศึกษาพระคัมภีร์พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง และทั้งเป็นคู่มือในการแปลให้ถูกต้องอีกด้วย คัมภีร์ดังกล่าวเหล่านี้แต่งรับกันเป็นสายตรงบ้าง เป็นปรกติพิเศษ แต่งเป็นเรื่องเฉพาะ เช่น พระคัมภีร์วิสุทธิมคค์หรืออภิธรรมมัตถสังคหะ เป็นต้นบ้าง ซึ่งจัดอยู่ในชั้นอรรถกถา แล้วมีคัมภีร์แก้ต่อมาเรียกว่าฎีกา เช่น มหาฎีกาชื่อปรมัตถมัญจุสา แก่คัมภีร์พระวิสุทธิมคค์ และคัมภีร์ชื่ออภิธรรมมัตถวิภาวินี แก้ปรกติอภิธรรมมัตถสังคหะ เป็นต้น

ภาษาบาลี เป็นต้นติภาษา คือ ภาษาที่มีแบบแผน เป็นมูลภาษา คือ ภาษาที่เป็นต้นเดิม เป็นภาษาที่รองรับพระพุทธวจนะซึ่งเรียกว่าพระบาลี และเป็นภาษาที่ใช้อธิบายพระพุทธวจนะอื่น ๆ อีกด้วย นักปราชญ์ได้แต่งไวยากรณ์ของภาษาบาลีไว้เป็นหลักฐาน เพื่อให้ศึกษารูความหมายของคำนั้น ๆ ได้ถูกต้ององแท้ ถ้าขาดความเข้าใจหลักภาษาอันเป็นนิรุกติศาสตร์เสียแล้ว ย่อมจะเกิดความเข้าใจผิดลุ่มหลงในอักษรและบทต่าง ๆ ได้ ดังนั้น กุลบุตรผู้ใคร่ศึกษาจำต้องศึกษาให้รูไวยากรณ์ของภาษาบาลีอย่างแจ่มชัด จึงจะเข้าใจพระพุทธวจนะได้ถูกต้อง คัมภีร์ไวยากรณ์เหล่านี้ เรียกว่า สัททวิเสส บาง สัททศาสตร์ บาง นิรุกติศาสตร์ บาง

เมื่อพระพุทธศาสนาได้แพร่หลายมาสู่ประเทศไทย ก็ได้แพร่มาพร้อมกับคัมภีร์ต่าง ๆ มีพระไตรปิฎก อรรถกถา ฎีกา อณูฎีกา ปกติพิเศษ และสัททวิเสสเหล่านี้เป็นต้น และไคจารไวคยอักษรขอมในโบราณ ผู้ศึกษาภาษาบาลีจึงต้องเรียนอักษรขอมก่อน แล้วจึงศึกษาเล่าเรียนพระคัมภีร์ทำความเข้าใจพระพุทธวจนะ ทรงจำไว้ และเทศนาสั่งสอนต่อ ๆ กันมา ทุกยุคทุกสมัยจนถึงยุครัตนโกสินทร์นี้

พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๕ ได้ทรงมีพระราชปวารณาอาราธนาพระสงฆ์เถรานุเถระ รับการชำระปริวรรตอักษรขอมที่บันทึกพระไตรปิฎกภาษาบาลีออกเป็นอักษรไทยแล้วตีพิมพ์พระไตรปิฎกอักษรไทยนี้ เผยแพร่ไปในวัดวาอารามต่าง ๆ ตลอดทั้งในและต่างประเทศ เป็นการเฉลิมพระเกียรติยศพระราชาคณะภิกษุที่ทรงเป็นธรรมิกราชาธิราชในโลก ต่อมา พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ ๖ ก็ได้ทรงอุปถัมภ์สร้างคัมภีร์อรรถกถาจากอักษรขอมภาษาบาลีมาเป็นอักษรไทยภาษาบาลีนี้ บรรดาพระบรมวงศานุวงศ์ต่างทรงมีพระศรัทธาประสาธะโดยเสด็จพระราชกุศล จัดพิมพ์สร้างไว้ในพระพุทธศาสนา ให้เป็นที่ปรากฏในโลก เป็นคุณูปการแก่พระพุทธศาสนาเป็นอย่างยิ่ง กาลต่อมาการทำพระคัมภีร์อักษรขอมเป็นอักษรไทยได้หยุดชะงักไปชั่วระยะหนึ่งประมาณ ๕๐ ปีเศษ ทำให้คัมภีร์พระพุทธศาสนาในประเทศไทย ซึ่งมีอยู่ในอักษรขอมต้องชะงักงันไป ไม่แพร่หลายเท่าที่ควร

ด้วยเหตุนี้ มูลนิธิภูมิพลโลกิยะ ซึ่งตั้งขึ้นตามพระราชดำยาของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลปัจจุบัน โดยได้รับพระบรมราชานุญาตเมื่อ พ.ศ. ๒๕๑๕ จึงได้ทำโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย เสนอคณะสงฆ์ผ่านกรมการศาสนา ได้รับความเห็นชอบจากมหาเถรสมาคม ตามมติมหาเถรสมาคม ครั้งที่ ๑๑/๒๕๑๖ และได้รับความสนับสนุนจากรัฐบาล โดยให้เงินอุดหนุนเป็นรายปีผ่านกรมการศาสนา ให้ดำเนินการตามโครงการนี้ เพื่อให้พระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาภาษาบาลีได้รับการชำระให้ถูกต้องเสียขั้นหนึ่งก่อน แล้วจึงแปลเป็นภาษาไทย ตามขั้นตอนแห่งการปฏิบัติงาน

การปริวรรตอักษรขอมเป็นอักษรไทยก็ดี การชำระพระคัมภีร์ภาษาบาลีให้ถูกต้องก็ดี จำเป็นต้องสอบทานกับคัมภีร์อื่น และฉบับต่างประเทศเท่าที่จะหาได้ ต้องอาศัยผู้รู้ผู้เชี่ยวชาญในภาษาบาลีเท่าที่มีอยู่ในปัจจุบัน และจำต้องฝึกฝนบัณฑิตให้สืบต่องาน เพื่อถ่ายทอดความรู้การทำงานให้ต่อเนื่องกันไปโดยไม่ขาดสาย งานพระคัมภีร์จึงจะสมบูรณ์และถูกต้อง เมื่อต้นฉบับภาษาบาลีถูกต้อง การแปลสู่ภาษาไทยก็ถูกต้อง

มูลนิธิภูมิพลโลกขุ นอกจากได้รับความอุปถัมภ์จากรัฐบาลของ พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว ในการให้เงินงบประมาณแผ่นดินอุดหนุนโครงการแล้ว ยังได้รับปัจจัยบริจาคจากเจ้านายและผู้มีจิตศรัทธาสร้างพระคัมภีร์เป็นพุทธบูชา และอุทิศให้แก่ปัจเจกบุคคลเป็นรายยก ตั้งได้ประกาศพระนามและนามในทุกหน้าพระคัมภีร์ เพื่อให้ท่านผู้พบเห็นได้อนุโมทนากุศลนั้น ๆ ด้วย

สำหรับ พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา บาลี-ไทย ภาค ๑ (บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๓) นี้ คุณบรรยง-คุณทัศนีย์ พานิชกุลผล ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี พุทธศักราช ๒๕๒๕ เพื่ออุทิศส่วนกุศลให้นางสาวกฤษณา เตวิทย์ คุณพิทักษ์เคารพรัก

มูลนิธิภูมิพลโลกขุ ขออนุโมทนากุศลไว้ ณ ที่นี้

ขออำนาจแห่งมหากุศล อันบังเกิดจากการบริจาคทรัพย์สร้างพระคัมภีร์นี้ ได้โปรดบันดาลให้ คุณบรรยง-คุณทัศนีย์ พานิชกุลผล จงประสบความสุข ความเจริญ มีความเกษมสันต์ยืนค้ำในธรรมตลอดไปทุกเมื่อ เทอญ.

มูลนิธิภูมิพลโลกขุ

เพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา

๔ พฤษภาคม ๒๕๓๕

คำปฎิญา

ในการจัดสร้างพระคัมภีร์ ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ขำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย นั้น มูลนิธิภูมิพลโลกิคุได้มีจุดประสงค์ที่จะสร้างพระคัมภีร์พระพุทธศาสนา ภาษาบาลี คือ อรรถกถา ฎีกา อัญฎีกา คัมภีร์ อัดดโยชนา ปกรณพิเศษ และสัตทวิเสส ที่ยังไม่เคยมีปรากฏในอักษรไทย ให้มีเป็นฉบับอักษรไทยขึ้น และขำระสอบทานพระคัมภีร์ ภาษาบาลีที่มีในอักษรไทยแล้ว แต่ยังคงคลาดเคลื่อนให้ถูกต้องบริสุทธิ์ ทั้งนี้ เพื่อเผยแพร่คำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าให้กว้างขวาง เพื่อประโยชน์สุขของมหาชนในโลก ขั้นตอนในการทำงานนี้ เบื้องต้นต้องขำระอักษรและบทพยัญชนะในคัมภีร์นั้น ๆ ให้เป็นที่ถูกต้องตามพระคัมภีร์ดั้งเดิมก่อน แล้วจึงแปลสู่ภาษาไทย และภาษาอื่นในภายหลัง ในเบื้องต้นนี้ การตีพิมพ์พระคัมภีร์ต่าง ๆ มูลนิธิ ฯ จะจัดทำเป็นขั้นตอน ๔ ประการ คือ

๑. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีที่ได้ขำระถูกต้องแล้วเป็นอันดับแรก เพราะเป็นงานที่ทำสำเร็จก่อน และเพราะพระคัมภีร์ภาษาบาลีเป็นประโยชน์แก่นักศึกษา ทั้งชาวไทยและชาวต่างประเทศ ซึ่งต่างได้อาศัยเป็นตำราในการศึกษาและอ้างอิง การศึกษาภาษาบาลี พระสงฆ์ฝ่ายเถรวาทถือเป็นหลักในการศึกษาพระศาสนา พระพุทธศาสนา ฝ่ายเถรวาทได้แพร่ไปในส่วนต่าง ๆ ของโลก พร้อมกับพระคัมภีร์ภาษาบาลี ภาษาบาลีเป็นสื่อให้เกิดความเข้าใจพระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แต่ครั้งพุทธกาลเป็นต้นมา

๒. พิมพ์พระคัมภีร์ภาษาบาลีตามต้นฉบับเดิม พร้อมด้วยคำแปลลงในหน้า

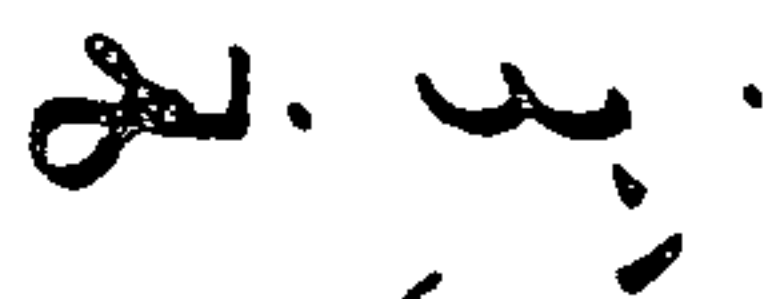
เดียวกัน โดยแยกเป็นสองคอลัมน์ เป็นสองพากย์ ชายขวา เป็นสองภาษาบาลี-ไทย ซึ่งจะเป็นประโยชน์ยิ่งแก่พระสงฆ์ เมื่อนำไปแสดงพระธรรมเทศนา ที่จะอ้างอิงภาษาบาลีพร้อมกับคำแปล และจะเป็นประโยชน์แก่ท่านผู้อ่านทั่วไป โดยเฉพาะในกรณีเมื่อไม่เข้าใจคำแปล ก็จะนำพากย์ภาษาบาลีไปสอบถามท่านผู้รู้ให้อธิบายได้ทันที

๓. พิมพ์พระคัมภีร์ฉบับแปลเป็นภาษาไทย

๔. พิมพ์พระคัมภีร์ที่ใดเรียบเรียงเป็นภาษาไทยอย่างง่าย สำหรับชาวบ้านทั่วไป เพื่อให้คนไทยได้เข้าใจพระธรรมถูกต้อง ทั้งนี้ เป็นพระราชประสงค์ของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลปัจจุบัน ที่จะให้คน "เข้าถึงธรรม"

มูลนิธิ ฯ จะทำคัมภีร์ใดในลักษณะใด ย่อมขึ้นอยู่กับกาลเทศะ และความเหมาะสมในการที่จะเผยแพร่พระคัมภีร์นั้น ๆ ทั้งภายในประเทศ และต่างประเทศ การพิมพ์ พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ภาค ๑ ฉบับพากย์คู่ ภาษาบาลี-ไทย ครั้งนี้ เป็นการพิมพ์ฉบับชำระเพื่อเผยแพร่คำสอนทางพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้อง

ขออันสงฆ์แห่งการสร้างสรรค์พระคัมภีร์ที่ใดพิมพ์ไปแล้วนี้ จงเป็นพลวปัจจัยให้สรรพสัตว์ทุกหมู่เหล่าได้พบเห็นแต่ความเจริญ ไม่มีเวร ไม่มีภัย ไม่มีทุกข์ เป็นสุขได้คัมภีร์พระธรรมคำสอนของสมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ทั้งกันเทอญ.

(นายมนตรีพันธุ์ จารุกุล)

ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิย

แนะนำ

พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุเพื่อการค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา ได้จัดพิมพ์พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ภาษาบาลีขึ้นมาอีกคัมภีร์หนึ่ง เนื่องในโอกาสสมโภชกรุงรัตนโกสินทร์ ๒๐๐ ปี เพื่อให้เป็นพระคัมภีร์ฉบับ "ภูมิพลโลกิกขุ"

พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสานี้ เป็นพระคัมภีร์ที่มีความสำคัญมาก ด้วยเป็นพระคัมภีร์ที่อธิบายความในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคที่พระพุทธโฆษาจารย์ได้รจนาไว้ ซึ่งคณะสงฆ์ไทยได้บรรจุพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้เป็นหลักสูตรการสอนไล่พระปริยัติธรรมแผนกบาลีสนามหลวง ในระดับเปรียญธรรม ๘-๙ ประโยค ทั้งนี้เพราะพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นพระคัมภีร์ที่รวบรวมคำสอนของพระพุทธเจ้าไว้ ผู้ศึกษาวิชาการทางพระพุทธศาสนา ถ้าได้ศึกษาพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเพียงคัมภีร์เดียว ก็ถือว่ามีความรอบรู้วิชาการทางพระพุทธศาสนาพอสมควร แต่การจะเข้าใจความในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อย่างสมบูรณ์ ถ้าเว้นการศึกษาพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสาอย่างถูกต้องเสียแล้ว จะเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคอย่างแตกฉานไม่ได้ เพราะพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสาเป็นมหาฎีกาที่ขยายความพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคให้กระจ่างแจ้งอีกชั้นหนึ่ง

ความหมายของคำว่า ปรมัตถมัญชุสา

เพื่อให้รู้จักพระคัมภีร์นี้ชัดเจนขึ้น จะขอทำความเข้าใจเรื่องความหมายของชื่อพระคัมภีร์ก่อน

คำว่า **ปรมัตถมัญชุสา** เป็นชื่อเฉพาะของพระคัมภีร์มหาภูฏานี้ แยกได้เป็น ๒ คำ คือ ปรมัตถ+มัญชุสา มัญชุสา แปลว่า ทีบ หรือ ลุ้ง หมายถึงวัสดุอุปกรณ์ที่เก็บรักษาสิ่งของ เมื่อรวมเข้ากับคำว่า ปรมัตถ เป็น ปรมัตถมัญชุสา ก็แปลว่า พระคัมภีร์เพียงดั่งทีบเป็นที่เก็บรักษาพระปรมัตถไว้

คำว่า **ปรมัตถ** คำหน้านั้นมาจากคำภาษาบาลีว่า ปรม+อตุถ ปรม แปลว่า อย่างยิ่ง ยอดเยี่ยม บรม อตุถ แปลว่า เนื้อความ ประโยชน์ สภาวะ รวมเป็น ปรมตุถ ใช้เป็นภาษาไทยว่า ปรมัตถ ปรมัตถ์ ปรมัตถ แปลว่า เนื้อความอย่างยอดเยี่ยม ประโยชน์อย่างยิ่ง หรือสภาวะอย่างยอดเยี่ยม คำนี้เป็นชื่อของ บารมีก็มี เป็นชื่อของประโยชน์ก็มี เป็นชื่อของสัจจะก็มี เป็นชื่อของพระอภิธรรมปิฎกก็มี

คำว่า **"ปรมัตถ"** ที่เป็นชื่อของบารมีนั้น มีอธิบายว่า บารมี คือความดีอย่างยิ่งยวด ที่เป็นเครื่องบ่มโพธิญาณให้แก่กล้าจนถึงสำเร็จ มีอยู่ ๑๐ คือ ทาน ศีล เนกขัมมะ ปัญญา วิริยะ ขันติ สัจจะ อธิษฐาน เมตตา อุเบกขา บารมีทั้ง ๑๐ นี้ แบ่งเป็น ๓ ชั้น คือ ชั้นต้น เรียกว่า บารมี มี ๑๐ ชั้นกลาง เรียกว่า อุบารมี มี ๑๐ ชั้นสูง เรียกว่า ปรมัตถบารมี มี ๑๐ รวมเป็นบารมี ๓๐ ถ้วน หรือเรียกว่า บารมี ๓๐ ทศ ในจริยาปิฎกได้แสดงบารมีไว้ในตอนสรุป ได้แสดงไว้ว่า ทานที่

พระพุทธเจ้าได้ทรงบำเพ็ญเมื่อครั้งเป็นพระเจ้าสิริราช จัดอยู่ในชั้นทานบารมี เมื่อเป็นพระเวสสันดร เป็นเวลามพราหมณ์ และเป็นอกิตติดาบส จัดเป็นทานชั้นอุปบารมี เมื่อเป็นพญาไก่ เป็นพญาช้างชื่อสีลวนาค และเป็นพญากระท่าย จัดเป็นชั้นปรมัตตบารมี และในบารมีอื่น ๆ ก็เช่นเดียวกัน ก็มีปรมัตตบารมีด้วยทุกข้อ

คำว่า "ปรมัตต" ที่เป็นชื่อของประโยชน์นั้น เมื่ออธิบายว่า คำสอนของพระพุทธเจ้านั้นประกอบด้วยประโยชน์ ๓ ประการ คำว่า "ประโยชน์" ตรงกับภาษาบาลีว่า อคฺค แปลว่า ความต้องการก็ได้ แปลว่า ความมุ่งหมายก็ได้ ส่วนคำว่า "ประโยชน์" ซึ่งเป็นคำแปลของ "อคฺค" นั้น แปลว่า การประกอบ คือ การกระทำให้สำเร็จตามที่ต้องการหรือมุ่งหมายนั้น ประโยชน์หรือความต้องการของมนุษย์นั้นมีอยู่ ๓ ระดับ คือ ทิฏฐุฉมมิกัตถะ ประโยชน์ในปัจจุบัน หรือประโยชน์ในชาตินี้ ได้แก่ ทรัพย์ ยศ ไฉตริ ฌริณียะ จะพึงได้ด้วยการประกอบธรรม ๔ คือ อุฏฐานสัมปทา ถึงพร้อมด้วยความขยัน อารักขสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการรักษา กัลยาณมิตตคาถา เพื่อนคือเป็นมิตร สมชีวิตา เลี้ยงชีพพอสมควร ไม่ฟุ่มเฟือยนัก ไม่ฝืดเคืองนัก สัมปรายิกัตถะ ประโยชน์ในเบื้องหน้า หรือชาติหน้าที่มนุษย์ต้องประสงค์ คือ สุคติโลกสวรรค์ คือการเป็นมนุษย์ที่ดี การเป็นเทพในสวรรค์ การจะได้ประโยชน์เบื้องหน้าที่ต้องการนี้ พระพุทธเจ้าทรงสอนให้บำเพ็ญ สัทธาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศรัทธา สีลสัมปทา ถึงพร้อมด้วยศีล จากสัมปทา ถึงพร้อมด้วยการเสียสละ ปัญญาสัมปทา ถึงพร้อมด้วยปัญญา ส่วนประโยชน์ยอดเยี่ยมนั้น เรียกว่า ปรมัตต แปลว่า ประโยชน์สูงสุด ได้แก่ พระนิพพาน อันเป็นจุดมุ่งหมายของพระพุทธศาสนา เพราะพระนิพพานเป็นที่ดับกิเลสและกองทุกข์ทั้งปวง การจะถึงพระนิพพานอันเป็นปรมัตตประโยชน์นี้ได้ ก็ด้วยการบำเพ็ญไตรสิกขา คือ ศีล สมาธิ ปัญญา ซึ่งเป็นทาง

แห่งความบริสุทธิ์

คำว่า "ปรมัตถ" ที่เป็นชื่อของสัจจะนั้น อธิบายว่า สัจจะ คือความจริง นั้น มีอยู่ ๒ อย่าง คือ จริงโดยสมมุติ เรียกว่า สมมุติสัจจะ ๑ จริงโดยปรมัตถ เรียกว่า ปรมัตถสัจจะ ๑ จริงโดยสมมุตินั้น ได้แก่ความจริงที่โลกหมายรู้ร่วมกัน เช่น นาย ก. นาง ข. ช่าง ม้า วัว ควาย คน สัตว์ สมมุติให้ร้องเรียกกันได้ เรียกว่า สมมุติโวหาร ส่วนปรมัตถสัจจะกล่าวถึงธรรมชาติที่มีจริงไม่มีการผันแปร เปลี่ยนแปลง ทรงสภาพของตนไว้ ซึ่งได้แก่จิต เจตสิก รูป นิพพาน เพราะฉะนั้น ชื่อของปรมัตถสัจจะจึงมีอีกชื่อหนึ่งว่า สภาวสัจจะ จริงโดยสภาวະ ว่าโดยองค์ พระสูตร พระวินัย และบุคคลบัญญัติเป็นสมมุติสัจจะ พระอภิธรรม ๖ คัมภีร์ เว้น บุคคลบัญญัติเป็นปรมัตถสัจจะ ปรมัตถสัจจะนี้แบ่งได้เป็น ๒ คือ สภาวสัจจะธรรม ที่เป็นจริงตามสภาวະ ได้แก่ กุศลธรรม อกุศลธรรม เป็นต้น ๑ อริยสัจจะ ได้แก่ ความจริงอย่างประเสริฐ หรือความจริงของพระอริยะ ได้แก่ ทุกข์ สมุทัย นิโรธ มรรค ๑ พระพุทธเจ้าเมื่อทรงแสดงธรรมโปรดเวไนยสัตว์ สำหรับเวไนยสัตว์ที่ไม่ได้ ศึกษาเล่าเรียนพระอภิธรรมมาในอดีตพุทธเจ้าองค์ที่ล่วงแล้ว พระองค์จะทรงยก สมมุติสัจจะแสดงเป็นพื้นฐานก่อน เพื่อให้เกิดความเข้าใจในพระธรรมเทศนา แล้วจึง ทรงแสดงพระปรมัตถธรรมเทศนาในภายหลัง สำหรับเวไนยสัตว์ผู้ได้เคยศึกษา เล่าเรียนพระอภิธรรมมาในสมัยอดีตพุทธเจ้า เป็นผู้มื่ออุปนิสัยสติปัญญาสามารถรับ พระธรรมเทศนาได้ จึงจะทรงแสดงพระปรมัตถเทศนาโดยตรง

คำว่า "ปรมัตถ" เป็นชื่อของพระอภิธรรมปฏิภาณนั้น ก็โดยอาศัยคำของ พระอนุรุธอาจารย์ กล่าวไว้ในพระอภิธัมมัตถสังคหปรกณ์ว่า เนื้อความพระอภิธรรม

(๓๐)

ที่พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ในพระอภิธรรมนั้นทั้งหมด ว่าโดยปรมัตถ์มี ๔ คือ จิต เจตสิก รูป นิพพาน เรียกว่า ปรมัตถธรรม ๔ คือ จิตปรมัตถ์ ๑ เจตสิกปรมัตถ์ ๑ รูปปรมัตถ์ ๑ นิพพานปรมัตถ์ ๑ ใช้อักษรย่อว่า จิ. เจ. ร. นิ. ว่าเป็นหัวใจพระอภิธรรม คำว่า ปรมัตถ์ นี้ พระสมุทฺถลาจารย์อธิบายไว้ในพระคัมภีร์อภิธรรมัตถวิภาวินีว่า ความหมายยอดเยี่ยมสูงสุด ไม่มีการเปลี่ยนแปลงแปรผันเป็นอย่างอื่น ยกเสียซึ่งสมมุติ เป็นความหมายที่แท้จริง กล่าวคือ จิต ได้แก่ วิญญาณขันธ์ เจตสิก ได้แก่ ขันธ์ ๓ คือ เวทนา สัญญา สังขาร รูป ได้แก่ รูปขันธ์ และนิพพาน ได้แก่ ธรรมอันเป็นอารมณ์แห่งมรรคและผล อีกอย่างหนึ่ง คำว่า ปรม ที่แปลว่า ยอดเยี่ยม นั้น หมายถึง พระสัพพัญญุตญาณ อตถ แปลว่า สภาวะ วิสัย อารมณ์ หรือโคจร รวมเป็นปรมัตถ์ แปลว่า ธรรมอันเป็นอารมณ์ของพระสัพพัญญุตญาณอันยอดเยี่ยม ซึ่งเป็นวิสัยของพระพุทธเจ้านั่นเอง

ตามความหมายของคำว่า "ปรมัตถ์" ตามที่กล่าวมานี้ เมื่อมาเป็นชื่อของพระคัมภีร์มหาฎีกานี้ จึงมีความหมายว่า พระคัมภีร์เพียงดังที่เก็บรักษาไว้ซึ่งประโยชน์อย่างยิ่ง คือพระนิพพาน หรือเป็นที่เก็บรักษาไว้ซึ่งพระปรมัตถธรรม อันเป็นความหมายถึงเนื้อความในพระอภิธรรมปิฎก ซึ่งเป็นวิสัยแห่งพระสัพพัญญุตญาณ และเป็นปรมัตถ์สัจจะด้วย อนึ่ง พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสานี้ ใ้รับยกย่องว่าเป็นมหาฎีกา คือเป็นคำอธิบายความของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค เป็นฎีกาที่ยิ่งใหญ่ควรแก่การเคารพนับถือบูชาอย่างยิ่ง เพราะให้ความรู้แก่ผู้ศึกษาทุกแห่งทุกมุม พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสาวิสุทธิมรรคมหาฎีกา จึงมีความหมายถึงว่าเป็นพระคัมภีร์ที่ให้ความรู้ทางพระพุทธศาสนาระดับสูง ซึ่งผู้อ่านพระคัมภีร์นี้จะต้องมีพื้นฐานความรู้ทางพระอภิธรรมและทางภาษามคธพอสมควรจึงจะทำความเข้าใจพระคัมภีร์นี้ได้

ท่านผู้รจนาศรคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา

ท่านผู้รจนาศรคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา คือ ท่าน
 อาจารย์พระธรรมपालเถระ สำนักวัดพุทธคิณวิหาร อาณาจักรทมิฬ พังตะวันออก
 ฉียงใต้ของอินเดีย ใกล้เกาะลังกา ท่านได้รับอาราธนาจากพระทาสุนาคเถระ
 สำนักสิทธคามปริเวณวิหาร ให้รจนาศรคัมภีร์นี้ ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระนี้
 มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๙๕๐-๑๐๐๐ รุ่งหลังพระพุทธโฆษาจารย์ ท่านได้ศึกษาอยู่
 ในสำนักมหาวิหาร เมืองอนูราธปุระ ในลังกาทวีป เข้าใจว่าได้ร่วมงานรจนาศรคัมภีร์
 อรรถกถากับพระพุทธโฆษาจารย์ด้วย ท่านได้รจนาศรคัมภีร์อรรถกถาแห่งพระไตรปิฎก
 และมหาฎีกานี้ จึงได้รับยกย่องว่าเป็นทั้ง "พระอรรถกถาจารย์" และเป็นทั้ง
 "พระฎีกาจารย์"

ผลงานอรรถกถาที่ท่านรจนานั้น คือ

๑. อรรถกถาเนตติปกรณ์
๒. อรรถกถาอิติวุตตกะ ชื่อปรมัตถที่ปนี
๓. อรรถกถาอุทาน ชื่อปรมัตถที่ปนี
๔. อรรถกถาจรियाปิฎก ชื่อปรมัตถที่ปนี
๕. อรรถกถาเถรคาถา ชื่อปรมัตถที่ปนี
๖. อรรถกถาเถรีคาถา ชื่อปรมัตถที่ปนี
๗. อรรถกถาวิมานวัตถุ ชื่อวิมลวิลาสินี
๘. อรรถกถาเบตวัตถุ ชื่อวิมลวิลาสินี

ผลงานฎีกาที่รจนา คือ

๑. วิสุทธีมรรคมหาฎีกา ชื่อปรมัตถมัญชุสา
๒. ฎีกาเนตติอรรถกถา อธิบายงานอรรถกถาของท่านเอง
๓. ฎีกาพุทธวงศ์ ชื่อปรมัตถทีปนี

นอกจากนี้ฎีกาอีก ๓ คัมภีร์ คือ ฎีกาอรรถกถาพระสูตรทั้ง ๔ มีที่หมึกกายเป็นต้น ชื่อว่า ลี้นัตถปกาสินี ฎีกาอรรถกถาชาดก ชื่อ ลี้นัตถปกาสินี และอนุฎีกาแห่งอรรถกถาอภิธรรม ชื่อว่า ลี้นัตถวัดฒนา คัมภีร์จุฬคันถวงศ์และศาสนวงศ์ได้กล่าวว่าเป็นผลงานของท่านด้วย แต่ที่จริงฎีกาที่กล่าวนี้เป็นผลงานของท่านอาจารย์ธรรมपालเถระอีกองค์หนึ่ง ซึ่งเป็นศิษย์ของท่านอานันทาจารย์ มีชีวิตอยู่ในราวพุทธศักราช ๑๓๐๐-๑๔๐๐ ปี แต่ชื่อพ้องกัน

อย่างไรก็ตาม พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธีมรรคมหาฎีกาที่ท่านรจนาไว้นี้ ได้เป็นวรรณกรรมสำคัญชิ้นหนึ่งในพระพุทธศาสนาที่เป็นมรดกตกทอดมาถึงเราทุกวันนี้ และนับว่าเป็นสมบัติอันล้ำค่าของโลก

งานสร้างพระคัมภีร์อรรถกถาและฎีกา ของท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระนี้ แสดงให้เห็นถึงการวางแผนงานอันสำคัญยิ่งในวงการศึกษาคณะสงฆ์เกี่ยวกับการแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนา จากภาษาสิงหพมาเป็นภาษามคธ อันเป็นต้นตอภาษาเพื่อให้ความรู้ด้านปริยัติธรรมเผยแพร่ไปทั่วโลก ไม่ใช่อยู่แต่เกาะลังกาเท่านั้น และนอกจากนี้แสดงให้เห็นว่า การทำงานชิ้นสำคัญส่วนนี้ได้มีสงฆ์คณะหนึ่งร่วมงานกันโดยได้ทำกันเป็นระบบต่อเนื่อง เป็นการวางแผนสืบทอดงานพระพุทธ-

ศาสนาทางด้านวิชาการไว้เป็นสมบัติของโลก ซึ่งแม้ประเทศไทยก็พลอยได้มรดกชิ้นนี้ไว้เป็นสมบัติเป็นเวลาช้านานแล้ว แม้ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระจะพำนักอยู่ ณ พุทธคิโตวิหารอาณาจักกรมพิมพ์แห่งอินเดีย ทางลังกาก็ถือว่าท่านเป็นชาวลังกาด้วย

เนื้อหาของพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา

โดยที่พระคัมภีร์นี้เป็นฎีกาอันยิ่งใหญ่ที่ได้รับยกย่องมาก เรียกว่า มหาฎีกา ท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระได้รจนาอธิบายความพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค โดยอาศัยคำถามรศอันมีมาเก่าก่อน รจนามิให้ขัดแย้งกับมติของสำนักมหาวิหาร ท่านนำเอามาแต่ละบทแต่ละคำ ในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคอธิบายให้คำวินิจฉัย คำถาม คำตอบ ในเชิงอธิบายทุกแง่ทุกมุม มีคำวินิจฉัยทางนิรุกติศาสตร์ขยายความในลัทธิทั้งในมหายานและพราหมณ์ลัทธิไตรเพทเวททางศาสตร์ ที่เรียกว่า ปรัชญาอินเดียในปัจจุบันนี้ รวมทั้งโลกโวหารอย่างพร้อมมูล ฉะนั้น พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสานี้จึงอุดมไปด้วยความรู้ในระดับสูง ทำให้เกิดความเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคได้อย่างละเอียดรวมทั้งเข้าใจพระพุทธศาสนาเป็นอย่างดีด้วย เพราะท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระได้บรรจุความรู้ทางพระพุทธศาสนาไว้อย่างสมบูรณ์

ในเนื้อหานั้น เริ่มต้นด้วยคำปรารภ อธิบายกล่าวด้วยคำนิทานเป็นต้นของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค ต่อจากนั้นอธิบายความเป็นนิเทศ ๆ ไป คือ

๑. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑ ชื่อสี่ลนิตเทศ
๒. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒ ชื่ออชฺคกงกนิตเทศ

๓. อธิบายความในปริเฉทที่ ๓ ชื่อกัมมัฏฐานคหณินทเทส
๔. อธิบายความในปริเฉทที่ ๔ ชื่อปฐวีกสิณินทเทส
๕. อธิบายความในปริเฉทที่ ๕ ชื่อว่าเสสกสิณินทเทส
๖. อธิบายความในปริเฉทที่ ๖ ชื่ออสุภกัมมัฏฐานินทเทส
๗. อธิบายความในปริเฉทที่ ๗ ชื่อฉอนุสสทินทเทส
๘. อธิบายความในปริเฉทที่ ๘ ชื่ออนุสสติกัมมัฏฐานินทเทส
๙. อธิบายความในปริเฉทที่ ๙ ชื่อพรหมวิหารินทเทส
๑๐. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๐ ชื่ออารูปินทเทส
๑๑. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๑ ชื่อสมาธิินทเทส
๑๒. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๒ ชื่ออิทธิวิธินทเทส
๑๓. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๓ ชื่ออภิญญานินทเทส
๑๔. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๔ ชื่อชั้นธินทเทส
๑๕. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๕ ชื่ออายตนะธาตุนิทเทส
๑๖. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๖ ชื่ออินทริยสังจณินทเทส
๑๗. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๗ ชื่อปัญญาภูมินิทเทส
๑๘. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๘ ชื่อทักขณวิสุทธิินทเทส
๑๙. อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๙ ชื่อกังขาวิตรณวิสุทธิินทเทส
๒๐. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๐ ชื่อมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธิ-
นิทเทส
๒๑. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๑ ชื่อปฏิปทาญาณทัสสนวิสุทธิินทเทส

๒๒. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๒ ชื่อญาณทัสสนวิสุทธินิทเทส

๒๓. อธิบายความในปริเฉทที่ ๒๓ ชื่อปัญญาภาวนานิสังสนิทเทส

และอธิบายคำนิคมของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค พร้อมทั้งอวสานกถาของท่านอาจารย์เอง

พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา ฉบับอักษรไทย

โดยที่ พระคัมภีร์พระวิสุทธิมรรค สมเด็จพระวันรัต (เชมจารีมหาเถระ) อธิบดีสงฆ์ วัดมหาธาตุยุวราชรังสฤษฎิ์ ได้ตรวจชำระและตีพิมพ์ขึ้นโดยพระอุปถัมภ์ใน สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงบริจาคทรัพย์พิมพ์ใน พ.ศ. ๒๔๖๕ แล้ว การตรวจชำระพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคในครั้งนั้น ก็ได้อาศัยตรวจสอบ กับพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุนี้ด้วย สมเด็จพระวันรัต (เชมจารีมหาเถระ) นั้น เป็น ผู้ทรงความรู้ด้านพระปริยัติธรรมด้านภาษาบาลีอย่างลึกซึ้ง มีความแตกฉานในพระไตรปิฎกและอรรถกถา ฎีกา พร้อมทั้งสัททวิเสสอย่างกว้างขวาง ได้เคยเป็นผู้ จัดการสอบพระปริยัติธรรมแผนกบาลีสนามหลวง พ.ศ. ๒๔๖๔ และ พ.ศ. ๒๔๖๗ ผู้มีผลการตรวจสอบชำระพระคัมภีร์ของพระมหาเถระนี้ ปรากฏว่าได้รับความนิยมนิย ความพิถีพิถันละเอียดลออมาก มีวรรคน้อย วรรคใหญ่ ในศัพท์เดียวกันที่เป็นสมาส ย่อคำ หลาย ๆ คำเป็นศัพท์เดียวกัน แต่ละคำจะเว้นห่างกันเล็กน้อยทุกคำไป ปาฐะใดอ้าง ที่มาในพระไตรปิฎก หรือที่อื่น ๆ ก็จะทำให้มาบอกชื่อคัมภีร์ บอกหน้าให้ไปค้นได้ด้วย รู้สึกว่าวิธีการชำระแบบนี้ เจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เชมจารีมหาเถระ) เป็น ผู้เริ่มก่อนผู้อื่นทั้งหมด และได้เป็นแบบแผนของการชำระพระคัมภีร์ในสมัยต่อมา เพราะฉะนั้น การพิมพ์พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคในครั้งนั้น ได้อำนวยประโยชน์ในวงการ

ศึกษาอย่างมากร เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร (ม.ร.ว.ลพ สุทัศน์)^๑ อดีตเสนาบดีกระทรวงยุติธรรม ได้ปรารภว่าเพื่อกุศล เนื่องในโอกาสอายุครบ ๗๐ ปี มีความประสงค์จะบำเพ็ญกุศลให้เป็นอุปการะแก่พระพุทธศาสนา ได้ทราบว่า สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ โปรดให้พิมพ์พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคเป็นอักษรไทยครั้งแรกแล้ว จึงได้อุปถัมภ์ให้พิมพ์พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรค-มหาฎีกา ขึ้นมาตามที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระจันทบุรีนฤนาถ ทรงแนะนำโดยเจ้าประคุณสมเด็จพระวันรัต (เข็มจารีมหาเถระ) สมัยดำรงสมณศักดิ์ที่พระธรรมไตรโลกาจารย์ พร้อมด้วยสัทธีวาทริกทั้งหลายของท่าน มีพระราชสุธีสมัยยังเป็นพระมหาวิจิตร อากาศโร เป็นต้น เป็นผู้ตรวจชำระทำต้นฉบับจากอักษรขอมมาเป็นอักษรไทย พิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. ๒๔๖๘

พระปรมัตถมัญชุสาฉบับภูมิพลโลกิขุ

โดยที่มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ ได้มีโครงการจัดทำพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นแนวยืน คือจัดทำต้นฉบับพระคัมภีร์เป็นหลัก แล้วทำพระคัมภีร์อธิบายรอง ๆ ลงไปให้เป็นสายเดียวกัน เพื่อเป็นอรรถาธิบายสืบต่อกันไป ซึ่งจะเป็นการง่ายต่อการศึกษาค้นคว้าวิชาการทางพระพุทธศาสนา ดังนั้น เมื่อมูลนิธิภูมิพลโลกิขุได้จัดพิมพ์พระคัมภีร์วิสุทธิมรรคภาษาบาลีขึ้นมาแล้ว ได้ทำหัวเรื่อง ทำชื่อ ย่อหน้า ในพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคไว้แล้ว จึงได้จัดทำต้นฉบับพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา อันเป็นมหาฎีกาของ

^๑ ผู้เขียนทราบมาจากหลวงสิทธิศิริตภาส ว่า เจ้าพระยาอภัยราชามหายุติธรรมธร (ลพ สุทัศน์) ไม่มีทายาทสืบสกุล ได้อุปถัมภ์กุลบุตรท่านหนึ่งเป็นบุตรบุญธรรม มีความประสงค์จะให้ใช้นามสกุล "สุทัศน์" แต่เพราะท่านผู้นั้นมิได้เป็นเชื้อพระวงศ์ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว จึงพระราชทานนามสกุลว่า "ลพานุกรม" ตามนามเดิมของท่านเจ้าพระยา

วิสุทธิมรรค จัดทำหัวเรื่อง ตั้งชื่อ ย่อหน้าให้ตรงกันกับพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค เพื่อสะดวกต่อการค้นคว้าของนักศึกษา และได้จัดหาที่มาให้ครบถ้วนบริบูรณ์ ซึ่งหวังใจว่าเป็นการเพิ่มพูนความสมบูรณ์แบบยิ่งขึ้น จัดเป็น ๓ ภาคด้วยกัน คือ

ภาค ๑ เริ่มแต่คำปรารภพระคัมภีร์ อธิบายคำนิทานพจน์เป็นต้น และอธิบายความในปริเฉทที่ ๑ คือสี่ลนิตเทศ ไปจนถึงอธิบายปริเฉทที่ ๑ ชื่ออนุสสติ-นิตเทศ

ภาค ๒ เริ่มแต่อธิบายความปริเฉทที่ ๘ ชื่ออนุสติกัมมัฏฐานนิตเทศ ไปจนถึงอธิบายความปริเฉทที่ ๑๓ ชื่ออภิญญานนิตเทศ

ภาค ๓ เริ่มแต่อธิบายความในปริเฉทที่ ๑๔ ชื่อขันธนิตเทศ จนถึงอธิบายความปริเฉทที่ ๒๓ ชื่อปัญญาภาวนานิสังสนิตเทศ และอธิบายคำนิคมของพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค และอวสานกถาของท่านอาจารย์พระธรรมปาละเป็นที่สุด

การจัดพิมพ์เป็นพากย์คู่ฉบับภูมิพลโลกิยะ

เนื่องจากพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา ที่ท่านอาจารย์ธรรมปาละเถระ สำนักพรตติตถวิหาร ได้รจนาไว้นี้ เป็นคัมภีร์ที่อำนวยความสะดวกในด้านความรู้อย่างมากมายแก่กุลบุตร ที่จะทำความเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรคซึ่งเป็นผลงานรจนาของท่านพระพุทโธโฆษอาจารย์ที่แพร่หลายมีชื่อเสียง ว่าเป็นวรรณกรรมชั้นยอดของพระพุทธศาสนา แต่ยังเป็นภาษาบาลีอยู่ นายมณีพันธ์ จารุกุล ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ กรรมการผู้จัดการมูลนิธิ-

ภูมิพลโลกขุ มีความประสงค์จะให้มีการแปลเป็นภาษาไทย เพื่อประโยชน์แก่นักศึกษา พระพุทธศาสนา และท่านผู้สนใจจะได้อ่านทำความเข้าใจในพระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกานี้ และรวมไปถึงทำความเข้าใจพระคัมภีร์วิสุทธิมรรค เพื่อให้เกิด การปฏิบัติหลักธรรมในพระพุทธศาสนาอย่างถูกต้องด้วย และมูลนิธิมีความประสงค์จะ ทำเป็นไทวพากย์หรือพากย์คู่ คือภาษาบาลีข้างหนึ่ง ภาษาไทยข้างหนึ่ง ในหน้า เคียวกันตลอดทั้งคัมภีร์ โดยที่พระคัมภีร์นี้ เป็นพระคัมภีร์ที่มีความยาวมาก สำหรับฉบับ ภูมิพลโลกขุได้แบ่งพากย์ภาษาบาลีเป็น ๓ ภาคด้วยกัน คือภาค ๑ มี ๔๕๘ หน้า ภาค ๒ มี ๓๑๕ หน้า ภาค ๓ มี ๑๔๒ หน้า รวมด้วยกันเป็นหน้ากระดาษพิมพ์ได้ ๑,๕๑๕ หน้า เพื่อให้การแบ่งรูปเล่มในพากย์คู่บาลีและไทยมีความพอเหมาะแก่เล่ม และเรื่อง จึงได้แบ่งภาษาบาลีเดิม ๓ ภาค เป็นตอนได้ ๘ ตอน ดังนี้

ภาค ๑ แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เริ่มตั้งแต่คันถารัมภกถา กล่าวเริ่มต้นพระคัมภีร์อธิบาย สีสณิทเทศ ปริเฉทที่ ๑ อธิบายธตังคณิทเทศ ปริเฉทที่ ๒ และอธิบายกัมมัฏฐานกถณ- นิทเทศ ปริเฉทที่ ๓.

ตอนที่ ๒ เริ่มตั้งแต่อธิบายปฐวีกสิณิทเทศ ปริเฉทที่ ๔ อธิบาย เสสกสิณิทเทศ ปริเฉทที่ ๕ อธิบายอสุภกัมมัฏฐานิทเทศ ปริเฉทที่ ๖ อธิบาย ฉอนุสสคณิทเทศ ปริเฉทที่ ๗

ภาค ๒ แบ่งเป็น ๒ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เริ่มตั้งแต่อธิบายอนุสสติกัมมัฏฐานิทเทศ ปริเฉทที่ ๘ และ

อธิบายพรหมวิหารนิตเทศ ปริเฉทที่ ๙

ตอนที่ ๒ เริ่มตั้งแต่อธิบายอรุปนิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๐ อธิบายสมาธิ-
นิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๑ อธิบายอิทธิวีนิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๒ และอธิบายอภิญานนิตเทศ
ปริเฉทที่ ๑๓

ภาค ๓ แบ่งเป็น ๔ ตอน คือ

ตอนที่ ๑ เริ่มตั้งแต่อธิบายขันธนิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๔ และอธิบาย
อายตนะคตินิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๕

ตอนที่ ๒ เริ่มตั้งแต่อธิบายอินทริยสังจณนิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๖ และอธิบาย
ปัญญาภูมิ นิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๗

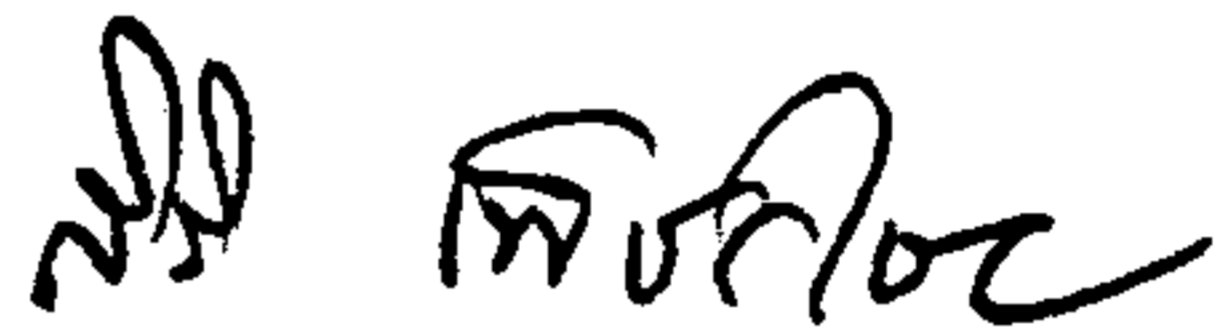
ตอนที่ ๓ เริ่มตั้งแต่อธิบายปัญญาภูมิ นิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๗ ตอนพรรณนา-
กถาโดยพิสดารแห่งบทว่า เพราะสังขารเป็นปัจจัยจึงมีวิญญาณ อธิบายทิวฐวิสุทธิ-
นิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๘ อธิบายกัณฑ์ชาวิตรณวิสุทธินิตเทศ ปริเฉทที่ ๑๙

ตอนที่ ๔ เริ่มตั้งแต่อธิบายมัคคามัคคญาณทัสสนวิสุทธินิตเทศ ปริเฉท
ที่ ๒๐ อธิบายปฏิบัติญาณทัสสนวิสุทธินิตเทศ ปริเฉทที่ ๒๑ อธิบายญาณทัสสนวิสุทธิ-
นิตเทศ ปริเฉทที่ ๒๒ อธิบายปัญญาภาวนานิสังสนนิตเทศ ปริเฉทที่ ๒๓ อธิบายนิคมคถา
ของวิสุทธิมรรค และลงท้ายด้วยนิคมคถา ของท่านอาจารย์พระธรรมपालเถระ เป็น
จบพระคัมภีร์

ในการแปลพระบรมมัญชุสววิสุทธิมรรคมหาภูทิสู่ภาษาไทยนั้น สำหรับ
ภาค ๓ ทั้ง ๔ ตอนนี้ ข้าพเจ้า นายสิริ เพ็ชรไชย ได้แปลไว้

สำหรับการพิมพ์พระบรมมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา บาลี-ไทย ภาค ๑ (บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๓) นี้ **คุณบรรยง-คุณทัศนีย์ พานิชกุลผล** ได้มีจิตศรัทธาบริจาคทรัพย์สร้างเพื่ออุทิศส่วนกุศลให้นางสาวกฤษณา เติวิทย์ คุณพี่ที่เคารพรัก ทางมูลนิธิภูมิพลโลกิกขุขออนุโมทนากุศลไว้ ณ โอกาสนี้

ขออานุภาพแห่งการสร้างพระคัมภีร์บรมมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกานี้ จงเป็นปัจจัยให้พระชาณิกะทั้งหลายเข้าถึงคำสอนของพระพุทธเจ้าผู้เป็นนาถะของโลก จงเป็นผู้มีส่วนแห่งวิมุติรส ขอพระศาสนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า จงดำรงอยู่ในโลก สิ้นกาลนาน และขอให้พระชาณิกะ จงมีความเคารพในพระสัทธรรมเป็นนิตย์ เทอญ.

(นายสิริ เพ็ชรไชย)

หัวหน้าฝ่ายวิชาการ มูลนิธิภูมิพลโลกิกขุ

คณะผู้ดำเนินงานจัดสร้างพระคัมภีร์

ตามโครงการปริวรรตอักษรขอมและอักษรโบราณท้องถิ่น
ชำระและแปลพระคัมภีร์ทางพระพุทธศาสนาเป็นภาษาไทย
ของ มูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

นายมนต์พันธุ์ จารุกุล

อุปนายกสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ
และผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม
และอักษรโบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าคณะผู้ดำเนินงาน

นางอุษา จารุกุล

นายกสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา
ผู้บรรยายธรรมะของสมาคม ฯ กรรมการ
ผู้ช่วยผู้จัดการมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ และรอง
ผู้อำนวยการโครงการปริวรรตอักษรขอม ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายธุรการ

นายสิริ เพ็ชรไชย

กรรมการสมาคมศูนย์ค้นคว้าทางพระพุทธศาสนา,
กรรมการมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ และหัวหน้าฝ่าย
วิชาการโครงการปริวรรตอักษรขอม และอักษร
โบราณท้องถิ่น ฯ

เป็นหัวหน้าฝ่ายวิชาการ

คณะนักวิชาการผู้จัดทำ

พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา (บาลี-ไทย)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

๑. นายสิริ เพ็ชรไชย ป.ธ.๙	ประธานกรรมการตรวจชำระ
๒. นายเขียน วงศ์ศรีสังข์ ป.ธ.๙	กรรมการตรวจชำระ
๓. นายบุญมา จิตจรัส ป.ธ.๘	กรรมการตรวจชำระ
๔. พระมหาเมธี สุขเมธ ป.ธ.๙	กรรมการตรวจชำระ
๕. นายทองแดง กันเมล์ ป.ธ.๙	กรรมการตรวจชำระ
๖. อุบาสิกาสมศรี จารุเพ็ง บศ.๙	กรรมการตรวจชำระ
๗. นายปลั่ง บุญศิริ ป.ธ.๙	กรรมการและเลขานุการ
๘. นายสุบิน พุทธิแก้ว ป.ธ.๖	กรรมการและผู้ช่วยเลขานุการ
๙. นายคำภา นันทวงศ์ ป.ธ.๓	อ่านทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๐. นายจำลอง จันทรพัฒน์ ป.ธ.๔, ศน.บ.	อ่านทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๑. นายพวง หนองภักดิ์ ป.ธ.๔	อ่านทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๒. นายสมชาย ภาমনตรี ศศ.บ.(รัฐศาสตร์)	อ่านทานภาษาบาลีตามต้นฉบับ
๑๓. นางสาวนันทนา เพ็ชรไทย ศศ.บ.(โบราณคดี)	อ่านทานตามต้นฉบับ
๑๔. นายสมศรี แก้วกิตติ ป.ธ.๓	อ่านทานตามต้นฉบับ
๑๕. นายวันชัย มาลัย ป.ธ.๖	อ่านทานตามต้นฉบับ
๑๖. นายจิรวัดน์ กวรคำ ป.ธ.๖	อ่านทานตามต้นฉบับ

๑๖. นางสาวศิริรัตน์ กลัดจ่าย บศ.๘

อ่านทานตามต้นฉบับ

และควบคุมการแก้ไขต้นแบบ

๑๘. นางชลอ วรรณจันทร์

ตรวจความเรียบร้อยของต้นแบบ

และดำเนินการจัดพิมพ์

๑๙. นายกำภา นันทวงศ์

จัดทำรูปเล่ม

พระคัมภีร์
ปรมัตถมัญยสุสา วิสुทธิมรรคมหาฎีกา
บาลี-ไทย ภาค ๗
(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๓)

PARAMATTHAMAÑJUSĀ VISUDDHIMAGGAMAHAṬĪKĀ
Pāli - Thai Part VII
(Pāli Part III Third Section)

ฉบับภูมิพโลภิกขุ

พุทธศักราช ๒๕๓๓

สารบาญ

พระคัมภีร์ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

บาลี-ไทย ภาค ๑

(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๓)

เรื่อง	หน้า
พรรณนากถาโดยพิสคารแห่งบพว่าเพราะสังขารเป็นปัจจยจึงมีวิญญาณ	๑
พรรณนากถาโดยพิสคารแห่งบพว่าเพราะวิญญาณเป็นปัจจยจึงมีนามรูป	๙๙
พรรณนากถาโดยพิสคารแห่งบพว่าเพราะนามรูปเป็นปัจจยจึงมีสฬายตนะ	๑๑๒
พรรณนากถาโดยพิสคารแห่งบพว่าเพราะสฬายตนะเป็นปัจจยจึงมีผัสสะ	๑๒๑
พรรณนากถาโดยพิสคารแห่งบพว่าเพราะผัสสะเป็นปัจจยจึงมีเวทนา	๑๒๗
พรรณนากถาโดยพิสคารแห่งบพว่าเพราะเวทนาเป็นปัจจยจึงมีตัณหา	๑๓๐
พรรณนากถาโดยพิสคารแห่งบพว่าเพราะมีตัณหาเป็นปัจจยจึงมีอุปาทาน	๑๓๖
พรรณนากถาโดยพิสคารแห่งบพว่าเพราะอุปาทานเป็นปัจจยจึงมีภพ	๑๕๑
พรรณนากถาโดยพิสคารแห่งบพว่าเพราะภพเป็นปัจจยจึงมีชาติ	๑๖๘
พรรณนากถาว่าด้วยภวจักร	๑๗๒
๑๘. พรรณนาทริวิสุทธินิเทศ	๒๓๔
พรรณนากถาว่าด้วยการกำหนดนามรูป	๒๓๔
พรรณนากถาว่าด้วยอาการปรากฏแห่งอรุบธรรม	๒๔๔

(๔๔)

พรรณนากฎว่าด้วยการเทียบเคียงด้วยพระสูตรหลายพระสูตร ๒๘๔

พรรณนากฎว่าด้วยการอธิบายนามรูปด้วยอุปมา ๒๘๘

๑๔. พรรณนากฎว่าด้วยการกำหนดจำบัญญัติ ๓๐๗

พรรณนากฎว่าด้วยการกำหนดจำบัญญัติ ๓๐๗

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับสยามรัฐ

ที่ใช้อ้างอิงในพระคัมภีร์ฉบับมูลนิธิภูมิพลโลกิขุ

คำย่อ		คำเต็ม
วิ. มหาวิภงค.	วินยปิฎก	มหาวิภงค
วิ. ภิกขุณี.	วินยปิฎก	ภิกขุณีวิภงค
วิ. มหา.	วินยปิฎก	มหาวคค
วิ. จุ.	วินยปิฎก	จุลลวคค
วิ. ป.	วินยปิฎก	ปริวาร
ที. ส.	ทีฆนิกาย	สีลกขนฺธวคค
ที. มหา.	ทีฆนิกาย	มหาวคค
ที. ปา.	ทีฆนิกาย	ปาฎิกวคค
ม. มุ.	มชฺฉิมนิกาย	มูลปณฺณาสก
ม. ม.	มชฺฉิมนิกาย	มชฺฉิมปณฺณาสก
ม. อุ.	มชฺฉิมนิกาย	อุปริปณฺณาสก
ส. ส.	สํยุตฺตนิกาย	สคาถวคค
ส. นิ.	สํยุตฺตนิกาย	นิทานวคค
ส. ขนฺธ.	สํยุตฺตนิกาย	ขนฺธวารวคค
ส. สพา.	สํยุตฺตนิกาย	สพายตนวคค
ส. มหา.	สํยุตฺตนิกาย	มหาวารวคค
อง. เอกก.	องคฺตฺตรนิกาย	เอกกนิปาต
อง. ทุก.	องคฺตฺตรนิกาย	ทุกนิปาต

คำย่อ	คำเต็ม	
อง. ติก.	องคฺตุตฺตริกกาย	ติกนิပါတ
อง. จตุกก.	องคฺตุตฺตริกกาย	จตุกกนิပါတ
อง. ปญจก.	องคฺตุตฺตริกกาย	ปญจกนิပါတ
อง. ฉก.	องคฺตุตฺตริกกาย	ฉกนิပါတ
อง. สตตก.	องคฺตุตฺตริกกาย	สตตกนิပါတ
อง. อฏฐก.	องคฺตุตฺตริกกาย	อฏฐกนิပါတ
อง. นวก.	องคฺตุตฺตริกกาย	นวกนิပါတ
อง. ทสก.	องคฺตุตฺตริกกาย	ทสกนิပါတ
อง. เอกาทสก.	องคฺตุตฺตริกกาย	เอกาทสกนิပါတ
ช. ช.	ชุตฺตนิกาย	ชุตฺตปาฐ
ช. ฐ.	ชุตฺตนิกาย	ฐมฺมปทคาถา
ช. อุ.	ชุตฺตนิกาย	อุทาน
ช. อิติ.	ชุตฺตนิกาย	อิติวุตฺตก
ช. สุ.	ชุตฺตนิกาย	สุตฺตนิပါတ
ช. วิ.	ชุตฺตนิกาย	วิมานวตฺต
ช. เปต.	ชุตฺตนิกาย	เปตวตฺต
ช. เถร.	ชุตฺตนิกาย	เถรคาถา
ช. เถรี.	ชุตฺตนิกาย	เถรีคาถา
ช. ชา.	ชุตฺตนิกาย	ชาตก
ช. มหา.	ชุตฺตนิกาย	มหานิทฺเทศ
ช. จุฬ.	ชุตฺตนิกาย	จุฬนิตฺเทศ
ช. ป.	ชุตฺตนิกาย	ปฏิสมฺภิตามคฺค
ช. อ.	ชุตฺตนิกาย	อปทาน
ช. พุทฺธ.	ชุตฺตนิกาย	พุทฺธวีส
ช. จริยา.	ชุตฺตนิกาย	จริยาปฏิก

คำย่อ	คำเต็ม	
อภิ. ส.	อภิธรรมปิฎก	ธรรมสงคณี
อภิ. วิ.	อภิธรรมปิฎก	วิภงค
อภิ. ธา.	อภิธรรมปิฎก	ธาตุกถา
อภิ. ปุ.	อภิธรรมปิฎก	ปุคคลปถุณคตติ
อภิ. ก.	อภิธรรมปิฎก	กถาวคตุ
อภิ. ย.	อภิธรรมปิฎก	ยมก
อภิ. ป.	อภิธรรมปิฎก	ปฎุจจน

วิธีใช้ เช่น วิ. มหาวิภงค. ๑/๔๑๓. หมายถึง คัมภีร์พระวินัยปิฎก ฉบับสยามรัฐ เล่มที่ ๑ หน้า ๔๑๓.

อักษรย่อพระคัมภีร์พระไตรปิฎกภาษาบาลีฉบับต่าง ๆ

คำย่อ	คำเต็ม
ส.	สีหพไปตถก (ฉบับสิงหพ)
ม.	มรุมไปตถก (ฉบับพม่าเดิม)
ฉ.	ฉฏฐสงคีติไปตถก (ฉบับสังคายนาคั้งที่ ๖)
รา.	รามณณไปตถก (ฉบับมอญ)
ไป.	ไปราณไปตถก (ฉบับไบลานเก่า)
อิ.	อิงกลิสไปตถก (ฉบับอังกฤษ เดิมใช้ย่อว่า ย.)
ก.	กตถจิไปตถก (คัมภีร์บางฉบับ)

TRANSLITERATION OF THE THAI ALPHABET
as used in this pāli text
of
THE BHŪMIBALO BHIKKHU FOUNDATION

VOWELS - 8

a ḷā i ī , u ū e o

CONSONANTS - 33

ก	ka	ข	kha	ง	ga	ฆ	gha	จ	ña
ฉ	ca	ช	cha	ช	ja	ฉ	jha	ณ	ña
ฎ	ṭa	ฉ	ṭha	ด	ḍa	ฉ	ḍha	ณ	ṇa
ต	ta	ถ	tha	ด	da	ธ	dha	น	na
ป	pa	ผ	pha	บ	ba	ภ	bha	ม	ma
ย	ya	ร	ra	ล	la	ว	va		
ส	sa	ห	ha	ฬ	ḷa	ฌ	ṅ		

FIGURES

๑ 1 ๒ 2 ๓ 3 ๔ 4 ๕ 5 ๖ 6 ๗ 7 ๘ 8 ๙ 9 ๐ 0

COMBINATION

ก	ka	ก	kā	กิ	ki	กิ	kī
ก	ku	ก	kū	เก	ke	เก	kō

พระคัมภีร์
ปรมัตถมัญชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา
บาลี-ไทย ภาค ๗
(บาลี ภาค ๓ ตอนที่ ๓)

พระปรมาภิไธยชุสา วิสุทธิมรรคมหาฎีกา

ภาค ๗

สงขารปัจจยาวิญญาณ-
ปทวิตถารกถาวณฺณนา

พรรณหากถาโดยพิสคารแห่งบหว่า
เพราะสังขารเป็นปัจจยจึงมวิญญาณ

๖๒๐. ยถาวุตฺตสงขารปัจจยา
อุปฺปชฺชมานํ กมฺมตํ^๑ กมฺมนิพฺพุตฺตเมว ภวิตฺ
อรหตฺตีติ "พฺพุตฺตัส โลกียวิปากวิญญาณานิ
สงฺกหิตานี"ติ อาท.

๖๒๐. วิญญาณนั้นเกิดขึ้นอยู่ เพราะ
สังขารตามที่กล่าวแล้วเป็นปัจจัย ย่อมควร
เป็นธรรมชาติ ที่เกิดแต่กรรมอย่างเดียว
เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"จึงเป็นอันรวมวิปากวิญญาณ ฝ่ายโลกียะได้
๓๒" ดังนี้.

ธาคุกถายํ ปน วิปฺปยุตฺเตน สงฺกหิตา-
สงฺกหิตปทนิทฺเตเส "สงฺขารปัจจยา
วิญญาณเณ เย ธมฺมา, สฬายตนปัจจยา
ผลฺเสณ เย ธมฺมา, ผลฺสฺสปัจจยา เวทนาย
เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา, เต ธมฺมา กตฺตี

ส่วนในนิเทศ บหว่าด้วยธรรมที่สงเคราะห์
ได้และสงเคราะห์ไม่ได้ กับธรรมที่ประกอบ
ไม่ได้ในธาคุกถา พระผู้มีพระภาคทรง
กระทำการกำหนดถือเอาวิญญาณ ผัสสะ
และเวทนาทั้งหมดโดยพระบาลีว่า "ธรรม

^๑ ฉ. ต.

คุณธวัชชัย ธรรมวงศ์ธวัช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ขนฺธะที ๑เปฯ สงฺกหิตา ? เต ธมฺมา เหล่าใดประกอบไม่ได้ ด้วยวิญญาณ เพราะ
 อสงฺขตฺติ ขนฺธโต จเปตฺวา เอเกน ขนฺธเณ สังขารเป็นปัจจัย ธรรมเหล่าใดประกอบ
 เอกาทสฺหิ อายตเนหิ, เอกาทสฺหิ ธาตุหิ ไม่ได้ด้วยผัสสะ เพราะสฬายตนะเป็น
 สงฺกหิตา. กตฺตีหิ อสงฺกหิตา ? จตุหิ ปัจจัย ธรรมเหล่าใดประกอบไม่ได้ด้วย
 ขนฺธะที, เอเกนอายตเนน, สตฺตฺหิ ธาตุหิ เวทนา เพราะผัสสะเป็นปัจจัย ธรรม
 อสงฺกหิตา^๑ วจฺนโต สฬวิญญาณผัสสะ- เหล่านั้น สงฺเคราะห์ด้วยขันธเท่าไร ฯลฯ ?
 เวทนาปริคฺคโท กโต. ธรรมเหล่านั้น ยกเว้นอสังขตะ ออกจาก
 ขันธฺ สงฺเคราะห์ด้วยขันธ ๑ ด้วยอายตนะ ๑๑
 ด้วยธาตุ ๑๑ สงฺเคราะห์ไม่ได้ด้วยขันธ
 อายตนะ ธาตุ เท่าไร ? สงฺเคราะห์ไม่ได้
 ด้วยขันธ ๔ ด้วยอายตนะ ๑ ด้วยธาตุ ๑".

ยทฺธิ หิ เอตฺถ วิญญาณผัสสะเวทนา สปฺปทเสสา ก็ถ้าว่า ในอธิการนี้ วิญญาณ ผัสสะ และ
 สียํ, "วิปากา ธมฺมา"^๒ อิมสฺส วิย เวทนา ควรเป็นธรรมที่มีการแสดงอ้างได้
 วิสฺขุชนํ สียา. ตสฺมา ตตฺถ อภิธมฺมภาชนีย- ไชรั ก็ควรจะวิสันนาเหมือนอย่างวิสันนา
 วเสน สงฺขารปจฺจยา วิญญาณาทโย กหิตาติ บทนี้ว่า "ธรรมที่เป็นวิปากทั้งหลาย".
 อธิปฺปาโย เวทิตฺตฺโพ. เพราะฉะนั้น ฟังทราบอธิบายว่า ท่านถือ
 เอาธรรมทั้งหลาย มีวิญญาณเป็นต้น เพราะ

^๑ อภี. ธา. ๓๖/๗๑.

^๒ อภี. ส. ๓๔/๑.

คุณธวัชชัย ธรรมวงศ์ธวัช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สังขารเป็นปัจจัย ด้วยอำนาจอภิธรรม-
ภาชนียะในที่นี้.

อวิชชาปจฺจยา สงฺขารो จ อภิธมฺมภาชนียะ^๑
จตุฏฺฐมิกกฺุสฺสสงฺขารो, อกฺุสฺสสงฺขารो จ^๒
วฺตุตฺตติ เอโส เอว ธาตฺกถายํ คหิตฺตติ
ทญฺจพฺุโพ. ภโว ปน ธาตฺกถายํ กมฺมุปฺปตฺติ-
ภววิเสสทสฺสสนฺตฺถํ น อภิธมฺมภาชนียวเสน
คหิตฺโต.

ก็สังขาร เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยที่ท่าน
กล่าวไว้ ได้แก่ สังขารที่เป็นกุศลเป็นไป
ในภุมิ ๔ ในอภิธรรมภาชนีย์ และได้แก่
สังขารที่เป็นอกุศล เพราะเหตุนี้ สังขาร
เพราะอวิชชาเป็นปัจจัยนี้แหละ พึงเห็นว่า
ทรงถือเอาแล้วในธาตูกถา. ส่วนภพ มิได้
ทรงถือเอาด้วยอำนาจอภิธรรมภาชนีย์ เพื่อ
จะทรงแสดงความต่างแห่งกรรมภพ และ
อุปบัติภพในธาตูกถา.

เอวญฺจ กตฺวา ตตฺถ "อุปาทานปจฺจยา
ภโว"ติ อนนฺตฺตริตฺวา "กมฺมุภโว"ติอาทินา^๓
นเยน ภโว อุตฺตฺถโฏ.

และเพราะอธิบายอย่างนี้ ในธาตูกถานั้น
มิได้ทรงยกขึ้นว่า "ภพมีเพราะอุปาทานเป็น
ปัจจัย" ทรงยกภพขึ้น โดยนัยมีอาทิว่า
"กรรมภพ".

^๑ อภิ. วิ. ๓๕/๑๘๕.
^๒ ฉ. จตุฏฐมก...
^๓ อภิ. ธา. ๓๖/๑๔.

วิสุทธิธรรมทานุฎา ป.ท.๖-๑

โลกียวิปากมโนวิญาณเมว สนุชทายาท
"พาวิสติวิธ^๑ โทตี"ติ. จหิ วิญาณเดหิตี
ยถาธิกเตหิ^๑ จกขุวิญาณาทีหิ จหิ
วิญาณเดหิ.

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "มโนวิญาณ
มี ๒๒" ดังนี้ หมายถึงมโนวิญาณที่เป็น
วิปากฝ่ายโลกียะเท่านั้น. คำว่า โดย
วิญาณ ๖ คือ โดยวิญาณ ๖ มีจักขุวิญาณ
เป็นต้น ตามที่ได้กระทำเป็นหลักไว้.

กสฺมา ปเนตฺถ โลกียวิปากวิญาณสฺเสว
คหณํ กตฺนฺติ อาท "โลกุตฺตรานิ ปน
วฏฺฏกถาย น ยฺชฺชนฺตี"ติ.

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ส่วนวิญาณฝ่าย
โลกุตระ ไม่สมควรในถาว่าด้วยวัฏฏะ"
ดังนี้ เพื่อจะเลี่ยงเสียซึ่งคำถามว่า ก็ในที่นี้
ท่านกระทำการถือเอาเฉพาะวิปากวิญาณที่
เป็นโลกียะเท่านั้น เพราะเหตุไร.

ยทิ เอวํ กสฺมา ธาตุกถายํ "สงฺขารปจฺจยา
วิญาณเดณฺน เย ธมฺมา วิปฺปยุตฺตา"ติอาทีสุ^๒
โลกุตฺตรวิปากานมฺปิ คหณํ กตฺนฺติ ?

ถามว่า ถ้าอย่างนั้น เพราะเหตุไร ใน
ธาตุกถา พระผู้มีพระภาคจึงทรงกระทำการ
ถือเอาแม้โลกุตระวิปากไว้ด้วย เช่นในคำ
เป็นต้นว่า "ธรรมเหล่าใดไม่ประกอบด้วย
วิญาณ เพราะสังขารเป็นปัจจัย" ?

ตํ ยถาธมฺมสาสนฺตฺตา อภิธมฺมเทสนาย
วิปากตฺติเก^๓ วิย อนวเสสฺสวิปากธมฺม-

ตอบว่า ข้อนั้น พระผู้มีพระภาคตรัสไว้ด้วย
อำนาจการสังเคราะห์ธรรมที่เป็นวิปากไม่มี

^๑ ฉ. ยถาธิกเตหิ. ^๒ อภิ. ธา. ๓๖/๘๓.
^๓ อภิ. ส. ๓๔/๑.

คุณธวัชชัย ธรรมวงศ์ธวัช
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เหตุ นาม พุทธิเรกูปธานนติ อภาวคฤหณ
 เตน กมฺเม สติ ภาวโต, อสติ อภาวโตติ
 อยเมตถ อธิปาโย. ยถา ปนสฺส
 วิญญานสฺส สงฺขารปจฺจยตา น สิหฺธา, น
 เอว วิปากภาโว.

โส ปน สิหฺโตติ กตฺวา อาท "วิปาก
เหตุ"ติ. เตน วิญญานสฺส วิปากภาเวน
 สงฺขารปจฺจยตฺถิ สาเชติ.

ตสฺส ปน สาธนตฺถิ "อุปจิตกมฺมาภาเว
 วิปากภาวโต"ติ วุตฺตุนฺติ ตํ วิวรรณโต
 "วิปากญา"ติอาทิมาห.

ขึ้นชื่อว่า เหตุ เป็นประธานพิเศษ เพราะ
 ฉะนั้น ท่านจึงใช้ศัพท์ว่าไม่มี ด้วยเหตุนี้
 ในที่นี้ จึงมีอธิบายดังนี้ว่า เพราะเมื่อ
 กรรมมี จึงมี เพราะเมื่อไม่มีก็ไม่มี.
 ก็ความที่วิญญานนั้น มีสังขารเป็นปัจจัยไม่
 สำเร็จแล้วฉันทิ ความที่วิญญานเป็นวิปาก
 เป็นเหมือนฉันทิ ก็ห้ามได้.

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "แท้จริง วิญญานนั้น
เป็นวิปาก" ดังนี้ เพราะอธิบายว่า ก็ความ
 ที่วิญญานนั้นเป็นวิปากสำเร็จแล้ว. ความ
 เป็นวิปาก ย่อมยังความมีสังขารเป็นปัจจัย
 ให้สำเร็จได้ด้วยความเป็นวิปากของวิญญาน
 นั้น.

ท่านอาจารย์ เมื่อจะเปิดเผยความข้อนี้ว่า
 ท่านกล่าวไว้ว่า "เพราะเมื่อกรรมที่ก่อไว้
 ไม่มี วิปากก็ไม่มี" ดังนี้ เพื่อจะยังความที่
 วิญญานมีสังขารเป็นปัจจัยนั้นให้สำเร็จ จึง
 กล่าวคำมีอาทิว่า "อันวิปาก" ดังนี้.

คุณวัชชัย ธรรมวงศ์วัช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ยทิ อุปัชฌายะยติ ยทิ กมนิรเบกโข
วิปากโก อุปัชฌายะ. สพเพส สตุตถัน
พฺรหฺมตฺตํ อุปกถาน ฆานาทีวิญญานานิ
มหาวิปากวิญญานานีติ ตสฺส ตสฺส วิปากสฺส
อนิกาสเส จิตานมฺปิ. วิปากานีติ วิญญาณา-
เบกฺขาย นปฺสกันฺทเทโส, สพฺพวิปาก-
วิญญานานีติ อตุโถ.

คำว่า ผิจะพึงเกิดขึ้นได้ ความว่า ผิจะพึง
เกิดวิปากขึ้นได้มิได้เล็งถึงกรรมไซ้ร. แก่
สัตว์ทุกจำพวก คือ แก่เหล่าสัตว์แม้ผู้ตั้งอยู่
ในภพอันไม่มีโอกาสแก่วิปากนั้น ๆ คือ
วิญญานมีฆานวิญญานเป็นต้น ของสัตว์ผู้เข้า
ถึงความเป็นพรหมซึ่งเป็นวิญญานมหาวิปาก.
บทว่า วิปากานิ แสดงถึงนปฺสกลิงค์ โดย
เล็งถึงวิญญานกัณฑ์ อธิบายว่า ได้แก่
วิปากวิญญานทุกอย่าง.

สังขารธา พหุ เอกุณฺตีสเจตนาเภทโต,
วิญญานานิ จ พหุณี พคฺตีสวิธตุตา, น จ
สพฺพโต สพฺพานีติ อาท "กตรสังขารปจฺจยา
กตร วิญญาณนฺติ เจ"ติ.

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "วิญญานไหน
มีเพราะสังขารไหนเป็นปัจจัย" ดังนี้ เพื่อ
จะเลียงเสียซึ่งคำถามว่า สังขารมีอยู่มาก
เพราะจำแนกเจตนาออกได้ถึง ๒๙ และ
วิญญานก็มีมาก เพราะมีถึง ๓๒ ดวง แต่
หาใช่ว่า วิญญานทั้งหมดจะมี เพราะสังขาร
ทั้งหมดไม่.

๘ ๑ ฉ. กตรวิญญาณนฺติ เจ"ติ.

อิท^๑ "วิญญาณ"ติ จ วิญญาณสามณณ^๒ กเหตุวา วุตต^๓. กาม ขันธนิเทศปี^๒ อิมานิ วิญญาณานิ นิททิฏฺฐานิ, ตํ ปน อติสังขิตตํ, น จ ตตฺถ เนสํ สงฺขาร-
 ปจฺจยตา วิภาวิตาติ ตํ ปวตฺตติยํ, ปฏิสนฺธิยณฺจ ภวาทีสุ ปวตฺตนาการวเสน
 วิตุถารโต ทสฺเสตฺถ "กามาวจรปณฺญา-
ภิสงฺขารปจฺจยา"ติอาทิ อารทฺธ:

ก็คำว่า "วิญญาณ" นี้ ท่านกล่าวโดยถือเอา
 ความเป็นวิญญาณเสมอกัน. วิญญาณเหล่านี้
 ท่านแสดงไขไว้ แม้ในขันธนิเทศ ก็จริงอยู่
 ถึงกระนั้น วิญญาณนั้นก็ย่อเกินไป และความ
 ที่วิญญาณเหล่านั้นมีสังขารเป็นปัจจัย ท่าน
 มิได้แสดงไว้ชัดเจนในขันธนิเทศนั้น เพราะ
 เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงเริ่มคำมีอาทิว่า
 "เพราะมีบุญญาภิสงฺขารฝ่ายกามาวจร เป็น
ปัจจัย" เพื่อจะแสดงวิญญาณนั้นโดยพิสดาร
 เกี่ยวกับอาการที่เป็นไปในภพเป็นต้น ทั้งใน
 ปวัตติกาลและในปฏิสนธิกาล.

มโนวิญญาณเตติ นิทธารณเ ภุมม^๓.
มหาวิปากานีติ วิญญาณาเปกฺขาย นปฺสก-
 นิทฺเตโส. มหาวิปากาติ ปน ปาเจ
 มโนวิญญาณธาตุโยติ อาเนตฺวา
 สมฺปนฺนิตฺตพฺพ.

บทว่า มโนวิญญาณ เป็นสัตตมมีวิภคฺติ ใช้ใน
 นิทธารณะ. บทว่า มหาวิปากานี แสดง
 นปฺสกลิงค์ โดยเล็งถึงวิญญาณคัพพ. ควร
 จะนำบทว่ามโนวิญญาณธาตุโย มาเชื่อมเข้า
 ในปารุระว่า มหาวิปากา.

^๑ ฉ. "วิญญาณ"ติ จ อิท.

^๒ วิสุทธิมคฺค ๓/๑.

คุณธวัชชัย ธรรมวงศ์ธวัช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

๖๒๑. ยัสสังขารปัจจุยชาติ ยสฺส ยสฺส
สังขารสฺส ปัจจุยภาเวน. ยํ วิญญาณนฺติ
"ยํ ยํ วิญญาณนฺ"ติ เอวํ อุกฺกยตุ
อาเมตฺติลोโป ทฺวํสุโพ.

๖๒๑. บัณฑิตพึงเห็นการลบ คำซ้ำกัน
ในบททั้ง ๒ อย่างนี้ว่า บทว่า ยัสสังขาร-
ปัจจุย ความเท่ากับ ยสฺส ยสฺส สังขารสฺส
ปัจจุยภาเวน แปลความว่า เพราะความที่
สังขารใด ๆ เป็นปัจจัย. บทว่า ยํ วิญญาณ
ความเท่ากับ "ยํ ยํ วิญญาณ" แปลว่า
วิญญาณใด ๆ.

"โหตี"ติ อิมินา การณาภาเว^๑ วิญญาณสฺส
สพฺภาวมตฺตํ ปเวทิตํ, น ปวตฺตตีวิเสโสตี
ติ ทสฺเสนฺโต "เอวํ ปวตฺติ เวทิตพฺพา"ติ
อาท.

ด้วยบทว่า "โหตี" นี้ ท่านทำให้เข้าใจ
เพียงว่า เมื่อเหตุมีวิญญาณก็มี มิใช่ทำให้
เข้าใจ ด้วยความต่างแห่งความเป็นไป
เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดง
เนื้อความนั้น จึงกล่าววว่า "พึงทราบความ
เป็นไปอย่างนี้".

พฺรหฺมานมฺปิ อนิฏฺฐรูปาทิอาปาถคฺมเน
อกุสลวิปากจกฺขุวิญญาณาทีนึ กทาจิ
อุปฺปชฺชนฺตึติ "อิมานึ เตรส ๆเปฯ
ปวตฺตนฺตี"ติ วตฺตํ.

จักขุวิญญาณที่เป็นอกุศลวิปากเป็นต้น ย่อม
เกิดขึ้นได้บางครั้ง ในเพราะรูปที่ไม่น่า
ปรารถนาเป็นต้นไปสู่คลอง แม้แก่พวกพรหม
เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าววว่า

^๑ ก. การณาภาเว.

"วิญญาณ ๑๓ ดวงนี้ ย่อมเป็นไปในวัตติ-
กาลในปัจฉิมวารภพเท่านั้น".

ตตฺถ ปณฺจณฺํ ขนฺธานํ โวภาโร วิตุตาโร
เอตฺถาติ ปณฺจโวภาโร, โส เอว ภโว
เอตฺสฺมี ปณฺจโวการภเว. โทติ หิ
ภินฺนาธิกรณานมฺปิ อณฺณพทตฺถสฺมาโส ยถา
"อฺรสีโลโม"ติ.

ในคำนั้น การกระทำต่าง ๆ คือ ความ
พิสดารของชั้น ๕ มีอยู่ในภพนี้ เหตุฉะนั้น
ภพนี้ จึงชื่อว่าปัจฉิมวาระ แปลว่า มีการ
กระทำต่าง ๆ ของชั้น ๕ ภพ คือภพมี
การกระทำต่าง ๆ ของชั้น ๕ นั้นเอง
ในปัจฉิมวารภพนั้น. ก็การย่อเนื้อความ
แห่งบทอื่น แม้ของศัพท์ที่มีอธิกรณะต่างกัน
ย่อมมีได้ เหมือนคำว่า "อฺรสีโลโม"
แปลว่า มีชนที่อก.

อถวํ ยถาปจฺจยํ ปวตฺตมาเนหิ ปณฺจหิ
ขนฺธเอหิ โวกรียตีติ ปณฺจโวภาโร, โส
เอว ภโวติ สพฺพํ ปุพฺเพ วิย.

อีกนัยหนึ่ง มีวิเคราะห์ว่า ภพใดอันชั้น ๕
ที่เป็นไปตามปัจจัย ย่อมกระทำให้ต่ำทราม
เหตุนั้น ภพนั้น ชื่อว่า ปัจฉิมวาระ ภพ
คือ ภพที่ชั้น ๕ ทำให้ต่ำทรามนั้น เพราะ
เหตุนั้น คำทั้งปวงก็เหมือนกับในกาลก่อน.

"ปวตฺตติยณฺเวย ปวตฺตตฺนตี"ติ^๑
สงฺเขปโต วุตฺตมตฺถํ วิวริตุํ "กถนฺ"ติอาหิ

ท่านอาจารย์เริ่มคำว่า "ข้อนี้เป็น
อย่างไร" เป็นต้น เพื่อจะเผยเนื้อความ

^๑ ก. ปวตฺตติยมฺปิ ปฏฺิสนฺธิยมฺปิ ปวตฺตตฺนตีติ.

คุณธวัชชัย ธรรมศาสตร์วัช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อารทฐ์.

ที่ท่านกล่าวไว้แต่โดยย่อว่า "ย่อมเป็นไปใน
ปวัตติกาลเท่านั้น".

"เยภยเยน โลกสมปยุตตชวนา-
วसानะ"ติ อิทํ ปฏิขวิจิจจนาอุทฺทจ-
สมปยุตตานนฺตรํ โสมนสฺสสทกตสฺส
อนุปฺชชฺชนโคติ เกจิ, ตํ น กเหตุพฺพ.

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า คำว่า
"ในที่สุดแห่งชวณะ ที่สัมปยุตด้วยโลหะโดย
มาก" นี้ เพราะจิตที่สทรคตด้วยโสมนัส
ไม่เกิดในลำดับแห่งจิตที่สัมปยุต ด้วยปฏิขะ
วิจิจจนาและอุทฺทจจะ คำของอาจารย์
บางพวกนั้น ไม่ควรถือเอา.

"จกฺขุ อสฺสาเทติ อภินนฺตติ, ตํ อารพฺภ
ราโค อุบฺปชฺชติ, ทิฏฺฐิ อุบฺปชฺชติ ฯเปฯ
วิจิจจนา อุบฺปชฺชติ, อุทฺทจจํ อุบฺปชฺชติ
อกุสฺเส นินฺรุเท วิปาโก ตทารมฺมตฺตา
อุบฺปชฺชติ"^๑ วจนฺโต.

เพราะพระบาลีว่า "บุคคลยินดีเพลิดเพลิน
จักขุ ย่อมเกิดราคะ ทิฐิ ฯลฯ วิจิจจนา
อุทฺทจจะ ปรารภจักขุนั้น เมื่ออกุศลดับแล้ว
ย่อมเกิดวิบากเป็นตทารมณ"

อิฏฺฐํ เจ อารมฺมณํ, โสมนสฺสตทารมฺมณํ
น น อุบฺปชฺชติติ. ชวเนน ตทารมฺมณ-
นियเม โสมนสฺสสทกตานนฺตรํ โสมนสฺส-

ถามว่า หากเป็นอิฏฐารมณ จะไม่เกิด
ตทารมณ ที่เป็นโสมนัสก็หาไม่ได้หรือ.
อาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า ในการกำหนด

^๑ อภ. ติก. ๔๐/๑๕๖, ๑๘๕.

สหคตาเนว สนุชาย วุตฺตุนฺติ อปเร, ตํ
 วิชาเรตพฺพํ อุเปกฺขาสหคตกุสลากุสลชวนา-
 นนฺตรมฺปิ โสมนสฺสททารมฺมณสฺส
 อิจฺฉิตฺตพฺพตฺตา. อุเปกฺขาสหคตกิริยชวนา-
 นนฺตรเมว ทิ โสมนสฺสททารมฺมณํ น
 อิจฺฉนฺติ.

ตทารมณํด้วยชวนะ ท่านกล่าวหมายเอาจิตที่
 สหคตด้วยโสมนัส ในลำดับแห่งจิตสหคต
 ด้วยโสมนัสเท่านั้น คำของอาจารย์อีกพวก
 หนึ่งนั้น ควรพิจารณา เพราะจำปรารณา
 ตทารมณํที่เป็นโสมนัส แม้ในลำดับแห่งชวนะ
 ที่เป็นกุศลและอกุศลอันสหคตด้วยอุเบกขา.
 ด้วยว่า อาจารย์ทั้งหลาย ไม่ปรารณา
 ตทารมณํที่เป็นโสมนัส ในลำดับแห่งชวนะที่
 เป็นกิริยา อันสหคตด้วยอุเบกขาอย่าง-
 เดียว.

ยสฺมา ปน ติเหตุกชวนาวสาเน จ
 กทาจิ อเหตุกํ ตทารมฺมณํ โทติ, ตสฺมา
 "เยภฺยเยนา"ติ วุตฺตํ.

ก็เพราะตทารมณํที่เป็นอเหตุกะ ย่อม
 มีได้บางครั้ง ในที่สุดแห่งชวนะที่เป็น
 ติเหตุกะด้วย ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวว่า
 "โดยมาก".

ยสฺมา เอกจิตฺตกุชฌายุกํ ชวนารมฺมณํ
 โทติ, ตทา ตตฺถ เอกเมว ตทารมฺมณํ
 โทตีติ กตฺวา "สกี วา"ติ วุตฺตุนฺติ เกจิ.

เพราะเหตุที่ อาจารย์บางพวกกล่าวว่า
 อารมณํของชวนะที่มีอายุ ขณะจิตเดียวมีอยู่
 ท่านกล่าวว่า "วาระเดียวบ้าง" ดังนี้
 เพราะอธิบายว่า เป็นตทารมณํหนึ่งเท่านั้น
 ในอารมณํของชวนะนั้น ในเวลานั้น.

คุณพวงหยก ประสมไชย

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ พระและนางคุณยกรมนราทร

อปเร ปน ตทารมมณํ นาม ชวนารมมณานุ- ส่วนอาจารย์อีกพวกหนึ่งกล่าวว่า ชื่อว่า
ภวนกัจจํ, คํ เอกจิตตกุชณิกเก ตถา ตทารมมณํ มีกิจเสวยอารมณ์ของชวนะ
อาสนุนภเท อารมมณเณ นุปฺปชฺชติ. ตทารมมณํนั้น ย่อมไม่เกิดในอารมณ์ซึ่งมีใน
ขณะจิตเดียว อันมีความต่างกันไกลกัน
อย่างนั้น.

ตสฺมา "สกี วา"ติ อิทํ ทิรตฺตติรตฺตาที ฉะนั้น คำว่า "วาระเดียวบ้าง" นี้ ฟัง
วีย วจนลลิจฺจตาเวสน วุตฺตุนฺติ เวทิตพฺพํ, ทราบว่า ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจเป็นคำ
หฺวิกฺขตฺตฺเมว ปน อุปฺปชฺชติ. สละสลวยเหมือนคำว่า ทิรตฺตติรตฺตฺ แปลว่า
สองคืนสามคืนเป็นต้น แต่ย่อมเกิดขึ้น
๒ วาระนั่นเอง.

"ทิรตฺตติรตฺตุน"ติ^๑ เอกถ หิ วา-สทฺทสฺส ก็ในคำว่า "ทิรตฺตติรตฺต" นี้ ท่านทำศัพท์ว่า
อภาวา วจนลลิจฺจตามตฺเตน ทิรตฺตคฺคหณํ ทิรตฺต ไว้โดยเพียงเป็นคำสละสลวยเพราะ
กตฺตุนฺติ ยฺชชฺชติ. ไม่มี วาศัพท์ เพราะฉะนั้น จึงถูกต้อง.

"นिरฺนฺตรํ ติรตฺตทสฺสนตฺถํ วา"ติ อีธ ปน ส่วนในปาฐะนี้ว่า "นिरฺนฺตรํ ติรตฺตทสฺสนตฺถํ
วา-สทฺโท วิกฺขปฺภุโจ วุตฺโตติ สกี เอว วา" เพื่อแสดงสามคืนไม่ขาดบ้าง ดังนี้
จ กทาจิ ปวตฺตี สนฺธาย "สกี วา"ติ ท่านกล่าว วาศัพท์ อันมีเนื้อความเป็นวิภ
วุตฺตุนฺติ ทฺถุสพฺพํ. เพราะเหตุนี้ ฟังเห็นว่า ท่านอาจารย์

^๑ วิ. มหา. ๒/๑๔๕.

กล่าวว่า "สกี วา" วาระเดียวข้างคั้งนี้
หมายเอาความเป็นไปบางคราว วาระ
เดียวเท่านั้นด้วย.

เตเนว หิ สมโหมทวิโนทนิย สกี ก็ด้วยเหตุอันแหละ ในสมโหมทวิโนทนิ ท่าน
ตทารมมณูปวัตติยา วิจาเรตพพคั อาจารย์เมื่อจะแสดงความที่ ความเป็นไป
ทสฺเสนฺเตน "จิตฺตูปวัตติคณาย" ปน แห่งตทารมณฺ์ คราวเดียวเป็นเรื่องที่ควร
สพฺพทฺวาเรสุ ตทารมมณฺเ เทว เหว อเว พิจารณา จึงได้กล่าวว่า "ก็ในการนับความ
จิตฺตวารา อากตา"^๑ วุตฺตํ. เป็นไปแห่งจิต วาระแห่งจิต ๒ วาระ
เท่านั้นมาแล้วในตทารมณฺ์ ในทวารทั้งปวง"
คั้งนี้.

ตตฺถ จิตฺตูปวัตติคณายนฺติ วิปาก- ในคั้งนั้น คำว่า ในการนับความ
กถายํ พลวรูปาทิอารมมณฺเ วุตฺตํ เป็นไปแห่งจิต ท่านอาจารย์กล่าวหมายเอา
จิตฺตูปวัตติคณฺ์ สนฺธายาท. ตตฺถ หิ เทวว การนับความเป็นไปแห่งจิต ที่ท่านกล่าวไว้
ตทารมมณูปวัตติวารา วุตฺตา. ในอารมณฺ์มีรูปเป็นต้น ที่มีกำลังในวิปากกถา.
ก็ในวิปากกถานั้น ท่านกล่าววาระการ
เกิดขึ้นแห่งตทารมณฺ์ ๒ วาระเท่านั้น.

^๑ สมโหมทวิโนทนิ. ๑๔๘.

คุณพวงหยก ประสมไชย

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ พระและนางคุณยกรมณราทร

คเทว หิ สนฺธาย อธิปปี วุคฺคํ ก็ท่านอาจารย์ทนายเอาความข้อนั้นแหละจึง
 "อธิมฺมฏฺกถายํ ปน ตทารมฺมเณ หฺเว กล่าวไว้ แม้ในวิสุทธิมรรคนี้ว่า "แต่ใน
 จิตฺตวารา อากตา"ติ. อธิมฺมฏฺกถายํ อรรถกถาพระอภิธรรม วาระจิตในตทารมณ
 อนิยตทวารารมฺมณฺญจานกิจฺจา^๑ หุตฺวา มาเป็น ๒ วาระ" ดังนี้. ในอรรถกถา
 ปวตฺตุนฺตตี^๒ ทวารํ อนามสีตฺวา เอว^๓ พระอภิธรรม ท่านกล่าวไว้ โดยมีได้ระบุถึง
 วุคฺคํ, ทวารอย่างนี้ว่า อเหตุกมโนวิญญาณธาตุ
 เป็นธรรมที่มีทวาร อารมณฺ ฐานะ และกิจ
 ไม่คงตัวเป็นไป.

คํ อนนฺตรํ ปรีโต วุคฺคสเหตุกวิปาก- คำในอรรถกถาพระอภิธรรมนั้น ท่านกล่าว
 วิญญาณานํ สทิสสํวณฺณํ กตฺตูกามตา- โดยความประสงค์ ก็คือความเป็นผู้ใคร่
 ธิปฺปาเยน^๔ วุคฺคํ. กระทำการสังวรณนาที่เหมือนกัน แห่ง
 วิปากวิญญาณที่เป็นสเหตุกะ ที่ท่านกล่าวไว้
 ช้างหน้าเป็นลำดับไป.

อเหตุกทฺวยาทินํ หิ ภวญฺจกฺกทานํ สยเมว จริงอยู่ ใคร ๆ ไม่อาจจะกล่าวได้ว่า
 ทฺวารตฺตา, จุติปฺปฏิสนธิญฺจกานณฺจ ภวญฺจ- อเหตุกมโนวิญญาณธาตุเหล่านี้ มีทวารที่

^๑ ฉ. อนิยตารมฺมณฺญจานกิจฺจา.
^๒ สมุโมหรีโนทนี. ๑๔๔.
^๓ ฉ. เอว.
^๔ ฉ. กาทูกามตา.....

สงฺขาเตน, อณฺเณ จ ทฺวาเรน คงตัว เพราะตัวเองนั่นแหละเป็นทวารแห่ง
อนุปฺตฺติโต นียตํ, อนียตํ วา ทฺวารํ จิตฺ มื่อเหตุกะทั้ง ๒ เป็นต้น ซึ่งเป็นภวังค์
เอเตสนฺติ น สกฺกา วตฺตุนฺติ.

หรือไม่อาจจะกล่าวว่า มีทวารไม่คงตัว
เพราะไม่เกิดขึ้นโดยทวารอื่น ที่เรียกว่า
เป็นภวังค์แห่งจิตที่ทำหน้าที่จตุติ และปฏิสนธิ
ฉะนี้แล.

อเหตุกทฺวยสฺส ปน สันตฺริณ-
ตทารมฺมณฺญตฺสส ทฺวารํ ลพฺภติ, ตณฺจ
อนียตฺนฺติ ตมฺปิ กณฺหนฺโต "อนียตฺทวาราร-
รมมณฺญจฺจกัจจา ทฺวา ปวตฺตุนฺติ"ติ
อาห. เตเนเวตฺถ^๒ มหาวิปากานมฺปิ
ตทารมฺมณฺญตฺนํ ทฺวารํ ลพฺภตฺติ ตตฺถาปิ
ทฺวารคฺคหฺนํ กตฺติ.

ก็อเหตุกจิตทั้ง ๒ ที่เป็นสันตริณะและ
ตทารมณฺยย่อมนได้ทวาร และอเหตุกจิตทั้ง ๒
นั้น ก็ไม่คงตัว เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์
เมื่อจะถือเอาอเหตุกจิตทั้ง ๒ แม้นั้น จึง
กล่าวว่า "อเหตุกมโนวิญญาณธาตฺ อันเป็น
กุศลวิปากและอกุศลวิปาก มีทวาร อารมณฺ
ฐานะและกิจไม่คงตัวเป็นไป". ด้วยเหตุ
นั้นแหละ ในที่นี้ แม้มหาวิปากทั้งหลายที่เป็น
ตทารมณฺ จึงได้ทวาร เพราะเหตุนั้น
ท่านจึงกระทำศัพท์ว่าทวาร แม้นในมหาวิปาก
นั้น.

^๑ ก. ลภติ.

^๒ ฉ. เตเนว เจตฺถ.

คุณพวงหยก ประสมไชย

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ พระและนางคุณุलयกรมนราทร

เอกสฺส สตฺตสฺส ปวตฺโต รูปาวจร-
วิปากโก ปจฺวิกฺสิณาทิสฺส ยสฺมึ อารมฺมณเ
ปวตฺโต, ตฺโต อณฺณสฺมึ ตสฺส ปวตฺติ
นตฺถิติ รูปาวจรานํ นียตารมฺมณตา วุตฺตา.
อิตรานีติ อรูปวิปากวิญาณานิ.^๑

รูปาวจรวิปาก เป็นไปแก่สัตว์คนหนึ่ง
เป็นไปแล้วในอารมณ์ใด ในบรรดาอารมณ์
มีรูปวิกสิณเป็นต้น ความเป็นไปของ
รูปาวจรวิปากนั้น ย่อมไม่มีในอารมณ์อื่นจาก
อารมณ์นั้น เพราะเหตุนั้น ท่านจึงกล่าว
ความที่รูปาวจรมีอารมณ์คงตัว. คำว่า
จิตนอกนี้ ได้แก่ อรูปาวจรวิปากวิญาณ.

^๒นียตอวตฺตฺถกานีติ นียตาวตฺตฺถกานิ.
กสิณฺคฺขมาภิมากาสาทิสฺสเยว อารมฺมณเ
ปวตฺตนโต นียตารมฺมณานิ. ตฺตราติ
ปวตฺตฺติยํ. อฺสฺสาติ พตฺตฺติสฺวิธสฺส วิปาก-
วิญาณสฺส. เต เต สังขาราคิ ยถาวุตฺตา
ปฺถณฺวาทิสฺสังขาราทิสฺสังขารา. กมฺมปจฺจเยนาติ
นานากฺขณิกกมฺมปจฺจเยน. อฺปนิสฺสย-
ปจฺจเยนาติ ปกฺคฺอพฺนีสฺสยปจฺจเยน.

อรูปาวจรวิปากวิญาณนอกนี้ ไม่มีวัตถุคงตัว
เหตุนี้ จึงชื่อว่า นียตาวตฺตฺถกานิ แปลว่า
ไม่มีวัตถุคงตัว. ชื่อว่า นียตารมฺมณานิ
แปลว่า มีอารมณ์คงตัว เพราะเป็นไปใน
อารมณ์ทั้งหลาย มีกสิณฺคฺขมาภิมากาสเป็นต้น
นั่นเอง. บทว่า ตฺตรา โยค ปวตฺตฺติยํ แปลว่า
ในประวัติศาสตร์กาลนั้น. บทว่า อฺสฺส โยค
พตฺตฺติสฺวิธสฺส วิปากวิญาณสฺส แปลว่า
แก่วิปากวิญาณ ๓๒ ดวงนั้น. คำว่า
สังขารนั้น ๓ ความว่า สังขารมีบุญญาภิ-

^๑ ฉ. อิตรานิ อารูปวิปากวิญาณานิ.
^๒ ฉ. นียตํ อวตฺตฺถกานีติ.

คุณพวงหยก ประสมไชย
ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ อาจารย์ เสริม วินิจฉัยกุล

วสุทธรคตมท. ๒๒๖. ๒-๗-๒

สังขารเป็นต้น ตามที่กล่าวแล้ว. คำว่า เพราะกรรมเป็นปัจจัย คือ เพราะกรรมปัจจัยอันเป็นไปในขณะต่าง ๆ กัน. คำว่า เพราะอุปนิสัยปัจจัย คือ เพราะปกตุนิสสัยปัจจัย.

๖๒๒. เอวํ ปวตฺตีย์ วิญฺญาณสุส ปวตฺตี^๑ ทสฺเสตฺวา ปฏิสนธิํ ทสฺเสตฺ "ยํ ปน วุตฺตุน"ติ อาทิมาท. ตตฺถ อนรุบาย ปฏิสนธิยาติ อนรุเปณ ปฏิสนธิกิจฺเจน. ตํ ปน อนรุปัต สยเมว วกฺขติ.

๖๒๒. ท่านอาจารย์ ครั้นแสดงความ เป็นไปแห่งวิญญาณในปวัตติกาล อย่างนี้แล้ว ประสงค์จะแสดงในปฏิสนธิกาล จึงกล่าว คำว่า "ส่วนคำใดที่ข้าพเจ้ากล่าวไว้" ดังนี้ เป็นต้น. ในคำนั้น คำว่า โดยปฏิสนธิอันสมควร ได้แก่ โดยปฏิสนธิกิจอันสมควร. ก็ความที่ปฏิสนธิเป็นกิจอันสมควรนั้น ท่าน อาจารย์จักกล่าวต่อไปเองที่เดียว.

ภเวณ^๒ ภวนฺตรสุส สนฺธานํ อิท จ^๓ ท่านอาจารย์ แม้กระทำคำปุจฉาว่า ปฏิสนธิติ ตํ อจิตฺตกมฺปิ อตฺถเววาติ กตฺวา "ปฏิสนธิมีก็อย่าง" ดังนี้ แล้วยังได้กระทำ "กตฺติ ปฏิสนธิโย"ติ ปุจฺฉํ กตฺวาปิ "กตฺติ คำปุจฉาว่า "ปฏิสนธิจิตมีก็อย่าง" เพราะ

^๑ ฉ. วิญญาณปุปวตฺตี.

^๒ ฉ. ภวนฺตฺเรณ.

^๓ ฉ. จสฺสทฺโท น ทิสฺสติ.

คุณพวงหยก ประสมไชย

ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่ อาจารย์ เสริม วินิจฉัยกุล

อาทิสทฺเทน สงฺกโหติ วนฺตติ. สงฺเขปโตติ นิคหน้อยเป็นปรกติอยู่บ้าง เหมือนกัน,
 สมาสโต, อสุกาย ปฏิสนธิยา อสุกั เพราะเหตุนี้ แม้นมนุษย์บางเหล่าเช่นนั้น
 อารมฺมณฺตติ วิภาคิ อกฺตฺวาติ อตฺถโถ. ก็รวมไว้ ด้วยอาทิสทฺเทนในที่นี้. บทว่า
สงฺเขปโต แปลว่า โดยย่อ ความว่า
 มิได้ทำการจำแนกว่า ปฏิสนธิชื่อโน้น มี
 อารมณฺชื่อโน้น.

เสสํานนฺติ รูปาวจรา ปณฺจ, บทว่า เสสํานํ แปลว่า แห่งปฏิสนธิ ๑
 ปจฺมตฺติยารุปา เทวติ อิมาสํ วุตฺตาว- ที่เหลือจากที่กล่าวแล้วเหล่านี้ คือ รูปาวจร
 เสสํานํ สตฺตณฺนํ ปฏิสนฺธิํ. ปจฺจปฺปนา- ปฏิสนธิ ๕ อรูปาวจรปฏิสนธิที่ ๑ และที่ ๓
 รมณฺ จตฺติจิตฺตํ นาม นตฺถิ ปฏิสนฺธิอารมฺมณฺ รวมเป็น ๒. ชื่อว่า จตฺติจิต เป็นปัจจุบัน-
 เหว ปวตฺตณฺโต. ทฺวีสุ อารมฺมณฺเสตฺติ นารมณฺ หามิไม เพราะเป็นไปในอารมณฺ
 อตฺติตนวตฺตพฺพวเสน ทฺวีสุ อารมฺมณฺเส. ของปฏิสนธิมันเอง. คำว่า ในบรรดา
อารมณฺ ๒ อย่าง ได้แก่ ในบรรดาอารมณฺ
 ๒ อย่าง คือ อตฺติตารมณฺและนวัตตพฺพารมณฺ.

๖๒๓. ตานฺติ ปุพฺเพ กตานิ กมฺมานิ. ๖๒๓. บทว่า ตานิ โยค ปุพฺเพ
อสฺสาติ อาสนนฺมรณฺสฺส ปุคฺคสฺส. กตานิ กมฺมานิ แปลว่า กรรมทั้งหลายที่
โอลมฺพนฺตฺติ สายณฺเท มหนฺตานิ ปพฺพตฺกฺฎานํ ทำไว้ก่อนนั้น. บทว่า อสฺส โยค อาสนน-
 ฉายา วิย ภูมียํ ตสฺส จิตฺเต อวฺลมฺพนฺติ มรณฺสฺส ปุคฺคสฺส แปลว่า ของบุคคลผู้
 อุปตฺธิจฺจนฺติ. ตสฺมิ นิริทฺเตติ ตสฺมิ จตฺติจิตฺเต ไกลตายนั้น. บทว่า โอลมฺพนฺติ แปลว่า

ท่านผู้หญิงเชิญ พิศลยบุตร

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นिरุทธมตฺเต ตสฺส นีโรธสมนฺตรเมว วา. คล้องอยู่ คือ เข้าไปตั้งอยู่ในจิตของบุคคล
นั้น เหมือนเงาแห่งยอดเขาใหญ่ทอดอยู่บน
พื้นดินในเวลาเย็นฉะนั้น. สอนบทว่า ตสฺมิ
นिरุทธ แปลความว่า ครั้นจุติจิตนั้นพอดับ
แล้วคือ ในลำดับแห่งการดับของจุติจิตนั้น
นั่นเอง.

ตทเวทิตี ตํเยว ยถาวุตฺตชวณวิธียา บทว่า ตทเว ความว่า กรรมหรือกรรมนิमित
อารมฺมณฺณตฺ. อวิชชาตณฺหาทีสุ กิเลสสุ นั้นเอง ซึ่งเป็นอารมณ์ของชวณวิธิตามที่
อนุปจฺฉินฺเนเสวว กมฺมาทีโน อปฺภูจฺฉนํ, กล่าวแล้ว. กรรมเป็นต้นปรากฏได้ ในเมื่อ
ตณฺจ อารพฺภ จิตฺตสนฺดานสฺส ภวนฺตร- กิเลสมีวิชาและตัดหาเป็นต้น ยังตัดไม่ได้
นินฺนโปณฺพพฺภารตา โทตีติ อาท และย่อมจะมีโดยที่จิตสันดานนั้นเข้าไป โอนไป
"อนุปจฺฉินฺนกิเลสพลวินมิตฺน"ติ. สนฺตานเ งี่ยมไป สู้พ้ออื่นโดยปรารภกรรมหรือ
ที วินมิตฺเต^๑ ตทกเทสฺสฏฺตํ ปฏฺฐิสฺสนฺธิจิตฺตณฺจ กรรมนิमितนั้น ฉะนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าว
วินมิตฺตเมว โทตี, น จ เอกเทสฺสวินมิต- ว่า "ปฏฺฐิสฺสนฺธิจิต อันกำลังกิเลสที่ยังตัดไม่ได้
ภาเวว วินา สนฺตานสฺส วินมิตฺตา อตฺถิติ. ชักนำถล่ำไป". ก็เมื่อสันดานถูกชักนำถล่ำ
ไป ปฏฺฐิสฺสนฺธิจิตซึ่งเป็นส่วนหนึ่งของสันดานนั้น
ย่อมถูกชักนำถล่ำไปด้วย ก็ภาวะที่สันดาน

^๑ ฉ. ...วินามิตฺตฺติ.

^๒ ฉ. วินามิตฺเต, เอวมุปรีปี.

วิสุทธิธรรมทวารวาทิกา บ-ท. ๘-๒

ท่านผู้หญิง เขียว พิศลยบุตร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ถูกชักนำถล่ำไป เว้นจากภาวะที่ถูกชักนำ
ถล่ำไปส่วนหนึ่ง จะมีอยู่ที่ห้ามมิได้แล.

สพฺพตฺถ ปน ทุคฺคตฺติปฏิสนฺธิโนนําย จุตฺติยา
ปฺริมชวณานิ อกุสลานิ, อิตฺตราย จ กุสลานํติ
นิจฺฉินนฺติ. "นิมิตฺตสฺสสาทคธิตํ วา ภิกฺขเว
วิญฺญาณํ ตฺถิฏฺฐมาณํ ตฺถิฏฺฐตฺติ, อนุพฺพตฺตชนส-
สาทคธิตํ วา, ตสฺมี เจ สมเย กาลํ
กโรตฺติ, จานเมตํ วิชฺชตฺติ, ยํ ทฺวินนํ คตฺติ
อณฺตโร คตฺติ อุปฺปชฺเชยฺย นีรยํ วา
ตฺริจฺฉานโยนํ วา"ติ^๑ ทิ วุคฺคํ,

ก็ในที่ทั้งปวง อาจารย์ทั้งหลาย ย่อมวินิจฉัย
ว่า จตฺติจิตที่น้อมไปในทุคฺคตฺติปฏิสนฺธิ มีชวณะ
แรก ๆ เป็นอกุสล จตฺติจิตนอกนี้ มีชวณะ
แรก ๆ เป็นกุสล. ข้อนี้สมด้วยพระบาลีที่
ตรัสไว้ว่า "คฺกุรภิกฺขุทฺถหลาย วิญฺญาณอัน
เนื่องอยู่ด้วยความยินดีในนิมิต หรืออันเนื่อง
อยู่ด้วยความยินดีในอนุพฺพตฺตชวณะ เมื่อตั้งอยู่
ย่อมตั้งอยู่, ถ้าบุคคลทำกาลกิริยาในสมัยนั้น
ข้อที่บุคคลจะพึงเข้าถึงคติ ๒ อย่าง อย่างใด
อย่างหนึ่ง คือ นรก หรือกำเริบสัตว์
ตฺริจฺฉาน เป็นฐานะที่จะมีได้"

ตสฺมา อกุสลํ ทุคฺคตฺติยํ, กุสลญฺจ สุกตฺติยํ
ปฏิสนฺธิยา อุปนีสฺสโย โหตฺติ. อรหโต ปน
สพฺพโส กิเลสานํ อุปฺจฺฉินนฺตฺตา ปฏิ-
ปสฺสทฺตสพฺพทฺตสฺสกุคฺคตฺตา ย กมฺมาทินิมิตฺตํ น

เพราะเหตุนั้น อกุสลาย่อมเป็นอุปนิสัยแก่
ปฏิสนธิในทุคฺคตฺติ แต่กุสลาย่อมเป็นอุปนิสัยแก่
ปฏิสนธิในสุคฺคตฺติ. ส่วนพระอรหันต์ตัดกิเลสได้
เด็ดขาดแล้ว นิมิตฺตมฺกัรรมเป็นต้น จึงไม่

^๑ ส. สพ. ๑๘/๒๑๐, ๒๑๑.

ท่านผู้หญิงเชิญ พิศลยบุตร
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

สัญจรไปเนืองนิตย์ ของเปรตและสัตว์
เคราะห์จាន.

มโนทวาร อาปาถ อากัจฉีตี^๑ กุมพเลน
อุปฐาปิต วัฒนายตน์ สุปิน ปัสสนุตสส วิย,
ทิพพจกขุสส วิย จ มโนทวาร เอว
โคจรภาว กัจฉตี. เอก อาวชชช น ปณ
ชวานัน เทว ตทารมณนตี ตีณ
วีถิจิตตานี.

คำว่า มาสู่คลองในมโนทวาร ความว่า
วรรณายตนะที่ถูกกำลังกรรมให้ตั้งขึ้น ย่อม
ถึงความเป็นอารมณ์ในมโนทวารอย่างเดียว
เหมือนกับบุคคลผู้ฝันเห็นและเหมือนกับคนได้
ทิพยจักขุ. มีวิถีจิต ๓ คือ อวชชชะ ๑
ชชะ ๕ ตทารมณ ๒.

ราคาทิเหตุภูติ หีนมารมณนตี
อกุสลวิปากสส อารมณณ ภวิตุ ยุตติ
อนิฏฐมารมณมาท. ตมปิ หิ สงกบปนวเสน
ราคสสาปิ เหตุ โหตีตี. อกุสลวิปากชนก-
กมมสหชาตานัน วา ตัสทิสาสนุนจติชว-
เจตนาสหชาตานณจ ราคาหีน เหตุภาโว
เอว หีนตา.

คำว่า อารมณ์ทรามอันเป็นเหตุแห่ง
กิเลสมีรากะเป็นต้น ท่านอาจารย์กล่าวถึง
อนิฏฐารมณ ที่ควรเป็นอารมณ์ของอกุศล-
วิปาก. เพราะอนิฏฐารมณนั้นย่อมเป็น
เหตุแห่งรากะ ด้วยอำนาจความดำริ.
อีกอย่างหนึ่ง ความที่อารมณ์เป็นเหตุแห่ง
กิเลสมีรากะเป็นต้น ที่เกิดร่วมกับกรรมอัน
ยังอกุศลวิปากให้เกิด และที่เกิดร่วมกับ
เจตนาในชวณวิถีใกล้จติ ซึ่งเหมือนกันกับ

^๑ ฉ. มโนทวาร อาปาถนาคัจฉตีตี,
เอวมุปริปี.

กรรมนั้นนั่นแหละ ชื่อว่า ความเป็นอารมณ์
ทราวม.

ตณฺหิ ปจฺจนฺตฺวาปชฺนกกมฺมานมารมฺมณฺ
กมฺมวเสน^๑ อนิฏฺฐํ อกุสลวิปากสฺส อารมฺมณฺ
ภเวยฺย. อณฺเฏตา จ อិฏฺฐารมฺมณฺ ปวตฺตสฺส
อกุสลกมฺมสฺส วิปากโก อกุสลกมฺมนิมิตฺตา-
รมฺมโณ น ภเวยฺย. น หิ อกุสลวิปากโก
อิฏฺฐารมฺมโณ ภวितฺถุ อรหตฺตึ.

เพราะว่า อารมณ์นั้นเป็นอารมณ์ของกรรม
ที่ทำให้เกิดความเดือดร้อนตาม ในภายหลัง
เป็นอารมณ์ที่ไม่น่าปรารถนา ด้วยอำนาจ
กรรม ควรเป็นอารมณ์แห่งอกุศลวิปาก.
ส่วนวิปากแห่งอกุศลกรรม ที่เป็นไปใน
อิฏฐารมณ์โดยประการอื่น ไม่ควรจะมีนิมิต
แห่งอกุศลกรรมเป็นอารมณ์. เพราะ
อกุศลวิปากควรจะเป็นอิฏฐารมณ์ ก็หาไม่ได้
แล.

ปณฺจทฺวาเร จ อาปาถิ อากฺขณฺตํ
ปจฺจุปฺปนฺนํ กมฺมนิมิตฺตํ อาสนฺนกกตกมฺมา-
รมฺมณฺสนฺตติยํ อุปฺปนฺนํ, ตํสฺหิสฺสจ ทฏฺฐพฺพํ.
อณฺเฏตา ตทฺเว ปฏฺิสนฺธิอารมฺมณฺญฺญาปกํ,
ตทฺเว จ ปฏฺิสนฺธิชนกํ ภเวยฺย.

ก็กรรมนิมิตที่เป็นปัจจุบัน มาสู่คลอง
ในปัญจทวาร พึงเห็นว่า เกิดขึ้นในความ
สืบทอดแห่งอารมณ์ของกรรมที่ทำไว้ ในเวลา
ใกล้ตาย และเป็นเหมือนกับอารมณ์นั้น. ว่า
โดยประการอื่น กรรมนิมิตนั้นแหละ พึงเป็น
ธรรมชาติยังอารมณ์ปฏิสนธิให้ปรากฏ และ

^๑ ก. ปจฺจนฺตฺวาปชฺนกกมฺมารมฺมณฺวเสน.

"บุพเพ วาสส ตํ กตํ โหติ ปापกมฺมํ
ทุกฺขเวทนียํ, ปจฺจา วาสส ตํ กตํ โหติ
ปापกมฺมํ ทุกฺขเวทนียํ, มรณกาลे วาสส
โหติ มิจฺฉาทิฏฺฐิ สมตฺตทา โหติ สฺมาทินฺนา.
เตน โส ภายสฺส เกทา ปรมฺมรณา อปายํ
ทุกฺกตํ วินิปาตํ นิริยํ อุปชฺชตํ^๑ติอาทินา
สฺตฺเต มรณกาลे สมตฺตตาย สฺมาทินฺนาย
มิจฺฉาทิฏฺฐิยา, สฺมฺมาทิฏฺฐิยา จ สหชาต-
เจตนายํ ปฏิสนฺธิทานํ วุตฺตํ, น จ
ทฺพฺพลฺลหิ ปณฺจทฺวาริกชวเนหิ มิจฺฉาทิฏฺฐิ,
สฺมฺมาทิฏฺฐิ วา สมตฺตทา โหติ สฺมาทินฺนา.

พระผู้มีพระภาค ได้ตรัสการให้ปฏิสนธิใน
เจตนาที่เกิดร่วมด้วยมิจฉาทิฐฐิและสัมมาทิฐฐิที่
ได้สมาทานพร้อมในเวลาใกล้จะตายไว้
ในพระสูตรโดยนัยมีอาทิว่า "กรรมชั่วมีผล
เป็นทุกชั้น ย่อมเป็นอันเขาทำไว้ก่อน
ที่เดียว หรือเป็นอันเขาได้ทำไว้ในภายหลัง
หรือมีมิจฉาทิฐฐิที่เขาได้สมาทาน พร้อม
แล้วในเวลาจะตาย. ด้วยเหตุนี้ เบื้อง-
หน้าแต่ความตายเพราะกายแตก เขาจึง
เข้าถึงอบายทุกคติวินิปาต นรก" อนึ่ง
มิจฉาทิฐฐิ หรือสัมมาทิฐฐิ ใช่ว่าจะเป็นอันเขา
สมาทานพร้อมด้วยชวณะ อันเป็นไปใน
ทวารทั้ง ๕ อย่าง ทุรพลไม่.

ตถา हि वुत्तं สมโมทวิโนทนี "สพฺพมฺปิ
ເຫັ ກຸສລາກຸສລຄມມປຼີວິຊານນາທິຈວນ-
ປຼີໂຍສານໍ ກິຈຈໍ^๒ ມໂນທຸວາຣິກຈິຕຸເຕເນວ

ข้อนี้ สมด้วยคำที่ท่านอาจารย์กล่าวไว้
ในสมโมทวิโนทนีว่า "ก็กิจอันเป็นที่สุดแห่ง
จตุ มี การรับรู้กุศลธรรมและอกุศลธรรม

^๑ ม. อ. ๑๔/๓๔๘.
^๒ ก. กุสลากุสลกมฺมํ ปฏฺวิชานนนาทิจวณ-
ปรีโยสานกิจจํ.

โทธิ, น ปณฺจทวาริเกนาติ สพฺพสฺสเปตสฺส เป็นต้นทั้งหมดนี้ ย่อมมีได้ด้วยจิตทางมโน-
 กิจฺจสฺส กรณฺเ สหชวณกานิ วิถิจิตฺตานิ ทวารเท่านั้น ห้ามได้ด้วยจิตทางปัญจทวาร
 ปฏิกฺขิตฺตานิ^๑ ติ. ไม่ เพราะเหตุนั้น ท่านจึงห้ามวิถิจิต ซึ่ง
 เล่นไปร่วมกัน ในการทำกิจทั้งหมดนั้น".

คตฺถ ทิ น กิณฺจิ ฐมฺมํ ปฏิวิชานาตีติ
 "มโนบุพฺพกมา ฐมฺมา"ติ เอวํ วุตฺตํ
 เอกมฺปิ กุสลํ วา อกุสลํ วา น
 ปฏิวิชานาตีติ จ วุตฺตํ. เยสํ ปฏิวิภาวนปฺ-
 ปวตฺตติยา สุขํ วา ทุกฺขํ วา อเนวฺติ, เตสํ
 สวา ปวตฺติ ปณฺจทวารเ ปฏิกฺขิตฺตา.

กุสลากุสลกมฺมสมาทานญจ ตาทิสฺสเมวาตี. และการยึดมั่นกุศลกรรมและอกุศลธรรม ก็
 ตทารมฺมณานนฺตรํ ปน จวณฺ, ตทนนฺตรา จ เป็นเช่นนั้นเหมือนกันแล. ด้วยการอธิบายนี้
 อุปปตฺติ มโนทวาริกา เอว โทธิ, น ว่า ก็จิตมีในลำดับของตทารมณฺ์ และอุปบัติ
 สหชวณกวิถิจิตฺตปริยาปนฺนาติ อิมินา มีในลำดับของจิตนั้น ย่อมเป็นธรรมชาติเป็น
 อธิปฺปาเยน อิท ปณฺจทวาริกตทารมฺมณา- ไปทางมโนทวารเท่านั้น, มิได้นับเนื่องอยู่

ก็คำว่า ไม่รับรู้ธรรมอะไร ๑ ดังนี้
 ในกิจของจิตจิตนั้น ท่านกล่าวไว้ว่า
 "ธรรมทั้งหลายมีใจเป็นประธาน" และ
 กล่าวไว้ว่า ไม่รับรู้กุศลหรืออกุศลแม้แต่
 อย่างเดียว. สุขหรือทุกข์ไปตามด้วยความ
 เป็นไปแห่งความแจ่มแจ้งเฉพาะ ของจิต
 เหล่าใด ความเป็นไปนั้นแห่งจิตเหล่านั้น
 ท่านห้ามไว้ในปัญจทวาร.

^๑ สมุโมหวิโนทณฺ. ๕๒๖.

นनुตรา จุติ, ตพนनुตรา ปฏิสนธิ จ
วุตตาคี ทฎจพพา.

ในวิถีจิตที่แล่นไปร่วมกันดังนี้ ในที่นี้ ฟังเห็น
ว่า ท่านกล่าววจุติไว้ในลำดับแห่งตทารมณอัน
มีในปัญจทวาร และปฏิสนธิไว้ในลำดับแห่ง
จิตนั้น.

ตตถ อวเสสปณจจิตตกขณายเก รูปาทิมหิ
อุปปนน์ ปฏิสนธิ สนุชาย "ปัจจุปปนนารมณณ
อุปปตติจิตตํ ปัจจุปปนนารมณณสฺส ภวณฺทสฺส
อนนฺตรปจฺจเยน ปจฺจโย"๑, อวเสสเอก-
จิตตกขณายเก จ อุปปนน์ ปฏิสนธิ สนุชาย
"ปัจจุปปนนารมณณ อุปปตติจิตตํ
อดีตารมณณสฺส ภวณฺทสฺส อนนฺตรปจฺจเยน
ปจฺจโย"๒ จ วุตฺตณฺติ เวทิตพฺพ.

ในข้อนั้น ฟังทราบว่า ทรงหมายถึงปฏิสนธิ
ที่เกิดขึ้นในรูปเป็นต้น อันมีอายุเหลืออยู่
๕ ขณะจิต จึงตรัสไว้ว่า "จิตที่เป็นอุปบัติมี
อารมณ์เป็นปัจจุบัน เป็นปัจจัย โดยอนันตร-
ปัจจัยแก่ภวังค์ที่มีอารมณ์เป็นปัจจุบัน" และ
ทรงหมายถึงปฏิสนธิที่เกิดขึ้น ในรูปที่มีอายุ
เหลืออยู่ขณะจิตเดียว ตรัสไว้ว่า "จิตที่เป็น
อุปบัติที่มีอารมณ์เป็นปัจจุบัน เป็นปัจจัย โดย
อนันตรปัจจัยแก่ภวังค์ ที่มีอารมณ์เป็นอดีต"
ดังนี้.

๖๒๔. กณฺทปฺกเช สกฺกปฺกขี จเปตฺวาติ

เอตถ ยถา ปุพฺเพ "ปাপกมฺมํ วา
กมฺมนิมิตฺตํ วา"๑ ติ วุตฺเต กณฺทปฺกเช

๖๒๔. ในคำว่า บรรจุคำฝ่ายขาว

ลงแทนในคำฝ่ายดำ นี้ มีความว่า บัณฑิตฟัง
ทราบคำทั้งปวงที่เหลือ โดยบรรจุคำ

๑ อภ. ป. ๔๑/๕๖๒.
๒ อภ. ป. ๔๑/๕๖๒.

คุณอุไร เรืองมานะมงคล และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
คุณพ่อ Cheng Hoi แซ่ฮั้ง คุณแม่ เจ็ก ลั้ง แซ่ฮั่ว และญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว

"อนวชชกมมัม วา กมฺมนิมิตฺตํ วา"ติ ฝ่ายชาวอย่างนี้ว่า "ปฏิสนธิจิตอันนับเนื่อง
 สุกกปกฺโข วุตฺโต, เอวํ "ทุกฺคฺติปริยาปนฺนํ ในสุคติภูมิ มีนิमितแห่งสุคติภูมิ กล่าวคือ
 ปน"๑ ปฏิสนธิจิตต์, นรกาทีสุ อคฺคิชาล- วรรณรูปเป็นห้องมารคา เหมือนดั่งผ้ากำพล
 วรรณาทิกํ ทุกฺคฺตินิมิตฺตํ"ติ จ วุตฺเต แดงในมนุษย์โลก หรือมีนิमितแห่งสุคติภูมิ
 กณฺหปฺกฺเช "สุคฺติปริยาปนฺนํ ปฏิสนธิจิตต์, กล่าวคือวรรณรูปเป็นอุทยาน วิมาน ต้น
 มนุสฺสโลเก รตฺตกมฺพลสทิสมาตฺตกฺจฺฉิวนฺณ- กัลปพฤษฺเป็นต้น ในเทวโลก" ดังนี้
 สงฺขาทํ, เทวโลเก วา อุตฺตยานวิมาน- ลงแทนในคำฝ่ายคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า "อนึ่ง
 กปฺปรุกฺขาทิวนฺณสงฺขาทํ สุกฺตินิมิตฺตํ"ติ เอวํ ปฏิสนธิจิตนับเนื่องในทุกฺคฺติ มีนิमितแห่งทุกฺคฺติ
 สุกกปกฺขํ จเปตฺวา เสสฺสิ สพฺพํ ปุริมนเยเนว เป็นวรรณรูปของเปลวไฟเป็นต้น ในนรก
 เวทิตพฺพํ. เป็นต้น" เหมือนดั่งที่ท่านกล่าวฝ่ายชาวว่า

"กรรมอันหาโทษมิได้บ้าง กรรมนิमितบ้าง"
 ดังนี้ ลงแทนในคำฝ่ายคำที่ท่านกล่าวไว้ว่า
 "บาปกรรมบ้าง กรรมนิमितบ้าง" ดังนี้
 ฉะนั้น.

อดีตปัจจุปปนฺนารมฺมณายาติ กมฺมกมฺมนิมิตฺต-
 วเสน อตฺตารมฺมณาย, มาตฺตกฺจฺฉิวนฺนาทิ-
 สุกฺตินิมิตฺตวเสน ปจฺจุปปนฺนารมฺมณาย.

คำว่า สุคฺติปฏิสนธิที่มีอามณฺเป็นอดีตบ้าง
ปัจจุบันบ้าง ความว่า มีอามณฺเป็นอดีตด้วย
 อำนาจกรรมและกรรมนิमित มีอามณฺเป็น

๑ ฉ. ปนาติ สหฺโท นตฺถิ.

คุณอุไร เรื่องมานะมงคล และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณพ่อ เสงไฮ้ แซ่อั้ง คุณแม่ เจ๊กลั้ง แซ่อั่ว และญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว

ปัจจุบันด้วยอำนาจนิमितในสุคติภูมิ มีวรรณรูป เป็นกรรมมารดาเป็นต้น.

๖๒๕. ตณฺจ โชติ ยเทตํ น^๑
"อนวชฺชกมฺมํ วา กมฺมนิมิตฺตํ วา"^๒ติ อนิยมนํ
กตํ, ตณฺจ โช. กมฺมนิมิตฺตเมว อาปาถิ
อาคจฺจติ เอกนฺตโต อตฺตโน
กมฺมารมฺมณตาย มหคฺคตวิปากสุส. สุทฺธาย
วาติ มหคฺคตกมฺมนิมิตฺตารมฺมณาย
ชวณวิถียา, ตทารมฺมณรหิตายาติ อตฺโต.
สา ปน ชวณวิถิ มหคฺคตวิปากสุส อุปจาโร
วีย ทฺฐพฺพา.

๖๒๕. บทว่า ตณฺจ โช มีความว่า
ก็แต่ว่า ข้อที่กระทำความไม่กำหนดไว้ว่า
"อนวัชกรรมหรือกรรมนิमित" ดังนี้. กรรม-
นิमितอย่างเดียวกันย่อมมาสู่กลอง สำหรับผู้ที่มี
มหัคคตวิปาก เพราะความที่ตนมีกรรมเป็น
อารมณ์อย่างเดียวกัน. คำว่า หรือแห่ง
ชวณวิถิล้วน ได้แก่ แห่งชวณวิถิที่มีกรรมนิमित
แห่งมหัคคตเป็นอารมณ์ อธิบายว่า ที่เว้น
จากตทารมณ. ก็ชวณวิถินั้น ฟังเห็นเป็น
เหมือนอุปจารแห่งมหัคคตวิปาก.

เกจิ ปน ตํ^๒ วิถิ มหคฺคตาวสานํ วทนฺติ.
อิทํ^๓ "นวัตตพพารมฺมณา วา"ติ อิทํ
รูปาวจรปฏิสนธิ, อารูปุเปสุ จ ปจฺมํ,

ส่วนอาจารย์บางพวก กล่าววิถินั้นแหละว่า
มีมหัคคตเป็นที่สุค. คำว่า "ปฏิสนธิเป็น
นวัตตพพารมณ" นี้ ท่านอาจารย์กล่าว

^๑ ฉ. นสฺสทโท น ทิสฺสติ.

^๒ ฉ. ตณฺจ.

^๓ ฉ. อัย ปาโร นตฺถิ.

คุณอุไร เรืองมานะมงคล และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
คุณพ่อเซ่งไฮ้ แซ่อึ้ง คุณแม่เง็กสัง แซ่อ้ว และญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว

ตติยฉจ สุนธาย วุตฺตํ. ทุตฺติยจตุตฺตา ปน
อติคารมมณฺวจเนเนว กทิตา.

หมายถึงปฏิสนธิในรูปาวจร และปฏิสนธิที่ ๑
ปฏิสนธิที่ ๓ ในรูปาวจร. ส่วนปฏิสนธิที่ ๒
และที่ ๔ ท่านถือเอาด้วยคำว่าปฏิสนธิเป็น
อติคารมณั้นเอง.

มาตกุลจิวณฺสงฆาตฺนติ อาทินา
วณฺโณ เอว คตินิมิตฺตภาเวน อากโต. ตตฺถ
สทฺโท ทาว อนุปาทินฺนภาเวน สุกฺติ-
ปริยาปนฺนตฺยา คตินิมิตฺตภาเวน อฏฺฐกถาสฺ
นาคโตติ ยุตฺตเมตฺ, กนฺธาทินิ ปน
อนาคมนเ การณิ วิมฺลิตพฺพิ.

ด้วยคำว่า กล่าวคือ วรรณรูป เป็น ท้อง
มารดา เป็นต้น วรรณรูปเท่านั้น มาแล้วด้วย
ความเป็นคตินิมิต. ในค่านั้น สัททรูปมิได้
มาแล้วในอรรถกถาทั้งหลาย ด้วยความเป็น
คตินิมิต เพราะเป็นธรรมที่นับเนื่องอยู่ใน
สุคติภูมิ ด้วยความเป็นอนุปาทินรูป เพราะ
ฉะนั้น ข้อนี้จึงชอบแล้ว ส่วนเหตุในการ
ไม่มา แห่งคันธรูป เป็นต้น บัณฑิตควร
พิจารณา.

อัย ตาต ตวตฺถาย พฺทฺชฺชฺชา
กรียตีติอาทิสฺ ปุพฺพเจตนาเวเสน ปุณฺณิ
โทติ. สพฺพพฺพติมชฺวเน วตฺตมานสฺสาปิตฺติ
วทฺนติ.

ในคำว่า นี่ แน่ะ พ่อ พฺทฺชฺชฺชา นี้ เรา
ทำ เพื่อ ประโยชน์ แก่ ท่าน เป็นต้น วินิจฉัยว่า
บุญย่อสำเร็จ ด้วยอำนาจบุพเจตนา.
อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า สำหรับบุคคล
แม้กำลังเป็นไปอยู่ ในชวณจิตดวงสุดท้าย
ทั้งหมด.

คุณอุไร เรื่องมานะมงคล และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
คุณพ่อ Cheng Hai แซ่ฮ้ง คุณแม่ เจ๊กเลี้ยง แซ่ฮั่ว และญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว

๖๒๖. "เอเตนาสาเรณ อารูป-
จฺติยาปิ อนนฺตรา ปฏิสฺสนฺธิ เวทิตพฺพา"^๑ติ
อิทํ กสฺมา วุตฺตํ, นนุ "ปฐฺวิกสิณชฺฌานาที-
วเสน ปฏิสทฺธมฺหคฺคตสฺส สุกฺคิยํ จิตฺตสฺสา"^๒ติ
เอวมาทีเก เอว นเย อยมฺปิ ปฏิสฺสนฺธิ
อวิรุทฺธาติ^๓ ? น, ตตฺถ รูปาวจรจฺจติ-
อนนฺตราย เอว ปฏิสฺสนฺธิยา วุตฺตตฺตา.

ตตฺถ ติ "ปฐฺวิกสิณาทินิมิตฺต"^๔ มหคฺคตจิตฺตํ
วา มโนทฺวาเร อาปาถิ อากจฺจติ,
จกฺขุโสทานิ วา"^๕ติอาทีเกน^๖ วจเนน
รูปาวจรจฺจติยา เอว อนนฺตรา ปฏิสฺสนฺธิ
วุตฺตาคี วิณฺณายตี. อถาปิ ยถาสมฺภว-
โยชนาย อยมฺปิ ปฏิสฺสนฺธิ ตตฺถเอว อวิรุทฺธา^๗,

๖๒๖. ถาว่า "คำว่ แม้ปฏิสสนธิ
ในลำดับแห่งอรูปจติ ก็พึงทราบโดยทำนอง
นั้น" นี้ ท่านอาจารย์กล่าวไว้เพราะเหตุ
ไร ปฏิสสนธิแม้ก็เข้ากันได้กับในนัยมีอาทิ
อย่างนี้ว่า "สำหรับผู้ที่ซึ่งอยู่ในสุคติภูมิ
ได้มหคคตวิบากด้วยอำนาจาน มีปฐวิกสิณ
เป็นอารมณ์เป็นต้น" ตั้งนั้นเอง มิใช่หรือ?
ตอบว่า ไม่ใช่ เพราะในที่นั้น ท่านกล่าว
ปฏิสสนธิอันเป็นลำดับแห่งรูปาวจรจติเท่านั้น.

จริงอยู่ ในที่นั้น ย่อมรู้ปฏิสสนธิว่า ท่านกล่าว
ไว้ในลำดับแห่งรูปาวจรจติเท่านั้น ด้วยคำ
มีอาทิว่า "กสิณนิมิต มีนิมิตแห่งปฐวิกสิณ
เป็นต้นบ้าง มหคคตจิตบ้าง มาสู่กลองใน
มโนทวาร อีกอย่างหนึ่ง อารมณ์อันประณีต
อันเป็นเหตุเกิดกุศลมาสู่กลอง ในจักขุทวาร

วสุทธรคคทพภา ป-ท.๑-๓

^๑ ฉ. อวิรุทฺธาติ.
^๒ ฉ. ปฐวิกสิณาทิกํ วา นิमितฺตํ.
^๓ ฉ. วาติอาทีนาเตน.
^๔ ฉ. อวิรุทฺธา.

คุณอุไร เรื่องมานะมงคล และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
คุณพ่อ Cheng Hoi แซ่ฮั้ง คุณแม่แจ็กกิ่ง แซ่ฮั่ว และญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว

อรุปาวจรจตุคือนนุตรา ปน รูปาวจรปฏิสนธิ
นตฺถิ.

หรือโสททวาร อันใดอันหนึ่ง". แม้เมื่อเป็น
เช่นนี้ ปฏิสนธิแม้ก็ เข้ากันได้ในที่นั้น
เหมือนกัน โดยการประกอบตามควร แต่
รูปาวจรปฏิสนธิ ในลำดับแห่งอรุปาวจรจตุ
ไม่มี.

อรุปาวจร จ อูปรูปริ จุตติยา อนนุตรา
เหตุจิมมา เหตุจิมมา ปฏิสนธิ นตฺถิ
จตุคตุการูปจตุติยา นวตตพพารมมณา ปฏิสนธิ
นตฺถิ. เตน ตโต ตตฺถเว อตฺตารมมณา,
กามาจเร จ อตฺตปจฺจุปนฺนารมมณา
ปฏิสนธิ. อิตราหิ จ ยถาสมฺภวํ อตฺต-
นวตตพพารมมณา อารูปปฏิสนธิ, อตฺต-
ปจฺจุปนฺนารมมณา จ กามาจรปฏิสนธิ
โยเชตพพาทิ อิมสฺส วิเสสสฺส ทสฺสนตฺถิ
วิสฺสุ อุตฺตรณํ กตฺถิ.

และในอรุปาวจร ปฏิสนธิชั้นต่ำ ๆ ในลำดับ
แห่งจตุชั้นสูง ๆ ก็ไม่มี เพราะเหตุนั้น ใน
อรุปาวจรจตุที่ ๔ จึงไม่มีปฏิสนธิที่เป็น
นวัตตพพารมณ. ด้วยเหตุนี้ จึงควร
ประกอบปฏิสนธิที่มีอารมณ์เป็นอดีต ใน
อรุปาวจรจตุที่ ๔ นั้น เท่านั้นโดยประการ
นั้น และควรประกอบปฏิสนธิที่มีอารมณ์เป็น
อดีตและเป็นปัจจุบันในกามาจร. และจาก
ปฏิสนธิอันก่อนนี้ ก็ควรประกอบอรุปาวจร
ปฏิสนธิที่มีอารมณ์เป็นอดีต และเป็นนวัตตพ-
พารมณ และควรประกอบกามาจรปฏิสนธิ
ที่มีอารมณ์เป็นอดีต และเป็นปัจจุบันตามควร
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงกระทำการขยาย

^๑ ฉ. นวตตพพารมมณปฏิสนธิ.

คุณอุไร เรื่องมานะมงคล และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
คุณพ่อ Cheng Hai แซ่ฮั้ง คุณแม่เจ๊กลิ้ง แซ่ฮั่ว และญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว

ความไปเป็นแผนกหนึ่ง เพื่อแสดงความ
ต่างกันข้อนี้.

๖๒๗. เอว อารมมณวเสน เอกวิธาย
กามาวจรสุคติจตุตยา ทูวิธา ทุกคตปิฏิสนฺธิ,
ทุกคตจตุตยา ทูวิธา สุกคตปิฏิสนฺธิ,
กามาวจรสุคติจตุตยา ทูวิเอกทูปการานํ
กามรูปารูปานํ วเสน ปณฺจวิธา สุกคต-
ปิฏิสนฺธิ, รูปาวจรจตุตยา ตเถว ปณฺจวิธา,
ทูวิธาย อารูปจตุตยา ปจฺเจกํ ทูวินฺนํ
ทูวินฺนํ กามารูปานํ วเสน อฏฺฐวิธา จ
ปิฏิสนฺธิ ทสฺสีตา.

๖๒๗. ท่านอาจารย์ได้แสดงทุกติ-
ปิฏิสนธิ ๒ อย่าง แห่งจตุตยาในสุคติกามาวจร-
ภูมิอย่างเดียวกัน ด้วยอำนาจอารมณ์ แสดง
สุคติปิฏิสนธิ ๒ อย่าง แห่งจตุตยาในสุคติ แสดง
สุคติปิฏิสนธิ ๕ อย่าง คือกามภูมิ ๒ ประการ
รูปภูมิ ๑ ประการ อรูปภูมิ ๒ ประการ
แห่งจตุตยาในสุคติกามาวจรภูมิ แสดงสุคติ
ปิฏิสนธิ ๕ อย่าง อย่างนั้นเหมือนกันแห่ง
จตุตยาในสุคติภูมิ และได้แสดงปิฏิสนธิ ๔ อย่าง
คือ กามภูมิ และอรูปภูมิ เฉพาะแต่ละอย่าง
อย่างละ ๒ แห่งอรูปจตุตยา ๒ อย่าง ด้วย
ประการฉะนี้.

ทุกคตจตุตยา ปน เอกวิธาย ทุกคตปิฏิสนฺธิ
ทูวิธา น ทสฺสีตา, ตํ ทสฺเสตฺถุ "ทุกคตยํ
จิตฺตสฺส ปนา"ติอาทิ วุตฺตํ.

แต่ท่านมิได้แสดงทุกติปิฏิสนธิ ๒ อย่าง แห่ง
ทุกติจตุตยาอย่างเดียวกันไว้ เพื่อจะแสดงทุกติ
ปิฏิสนธิ ๒ อย่างนั้น ท่านอาจารย์จึงได้
กล่าวไว้ว่า "ฝ่ายผู้มีบาปกรรมอยู่ในทุกติ"
ดังนี้เป็นต้นไว้.

คุณอุไร เรื่องมานะมงคล และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
คุณพ่อ Cheng Hai แซ่ฮั้ง คุณแม่เจ๊กฮั้ง แซ่ฮั่ว และญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว

ยถา วุตตะตา ปน :

เทว เทว ปณฺจาด ปณฺจภูจ
 เทว ภวาลมฺพเกทโต
 จุตฺติยา ตาทิสายเตตา
 จตุวิสฺติ สนฺธิโย?

๖๒๘. "กามาวจรสฺส กุสลสฺส กมฺมสฺส
 กตตฺตา"^๒คืออาทีนา นานากุชณิกกมฺมปจฺจย-
 ภาโว เหฏฺฐา ทสฺสตีปฺปกาวโรติ อุปนิสฺสย-
 ภาวเมว ทสฺสเสนฺโต "วุตตะตณฺเฑทตณฺ"ติ
 อาทีมาท.

นิสฺสยปจฺจยภูเตน รูเปน สหปวตฺติ-
 เยเวตฺถ วิณฺญาณสฺส เตน มิสฺสตีตา,
 ตทภาโว อมิสฺสตีตา. ยวนฺติ เอตฺถ สตฺตา

เหมือนดังที่ท่านพระโบราณจารย์ได้กล่าว:

ปฏิสนธิเหล่านี้ แ่่งจุติเช่นนั้นโดยภพ
 และอารมณ์ไว้ ๒๔ ประการ คือ
 ๒ ประเภท ๒ ประเภท ๕ ประเภท
 ๕ ประเภท ๘ ประเภท ๒ ประเภท.

๖๒๘. ความเป็นกรรมปัจจัยที่เป็นไป
 ในขณะต่าง ๆ กัน มีประการที่ได้แสดงมา
 แล้วในหนหลัง ด้วยคำมีอาทิว่า "เพราะ
 ความที่ได้กระทำกุศลกรรมอันเป็นกามาวจร
 แล้ว" ดังนี้ เพราะฉะนั้น ท่านอาจารย์เมื่อ
 จะแสดงความเป็นอุปนิสฺสยปัจจัยอย่างเดียว
 จึงได้กล่าวคำว่า "ข้อนี้ สมด้วยคำที่พระผู้มี
 พระภาคตรัสไว้แล้ว" ดังนี้เป็นต้น.

ความเป็นไปร่วมกันกับรูป อันเป็น
 นิสฺสยปัจจัย ชื่อว่า ความผสม กับรูปนั้น
 แห่งวิญญาณในที่นี้, ความไม่มีแห่งความเป็น

^๑ ฉ. วิภังคมูลฐีกา. ๒/๑๐๗ อตฺถโต สมานํ.

^๒ อภี. สํ. ๓๔/๑๔๐.

คุณอุไร เรืองมานะมงคล และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
 คุณพ่อ เสงไฮ้ แซ่อึ้ง คุณแม่ แจ็กเลี้ยง แซ่อ้ว และญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว

นิเทศ) พรรณนาภคาโดยพิสดารแห่งบทว่า เพราะสังขาร เป็นปัจจัย จึงมีวิญญาณ

๓๗

เอกชาติสมนุเวณ อณฺณมณฺณมิสฺสสิตา โทหนฺตฺติ
โยนิโย. สุจฺริตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ปาบุณฺตีพฺพาทิ กตฺติโย.

ไปร่วมนั้น ชื่อว่า ความไม่ผสม. ชื่อ โยนิ
(กำเนิด) ด้วยอรรถว่าเป็นที่ไปของสัตว์
ทั้งหลาย คือผสมกันและกันด้วยการประกอบ
ด้วยการเกิดครั้งหนึ่ง. ชื่อว่า กตฺติ ด้วย
อรรถว่า อันสัตว์พึงถึง คือพึงบรรลุด้วย
อำนาจสุจฺริต และทฺจฺริต.

ทฺฏฺจฺติ เอตฺตฺตฺตฺติ จิตฺติ, วิญฺญาณสฺส จิตฺติ
วิญฺญาณญฺจฺติ. นานตฺตฺตฺกายนานตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
อาทินา วาโส เอว^๑ สตฺตฺเตหิ อาวาสิตพฺพโต
สตฺตฺตฺตฺวาโส. อสฺสณฺณิสฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
อสมฺภวโต "สตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต อญฺจฺวิธ
โทตี"ติ วุตฺตํ.

ชื่อว่า ฐิตฺติ ด้วยอรรถว่า เป็นที่ตั้ง ที่ตั้ง
แห่งวิญญาณ ชื่อว่า วิญฺญาณญฺจฺติ. ที่อยู่อาศัย
ของสัตว์ มีนํัตตฺกายนํัตตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
ที่มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกันเป็นต้นนั่นเอง
ชื่อว่า สตฺตฺตฺตฺต เพราะสัตว์ทั้งหลายพึง
อยู่อาศัย. ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ประภท
มี ๘ อย่าง ด้วยอำนาจสตฺตฺตฺตฺต" ดังนี้
เพราะอสนฺณิสฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตไม่มีในที่นี้.

๖๒๙. อณฺณตฺตร ชาติปณฺทกปฏฺธิสนฺธิยาติ
เอตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต ปจฺมกบฺปิกปฏฺธิสนฺธิยาปิติ วุตฺตพฺพํ.

๖๒๙. ในคำว่า เว้นแต่ปฏฺธิสนฺธิของ
คนกะเทยโดยกำเนิด นี้ ควรกล่าวถึงว่า

^๑ ฉ. นานตฺตฺกายนานตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตอาทิวาโส
เอว.

คุณอุไร เรื่องมานะมงคล และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
คุณพ่อ Cheng Hai แซ่ฮั้ง คุณแม่ เจ๊ก ลั้ง แซ่ฮั่ว และญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว

สาปี้ หี ภาเวน วินาว อุปฺปชฺชตี^๑ เว้นแม้แต่ปฏิสนธิของคนครั้งปฐมกับ ค้วย.
เพราะปฏิสนธิของคนครั้งปฐมกับแม่นั้น ก็
เว้นจากภาวะนั้นเองเกิดขึ้น.

โอมโตติ อวมโต, อวกัสโตติ บทว่า โอมโต แปลว่า อย่างต่ำ
อตฺโต. อาทินาติ "มิสฺสํ อมิสฺสนฺ"ติ เอตสฺมี อธิบายว่า อย่างชั้นต่ำ. คำว่า กัปปิณฺณ
ทุเก อาทิมฺหิ วุตฺเตน มิสฺสวិณฺณาณน. ประเภทัน คือ กัปปิณฺณผลสมที่ท่านกล่าว
โอมโต เทว วา ตโย วา ทสกา ไว้ในวิญญาณประเภทัน ในบรรดาวิญญาณ
อุปฺปชฺชตีติ คพฺภเสยฺยกานํ วเสน วุตฺตํ. หมวด ๒ นั้นว่า "วิญญาณผลสมกัน(และ)ไม่
อณฺตฺถ ปน อเนกเกกฺกลาปา^๒ สท ผลสมกัน". คำว่า (รูปกลาป) ทสกะ ๒
อุปฺปชฺชตีติ. หรือ ๓ เป็นอย่างต่ำย่อมเกิดขึ้น ท่านกล่าว
ไว้ด้วยอำนาจคัพภไสยกสฺตรฺ. ส่วนใน
กำเนิดอื่น รูปกลาปมากมาย ย่อมเกิดขึ้น
ร่วมกัน.

พฺรหฺมตฺตภาเวปี หี อเนกาวุตฺตูปฺปมาณน^๓ จริงอยู่ แม้ในอัฐภาพแห่งพรหม ย่อมเกิดรูป
อเนกเกกฺกลาปา สท อุปฺปชฺชตีติ ทีสโต^๔ กลาปร่วมกันมากมาย โดยประมาณหลาย

^๑ ฉ. อุปฺปชฺชตีติ.

^๒ ฉ. อเนเก กลาปา, เอวมฺปรีตี.

^๓ ฉ. อเนกาวุตฺตูปฺปมาณน.

^๔ ก. ...ตโต.

คุณุโร เรื่องมานะมงคล และครอบครัว ขออุทิศส่วนกุศลให้แก่
คุณพ่อ เสงไฮ้ แซ่ฮั้ง คุณแม่ แจ็กเลี้ยง แซ่ฮั่ว และญาติผู้ใหญ่ที่ล่วงลับไปแล้ว

คติตฺตเย. ตณฺหิ เอตฺถ ปุพฺเพ อนามญฺจ. เป็นอันถูกต้องแล้วที่เดียว โดยเนื่อความ.
 คำว่า ในคติทั้ง ๓ ได้แก่ ในคติทั้ง ๓
 ที่ชื่อว่า มนุษย์ เปเรต สัตว์ดิรัจฉาน. ก็คติ
 ทั้ง ๓ นั้น มิได้ระบุไว้ก่อนในที่นี้.

จ-สทโท อวุตฺตสมุจฺจยญฺโจติ ทสฺเสตฺถ
"จ-สทเทนา" ตีอาทิ วุตฺตํ. กสฺมา ปน
 นิชฺฌามตณฺหิกเปเตสฺสุ ปุริมิกา ติสฺโส โยนิโย
 น สนฺตึติ ? อสมฺภวโต. ตาสณฺหิ นิจฺจาตุร-
 ภาวโต กามเสวา นตฺถึติ น ตา
 อณฺทชาทโย โหนฺติ.

เพื่อจะแสดงว่า จ-ศัพท์ มีอรรถ
 รวบรวมความที่มีได้กล่าวไว้ ท่านอาจารย์
 จึงกล่าวคำมีอาทิว่า "ด้วย จ ศัพท์".
 ถาว่า เพราะเหตุไรในพจนานิชฌามตณฺหิก-
 เปเรต จึงไม่มีกำเนิด ๓ ข้างต้น ? ตอบว่า
 เพราะไม่มีน้ำสัฆวะ. ด้วยว่า ไม่มีการ
 เสพกาม เพราะนิชฌามตณฺหิกเปเรตเหล่านี้
 มีความกระสับกระส่ายอยู่เป็นนิตย์ เพราะ
 เหตุนั้น อัณฑชกัวเนคเหล่านี้ จึงไม่มี.

กฺวจฺฉิยํ ตาสํ คพฺโภ นาวตฺถิฏฺฐติ
 ชาลสฺพภาวโตติ เกจิ. อคฺคิชาลา
 สนฺตฺตปฺปมานสรีรา เอตา นิพฺพตฺตุนฺตึติ
 อลฺลญฺจาเนสฺสุ, ปุพฺพาทีสฺสุ จ สมฺภวาทภาวโต
 สํเสทชตาปี ตาสํ นตฺถฺเววาติ วทณฺติ.

อาจารย์บางพวกกล่าวว่า สัตว์ผู้เกิดใน
 ครรภ์ของนางนิชฌามตณฺหิกเปเรตเหล่านั้นไม่
 ตั้งลงในท้อง เพราะมีแต่เปลวเพลิง.
 อาจารย์ทั้งหลายกล่าวว่า นางนิชฌามตณฺหิก
 เปเรตเหล่านั้น ย่อมบังเกิดมีสรีระลูกโซน

คุณเกียรฺทวน แซ่ด่าน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เตนาท "โอบปาติกา เอว หิ เต คัวยเปลวไฟ เพราะฉะนั้น แม้ความเป็น
โหนดี"ติ. สังเสท ก่าเนิด ก็ไม่มีแก่นางเปรตเหล่านั้น
 เลย เพราะไม่มีน้ำสัฆวะในที่อันชุ่มและใน
 ระบุเป็นต้น. คัวยเหตุ นั้น ท่านอาจารย์จึง
 กล่าวว่ "เพราะพวกนิชฌามคัถทิกเปรต นั้น
ก็เป็นโอบปาติกะ เหมือนกัน".

รูปีพรหฺเมสุ ตาว โอบปาติก- ท่านอาจารย์ขยายความถึง พวกรูป
โยนิเกสุติ โอบปาติกโยนิเกหิ รูปีพรหฺเม พรหม คัวยเหล่าสัตว์ผู้เกิดในกำเนิด
นิตฺธาเรติ. รูปีพรหฺเมสุติ หิ อธิกรณ โอบปาติกะว่ รูปีพรหฺเมสุ ตาว โอบปา-
ภุมมํ, โอบปาติเกสุติ นิตฺธารณ. เตน ติกโยนิเกสุ แปลว่ อันคับแรกในเหล่าสัตว์
"โอบปาติกโยนิเกสุ"ติ สามณฺณโต ผู้เกิดในกำเนิดโอบปาติกะ ในจำพวกรูป-
วุตฺตราสีโต "รูปีพรหฺเมสุ"ติ วิเสเสน พรหม. กัยทว่ รูปีพรหฺเมสุ เป็นสัตตมี
ตเทกเทสํ นิตฺธาเรติ. วิภัตติลง ในอธิกรณะ. บทว่ โอบปาติเกสุ
เป็นสัตตมีวิภัตติ ลงในนิตฺธารณะ. คัวยเหตุ
นั้น ท่านอาจารย์จึงขยายความส่วนหนึ่งของ
โอบปาติกะนั้น โดยพิเศชว่ "ในจำพวก
รูปพรหม" จากกลุ่มของสัตว์ที่ท่านกล่าวไว้
โดยความเสมอกันว่ "ในเหล่าสัตว์ผู้เกิด
ในกำเนิดโอบปาติกะ".

จกขุโสทวตถุสทกานัน, ชีวิตนวกสฺส จาติ ในคำว่า จกขุทสกะ โสททสกะ วัตถุทสกะ
 เอตถ เกจิ "จกขุโสทวตถุสทกานัน, ชีวิต- และชีวิตนวกะ นี้ อาจารย์บางพวกกล่าว
 จกขุสฺส จาติ จตุนัน กลาปานัน วเสน เหตุไฉนว่า "รูป ๒๗ พร้อมกับปฏิสนธิวิญญาณ
 รูปภเว ปฏิสนธิวิญญาณ สห สคฺตวิสฺสติ ย่อมเกิดในรูปภพ ด้วยอำนาจกลาบทัง ๔
 รูปานิ อุปฺปชฺชุนฺติ, ตตฺถ กนฺธรสาทารานัน คือ จกขุสฺสทกะ โสทสฺสทกะ วัตถุสฺสทกะ
 ปฏิกฺขิตฺตตฺตา"ติ การณ์ วตฺวา ตํ และชีวิตจกคะ เพราะในรูปภพนั้น ท่าน
 สมตฺถเนตฺตา "ปาฬิยํ หิ 'รูปธาคฺชยา ห้าม คันธะ รสะ และอาหาร" ดังนี้แล้ว
 อุปฺปตฺติกฺขณเ ฉเปตฺวา อสฺสณฺสทฺตานัน" เมื่อจะผูกเหตุนี้ให้มันเข้า จึงกล่าวว่
 เทวานัน ปณฺจายตฺตานิน ปาทฺกวนฺติ, ปณฺจ "ความจริงในพระบาลี พระผู้มีพระภาคตรัส
 ธาคฺชโย ปาทฺกวนฺตี"ติ^๑ วุตฺตํ, ตถา ว่า 'ในขณะที่เกิดขึ้นแห่งรูปธาคฺช เว้นเทพ
 'รูปธาคฺชยา ฉ อายตฺตานิน, นว ธาคฺชโย'ติ จำพวกอสังขณฺฐิสฺสทฺว อายตนะ ๕ ย่อมปรากฏ
 สพฺพสงฺกหิกฺวเสน"^๒ ตตฺถ วิชฺชมานายตฺน- ธาคฺชทั้ง ๕ ย่อมปรากฏ' อนึ่ง ยังได้ตรัสไว้
 ธาคฺชโย ทสฺเสตฺถ วุตฺตํ. เพื่อทรงแสดงถึงอายตนะและธาคฺช ที่มีอยู่ใน
 รูปภพนั้น ด้วยอำนาจคำที่รวมไว้ทั้งหมดว่า
 'รูปธาคฺช มีอายตนะ ๖ ธาคฺชทั้ง ๕'.

กถาวตฺถุมหิ จ ฆานายตฺนาทึน วิย และในกถาวตฺถุปรกฺรณฺ ทานกัไดห้ามความมี
 กนฺธายตฺนาทึน จ ตตฺถ ภาโว ปฏิกฺขิตฺโต แห่งกนฺธอายตนะเป็นต้น ในรูปธาคฺชนัน

^๑ ฉ. อสฺสณฺสทฺตานัน.

^๒ อภี. วิ. ๓๕/๕๖๒.

^๓ ฉ. สพฺพสงฺกหิกฺวเสน.

คุณเกียรตินันต์ แซ่ด่าน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

‘อตุถิ ตตุถ ขานายตุนนติ ? อามนตา. เช่นเดียวกับ ห้ามความมีแห่งขานายตนะ
อตุถิ ตตุถ กนุชายนนติ ? น เหว เป็นตันไว้ ด้วยคำมีอาทิวา ‘สกวาทิ
วตุตพเพ’^๑ติอาทินา. ถามว่า ในรูปธาตุนั้น มีขานายตนะ หรือ ?
ปรวาทิตอบว่า ถูกแล้ว. สกวาทิถามว่า
ในรูปธาตุนั้น มีกัณชายนนติหรือ ? ปรวาทิ
ตอบว่า ไม่พึงกล่าวอย่างนั้น’.

น จ อโณฏฐพพายตนาณํ ปฐวีธาตุอาทินํ ก็ใคร ๆ หากอาจที่จะกล่าวความมีอยู่แห่ง
วีย อกนุชรสายตนาณํ กนุชรสานํ ตตุถ กัณระ รสะ ซึ่งมีใช้เป็นกัณชายนนติและ
ภาโว สกกา วตุตํ, มุสิตํ สกุกุณเยยตนา- รสายนนติไว้ในรูปธาตุนั้นไม่ เหมือนอย่าง
วินิมุตตสฺส ปฐวีอาทิสภาวสฺส วีย กนุช- ความมีอยู่แห่งปฐวีธาตุเป็นตัน ซึ่งเป็น
รสายตนาภาววินิมุตตสฺส กนุชรสสภาวสฺส อายตนะที่มีใช้เป็นโณฏฐัพพะ เพราะภาวะ
อภาวา. แห่งกัณระ รสะซึ่งพ้นจากภาวะเป็น
กัณชายนนติและรสายนนติไม่มี เหมือนอย่าง
สภาวะแห่งปฐวีเป็นตัน ที่พ้นจากความเป็น
ธรรมชาติที่ไม่พึงอาจจะถูกต้องได้ไม่มีฉะนั้น.

ยทิ จ ขานสมฺพสฺสาทินํ การณภาโว นตฺถิติ ก็ถ้าว่า ความที่ขานสัมผัสเป็นตันเป็นเหตุ
‘อายตนาณิ’ติ เต น วุจฺเจยฺยํ, ธาตุสทฺโท ไม่มีไฉรั เพราะเหตุนี้ สภาวะธรรมเหล่านี้
ปน นิสฺสตุตฺตนิชฺชิววาจโกติ ‘กนุชธาตุ นั้น ก็ไม่ควรจะกล่าวว่า ‘อายตนะ’ อนึ่ง

^๑ อภี. ก. ๓๗/๔๐๒.

รสธาตุ'๑ ติ อวจเน การณ์ นตฺถิ, ธมฺมาภาโว ธาตุคัพฺพํ บอกความหมายถึงนิสสัจธรรม
จ เนสํ^๑ เอกนฺเตน อิจฺฉิตฺตพฺโพ สภาว- และนิชชีวธรรม เพราะเหตุนี้ เหตุในการ
ธารณาทิลกฺขณโต อณฺณสฺส อภาวา. ที่จะไม่กล่าวว่า 'กัณธธาตุ รสธาตุ' ดังนี้
จึงไม่มี, อนึ่ง ความที่สภาวธรรมเหล่านั้น
เป็นธรรม อันบัณฑิตควรปรารธนาโดย
ส่วนเดียว เพราะไม่มีหน้าที่อื่น จากลักษณะ
มีการทรงไว้ซึ่งภาวะของตนเป็นต้น.

ธมฺมานนฺจ อายตนาภาโว เอกนฺติโก^๒ และความที่สภาวธรรมทั้งหลายเป็นอายตนะ
ยมเก วุตฺโต 'ธมฺมายตนาณฺติ อามนฺตา'๓ ติ. ก็เป็นไปโดยส่วนเดียว ซึ่งได้ตรัสไว้ใน
ตสฺมา เตสํ คุนฺธรสายตนาภาวภาเวปี กัมภีร์มากกว่า 'ถามว่า ธรรมเป็นอายตนะ
โกจิ อายตนาภาโว วุตฺตพฺโพ. หรือ ? ตอบว่าใช่'. เพราะฉะนั้น ควร
จะกล่าวความเป็นอายตนะบางอย่างไว้ แม้
ในความเป็นและไม่เป็นกัณธายตนะ และ
รสายตนะแห่งกัณธะ รสเหล่านั้น.

ยฺหิ จ โสภุจฺจพฺพภาวโต อณฺโณ ปจฺวีอาทิ- ก็พิวว่า จะพึงมีสภาวะบางอย่างของสภาว-
ภาโว วิย คุนฺธรสภาวโต อณฺโณ เตสํ ธรรมเหล่านั้น อันไปจากความเป็นกัณธะ

^๑ ฉ. เตสํ.

^๒ มุลฎีกา. เอกนฺตโต.

^๓ ฉ. ธมฺโม อายตนาณฺติ.

^๔ อภิ. ย. ปจฺมภาค. ๓๘/๔๒.

คุณเกียรฺทวน แซ่दान

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

โกจิ สภาโว สียา, เตสั ธมฺมายตน-
สงฺกโท.

รสะ เหมือนอย่างมีความเป็นปฐวีเป็นต้น
อื่นไปจากความเป็นโณฏฐัพพะไซริ์ สภาว-
ธรรมเหล่านั้น ก็รวมกันเป็นธมฺมายตนะ.

คฺนฺธรสภาเว, ปน อายตนาภาเว จ สติ
'คฺนฺโธ จ โส อายตนญฺจ คฺนฺธายตฺนํ,
รโส จ โส อายตนญฺจ รสายตฺนญฺ'ติ อิหิ
อาปนฺนเมวาทิ^๑ คฺนฺธรสายตนาภาโว จ น
สกกฺกา นีวาเรตุ 'ตโย อาหารา'ติ จ
วจนโต กพฺพิการาหารสฺส ตตฺถ อภาโว
วิณฺณายติ. ตสฺมา 'ยถา ปาฬิยา อวิโรโธ
โหติ, ตถา รูปคณฺนา กาทพฺพา. เอวํ หิ
ธมฺมตา น วิโลมิตา โหตี^๒ติ วทฺนฺติ.

อนึ่ง เมื่อความเป็นคันธะ รสะ และเมื่อ
ความเป็นอายตนะมีอยู่ ก็จะต้องเป็นดังนี้
ทีเดียว คือ 'คันธะนั้นด้วย เป็นอายตนะ
ด้วย ชื่อว่า คันธายตนะ รสะนั้นด้วย
เป็นอายตนะด้วย ชื่อว่า รสอายตนะ'
เพราะเหตุนี้ ไม่อาจห้ามความเป็นคันธา-
ยตนะ และรสอายตนะที่เดียว ก็กพพิการา-
หารไม่มีในรูปภูมินั้น ย่อมรู้ได้โดยพระบาลี
ว่า 'อาหาร ๓'. เพราะเหตุนี้ พระ-
อาจารย์ทั้งหลายจึงกล่าวว่า การนับรูป
ควรกระทำโดยไม่ผิดจากพระบาลี. ก็เมื่อ
เป็นอย่างนี้ ธรรมย่อมไม่ขัดแย้งกัน".

เอตฺถ วุจฺจเต : รูปาวจรสฺสตุตฺตํ
ฆานชิวฺหาตนาภาวโต วิชฺชํมานาปิ คฺนฺธ-

ในอธิการนี้ ข้าพเจ้าจะกล่าวคำ
เฉลยไว้ดังนี้ : เพราะเหล่ารูปาวจรสัตร์

^๑ ฉ. อิทมาปนฺนเมวาทิ.

รสฯ อายตณกิจจํ น กโรนตํติ เต ไม่มีฆานายตนะและชีวหายตนะ คันธะ รสะ
 อนามลิตฺวา ปาพียํ "ปณฺจายตนาณิ แม้มืออยู่ก็ไม่ทำกิจของอายตนะ เพราะ
 ปาตุภวณฺตํ"^๑ "ฉายตนาณิ"^๒ จ อาทิ เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคจึงมิได้ทรงระบุถึง
 วุคฺคํ, "ตโย ออาหารา"^๓ จ อชฺโณ- คันธะ รสะเหล่านั้น ตรัสไว้ในพระบาลี
 หริตพฺพสฺส ออาหารสฺส อภาเวน โอสภฺจุมก- เป็นต้นว่า "อายตนะ ๕ ย่อมปรากฏ" ว่า
 รูปสมฺมุจฺจาปนสงฺฆาตสฺส ออาหารกิจจฺจสฺส "อายตนะ ๖ ย่อมปรากฏ" ดังนี้ และ
 อกรรมโต, น สพฺเพน สพฺพํ คนฺธรรसानํ, คำว่า "อาหาร ๓" ตรัสไว้เพราะมิได้
 โอสาย จ อภาวโต. กระทำกิจของอาหาร กล่าวคือการยังรูป
 อันมีโอชาเป็นที่ ๘ ให้ตั้งขึ้น ด้วยไม่มี
 อาหารที่จะพึงกลืนกิน และเพราะไม่มีคันธะ
 รสะ และโอชาทั้งหมดทั้งสิ้น.

อิตฺติ วิสยิโน, กิจจฺจสฺส จ อภาเวน วิสโย, มิได้ตรัสสภาวะธรรมที่เป็นอารมณ์ และ
 กิจจฺจวา จ ฌมฺโม น วุคฺคโต. ยสฺมี หิ สภาวะธรรมที่มีกิจ ด้วยความไม่มีสภาวะธรรม
 ภเว วิสยิ นตฺถิ, ตสฺมี ตํเหตุโก ที่รับอารมณ์ได้ และด้วยความไม่มีกิจ ด้วย
 นิปฺปริยาเยน วิสยสฺส อายตนาภาโว ประการฉะนี้. จริงอยู่ ในภพใด ไม่มี
 นตฺถิตฺติ วิชฺขมานสฺสาปิ อวจันํ ยถา สภาวะธรรมที่รับอารมณ์ได้ ในภพนั้นก็ย่อม
 ตตฺถฺเถว รูปภเว ปจฺวีเตโชวาโยธาตุนํ ไม่มีภาวะที่สภาวะธรรมที่เป็นอารมณ์ เป็น
 โผฏฺจพฺพายตนาภาเวน. อายตนะโดยตรงซึ่งมีสภาวะธรรมที่รับอารมณ์

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๕๖๒.

^๒ อภ. วิ. ๓๕/๕๔๕.

คุณเกียทวน แซ่ด่าน

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ได้นั้นเป็นเหตุ เพราะเหตุนี้ แม้สภาวะ-
ธรรมที่มีอยู่ท่านก็มีได้กล่าวไว้ เหมือนอย่าง
โดยภาวะที่ปฐวีธาตุ เตโชธาตุ วาโยธาตุ
เป็นโณฏฐัพพายตนะอยู่ในรูปภพนั้นนั่นแหละ .

ยสฺส ปน ยตฺถ วจัน, ตสฺส ตตฺถ
วิสัยสพฺภาวเหตุโก นิบุปรียาเยน आयตन-
ภาโว วุตฺโต ยถา ตตฺถเว รุปายตนสฺส.

อนึ่ง สภาวะธรรมใดที่ท่านได้กล่าวไว้ใน
ภพใด ความที่สภาวะธรรมนั้นเป็นอายตนะ
โดยตรง ซึ่งมีสภาวะธรรมที่รับอารมณ์ได้
เป็นเหตุ ท่านกล่าวไว้ในภพนั้น เหมือน
กล่าวภาวะแห่งรูปายตนะไว้ในรูปภพนั้นนั่น-
แหละ .

ยถิ วิสัยสพฺภาวเหตุโก วิสัยสฺส
นิบุปรียาเยน आयตनภาโว, กถมสนฺธ-
สฺสฺตทานิ เทว आयตनानि ปาตุภวตฺตติ,
อสนฺธสฺสฺตทานนฺธิ จกฺขายตนํ นตฺถิ,
อจกฺขายตนภาเวน จ เนลฺล^๑ รุปายตนํ
อณฺเณลฺล อวิสโยติ ? นายํ วิโรธ.

ข้อนี้ หากจะมีผู้สงสัยถามเข้ามาว่า
ถ้าว่า ภาวะที่สภาวะธรรมที่เป็นอารมณ์เป็น
อายตนะโดยตรง ซึ่งมีสภาวะธรรมที่รับ
อารมณ์ได้เป็นเหตุไซ้ อายตนะ ๒ จะ
ปรากฏแก่พวกอสังขณีสัตว์ ได้อย่างไรแล
เพราะว่า อสังขณีสัตว์ไม่มีจักขายตนะ และ
รูปายตนะของอสังขณีสัตว์เหล่านั้น ก็ไม่เป็น

^๑ ก. อจฺจตฺรภาเวน จ เนลฺล.

วิสัยของสัตว์เหล่าอื่น ด้วยภาวะที่ไม่มี
จักชายตนะ ? เฉลยว่า ข้อนี้ไม่ผิดอะไร
เลย.

เยนาธิปฺปาเยน รูปธาตุยํ สณฺณิ^๑
คนุชายนาทินํ อวจัน, เตน รูปายตนสฺสาปิ
อวจันนติ อสณฺณิ เอกํ อายตนํ วตฺตพฺพํ.
ยถาสกํ ทิ อินฺทฺริยโคจรภาวาเปกฺขาย เยสํ
นิปฺปริยาเยน อายตนภาโว อตฺถิ,

กันชายนะเป็นต้น ของเหล่าสัตว์ที่มีสัญญา
ในรูปธาตุ ท่านมิได้กล่าวไว้ ด้วยความ
ประสงค์อันใด แม้รูปายตนะ ท่านก็มีได้
กล่าวไว้ด้วยความประสงค์อันนั้น เพราะ
เหตุนั้น พวกอสนฺณิสัตว์จึงควรกล่าวไว้
อายตนะเดียว. ความจริง ภาวะที่สภาวะ-
ธรรมเหล่าใดเป็นอายตนะโดยตรงมีอยู่ ก็
โดยการเล็งถึงความเป็นอินทรีย์รูป และ
โคจรรูปตามสมควรแก่ตน,

เตสํ นิตฺทิสียมาเนสํ ตทภาวโต, รูปธาตุยํ
สณฺณิ คนุชาทิเก วิสฺสุ อายตนภาเว
อวตฺวา ธมฺมสภาวะนตฺวตฺตตนโต, มโน-
วิญฺญาณสฺส จ วิสยภาวูปกมฺนโต

เมื่อไขความสภาวะธรรมเหล่านั้นอยู่ สภาวะ-
ธรรมเหล่านั้นก็ไม่มี ฉะนั้นท่านจึงไม่กล่าว
สภาวะธรรมมีกันธะเป็นต้น ของเหล่าสัตว์ที่มี
สัญญาในรูปธาตุ ด้วยความเป็นอายตนะ

^๑ ก. อสณฺณิ.

คุณเกียทวน แซ่दान

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

พระภาคจึงตรัสว่า "อายตนะ ๒ ย่อม
ปรากฏแก่เหล่าเทพพวกอสัญญีสัตว์" ดังนี้
เพื่อจะแสดงนัยนี้.

อสติปิ หิ ตตฺถ อตฺตโน อินฺทฺริเย รูปสฺส
วณฺณายตฺนสภาวาทิกฺกโม นตฺถเววาทิ ตํ
รูปายตฺนนฺเตว วุจฺจติ.

ก็เมื่ออินทรีย์ของตนในพวกอสัญญีสัตว์นั้น แม้
ไม่มีอยู่ การก้าวล่วงสภาวะแห่งอายตนะ
แห่งรูป ก็ไม่มีเหมือนกัน ฉะนั้น วัฒนายตนะ
นั้น ท่านจึงเรียกว่า รูปายตนะ นั้นเอง.

อิมินา จ นยทสฺสเนน กนฺธาทีนํ ตีณิ
ปกฺขิปิตฺวา สณฺณํ อฏฺฐายตฺนานิ, อสณฺณํ
ปณฺจาทิ อยมตฺถโต ทสฺสโต โหติ. เอวญฺเจตํ
สมฺปฏฺิจฺฉิตพฺพํ, อณฺณตา รูปโลเก ผุสฺสิคฺคํ
อสกฺกญฺเยยฺยตฺยา ปจฺวีอาทีนํ พุรฺหมานํ
วจฺโฆโส เอว น สียา.

และโดยการแสดงนัยนี้ ท่านเพิ่มอายตนะ ๓
มีกัณธะเป็นต้นเข้าไป จึงเป็นอันแสดง
เนื้อความนี้ว่า ของเหล่าสัตว์ที่มีสัญญา
อายตนะ ๘ ของเหล่าอสัญญีสัตว์มี
อายตนะ ๕. และควรรับรองข้อนี้ไว้อย่าง
นี้ เมื่อจะถือเอาเนื้อความโดยประการอื่น
ความก้องแห่งวาทะ ของพวกพรหมนั้นเอง
ก็จะไม่พึงมี เพราะความที่ธาตุทั้งหลายมี
ปฐวีเป็นต้น เป็นธรรมชาติที่ไม่พึงอาจจะ
ถูกต้องได้ในโลกรูปาวจร.

คุณสุภาพ-คุณสรเดช ชูเทศะ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

น หิ ปฏิมัญญานานิสมฺมนฺตเรน^๑ สทฺทปฺปวตฺติ
อตุถิ, น จ ผุสฺนสภาวานํ กตฺถจि อผุสฺน-
ภาวตํ สกฺกา วิณฺณตํ, โผฏฺฐพฺพายตฺน-
สงฺขาทสฺส จ ญฺตตฺตยสฺส อภาเว รุปภเว
รูปายตนาทึนฺนปิ สมฺภโว เอว น ลียา.
ตสฺมา ผุสฺสิคฺคํ สกฺกญฺเอยฺยตฺยาปิ ปจฺวีอาทึนํ
ตตฺถ กายินฺทริยาภาเวน เตสํ โผฏฺฐพ-
ภาโว น วุตฺโต.

จริงอยู่ ความเป็นไปแห่งเสียงจะมีอยู่โดย
ระหว่างแห่งการกระทบและการเสียดสี ก็
หามีได้ และจะสามารถรู้ได้ เพราะภาวะ
คือการสัมผัสไม่ได้ในธรรมอะไร ๆ แห่ง
ธรรมทั้งหลายที่มีการสัมผัสเป็นสภาพ ก็หา
มิได้ อนึ่งแล้ว เมื่อไม่มีภูตรูปทั้ง ๓ กล่าว-
คือ โผฏฐัพพายตนะ ก็จะไม่เพียงมีการเกิด
แม้แห่งอายตนะทั้งหลาย มีรูปายตนะเป็นต้น
ในรูปภพที่เดียว. เพราะฉะนั้น ท่านจึงไม่
กล่าวภาวะแห่งอายตนะทั้งหลายมีรูปายตนะ
เป็นต้น เหล่านั้นเป็นโผฏฐัพพะด้วยความ
ไม่มีกายินทรีย์ในรูปภพนั้น แม้เพราะความที่
ธาตุมีปฏิรูปเป็นต้น เป็นธรรมชาติที่สามารถ
จะถูกต้องได้.

เอวณฺจ กตฺวา รูปธาคฺคํ เตสํ สบฺบปฏิข-
วจนฺจ สมตฺถิตํ โหติ. วุตฺตํ หิ
"อสนฺณสตฺตานํ อนิทฺสฺสนสบฺบปฏิขํ เอกํ

และเพราะกระทำอธิบายอย่างนี้ ย่อมเป็น
อันตกลง การกล่าวอายตนะทั้งหลายมี
รูปายตนะเป็นต้นเหล่านั้น มีการกระทบได้

วสุทธรคตมหาฎกา บ-ท.๑-๕

^๑ ฉ. . . .สมมนฺต เรน.

มหาภูต^๑ ปฏิจุจ เทว มหาภูตา"ติอาทิ. ในรูปธาตุ. ข้อนี้สมด้วยพระบาลีที่ตรัสไว้ว่า "มหาภูตรูป ๒ อาศัยมหาภูตรูป ๑ ที่ไม่มีการเห็นได้ แต่มีการกระทบได้ของพวก อสังขยัตว์" ดังนี้ เป็นต้น.

ปฏิโฆ จ นาม มหาภูตตตยสสุ
กายปฺปสาทํ ปติ^๒ คณิสฺสยภูตขมฺภูฏนาทฺวาเรน
อภิมุขภาโว, อิธ ปน คัสสภาวตา. โส จ
มุสิคฺคํ อสกุญฺเณยฺยสภาวสฺส ขมฺภูฏนาย
อภาวโต นตฺถิ.

อันชื่อว่า การกระทบ ได้แก่ ภาวะที่
มหาภูตรูปทั้ง ๓ เผชิญกันทางทวารที่กระทบ
ภูตรูปอันมีมหาภูตรูปทั้ง ๓ นั้นเป็นที่อาศัย
เมื่อมีกายประสาธ ก็ในที่นี้ได้แก่ภาวะที่มี
สภาพทั้งนั้น. ก็การกระทบนั้นชื่อว่า ไม่มี
เพราะไม่มีการกระทบสภาพที่ไม่พึงสามารถ
จะถูกต้องได้.

ยทิ ตตฺถ อสฺติปิ วิสยนิ รุปายตนิ กเหตุวา
"ทฺวยตนาณิ"^๓ วุตฺตํ, อถ กสฺมา
กนฺธายตนาณิ กเหตุวา "ปญฺจายตนาณิ"^๓ ติ
น วุตฺตนฺติ ? นยทสฺสนวเสเนว เทสนา
ปวตฺตาคี วุตฺโตวายมตฺโต.

ถามว่า ถ้าว่า เมื่อสภาวะธรรมที่รับอารมณ์
ได้ แม้ไม่มีอยู่ในอสังขยัตว์เหล่านั้น พระผู้มี
พระภาคทรงถือเอารูปายตนะ ตรัสว่า
"อายตนะ ๒" ดังนี้ เมื่อเป็นเช่นนั้น
เพราะเหตุไร พระองค์จึงไม่ทรงถือเอา

^๑ อภ. ดิก. ๔๑/๖๒๒.

^๒ ฉ. ตนฺนิสฺสยภูตขมฺภูฏนาทฺวาเรน.

^๓ ฉ. เทว อายตนาณิ.

คุณสุภาพ-คุณสรเดช ชูเทศะ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

อายตนะมีกันตายตะเป็นต้น แล้วตรัสว่า "อายตนะทั้ง ๕" ตั้งนี้เล่า ? ตอบว่า เทศนาเป็นไป ด้วยอำนาจการแสดงเป็นนัยไว้ เพราะเหตุนี้ เนื้อความนี้จึงเป็นอันได้กล่าวไว้แล้วที่เดียว.

อถวา ตตถ รูปายตนะเสว วจัน กทาจิ อตฺตภูมิกานํ ปสาทสฺส วิสยภาวํ สนุชาย, น ปน อิตเรสํ อภาวโต, นาปิ ปริยาเยนปิ อายตนาภาวาทโต.

อีกประการหนึ่ง การกล่าวรูปายตนะอย่าง-เดียวในเหล่าอสังขยัตว์นั้น หมายถึงความ เป็นอารมณ์แห่งประสาทของพรหมผู้อยู่ในภุมิอื่นในบางครั้ง แต่ไม่ใช่เพราะอายตนะ นอกนี้ไม่มี ทั้งไม่ใช่เพราะความมีและ ความไม่มีแห่งอายตนะแม้โดยปริยาย.

อสถณินํ ทิ รูปายตนะ สมานตลวาสินํ เวทปผลานํ, อุปริภูมิกานตฺจ สุตฺถาวาสานํ ปสาทสฺส วิสยภาวํ กจฺจติ, น ปน กนฺธรสํสาติ เตสํเยว ตตฺถ อวจันํ ยุตฺตํ. กถาวตฺตมฺหิ^๑ จ นิปฺปริยาเยน กนฺธายตนาทินํ อตฺถิกาวํ ปฏิชานนํ^๒ สนุชาย

ด้วยว่า รูปายตนะของพวกอสังขยัตว์ ย่อม ถึงความเป็นอารมณ์แห่งประสาท ของพวก พรหมชั้นเวทปผละ ผู้อยู่ในชั้นที่เสมอกัน และของพวกพรหมชั้นสุทธาวาส ผู้อยู่ในภุมิที่สูงกว่า แต่กันธะ และรสะหาถึงความ เป็นอารมณ์ไม่ เพราะเหตุนี้ การที่ท่าน

^๑ อภี. ก. ๓๗/๔๐๓.

^๒ ฉ. ปฏิชานนต.

ปฏิเสธ โท.

ไม่กล่าว คั่นธายณะเป็นต้นเหล่านั้นที่เคียว
ไว้ในพวกอสังขณีสัตว์นั้นชอบแล้ว. ก็ในกถา-
วัตถุปกรณ์ ท่านพระโมคคัลลิตตสเถระ
ได้ทำการปฏิเสธไว้ หมายถึงผู้รับรู้ถึง
ภาวะที่มีอยู่แห่งคั่นธายณะเป็นต้น โดย
นิปปริยาย.

ยทิปี เจตํ วจันํ ตตฺถ คนฺธายตนาทึนํ
อภาววิภาวนํ น โทติ, อตฺถภาวทีปนมฺปิ
ปน อณฺเฑ^๑ วจันํ นตฺถเววาทิ ? นยิทเมว
อญฺจกถาสฺ ตตฺถ เนสํ อตฺถภาวสฺส
นิตฺธาเรตฺวา วุตฺตตฺตา. ยํ หิ อญฺจกถาวจันํ
ปาฬิยา น วิรุชฺฌติ, ตํ ปาฬิ วิย ปมาณญฺคํ
อครหิตาย อจฺริยปรมฺปราย ยาวชฺชตนา
อาคตตฺตา.

ถามว่า ก็การกล่าวนี้ไม่เป็นการ
แสดงถึงความไม่มี แห่งคั่นธายณะเป็นต้น
ในพวกอสังขณีสัตว์นั้น แม้โดยแท้ ถึงอย่าง
นั้น การกล่าวเรื่องอื่น แม้แสดงถึงภาวะที่
มีอยู่ ก็ไม่มีเหมือนกันนะซี ? ตอบว่า ข้อนี้
ท่านไม่ควรเห็นอย่างนั้น เพราะในอรรถ-
กถาทั้งหลาย ท่านได้กล่าวขยายภาวะที่
คั่นธายณะเป็นต้นเหล่านั้นมี ในเหล่า
อสังขณีสัตว์นั้น. ก็คำในอรรถกถาใดไม่ผิด
จากพระบาลี คำในอรรถกถานั้น ก็เป็น
ประมาณเหมือนพระบาลี เพราะสืบต่อจาก
อาจารย์ที่น่าเชื่อถือมาจนตราบเท่า
ทุกวันนี้.

^๑ ฉ. อณฺเฑวจัน.

ตตฺถ ลียา : ยํ ปาฬิยา น วิรุชฺฌติ ในข้อนี้พึงมีผู้สงสัยท้วงว่า : คำใน
อฏฺฐกถาวจันํ, ตํ ปมาณํ, อิทํ ปน อรรถกถาใดไม่ผิดจากพระบาลี คำใน
วิรุชฺฌตีติ ? นยิทเมวํ, ยถา น วิรุชฺฌติ, อรรถกถานั้นเป็นประมาณ แต่คำในอรรถ-
กถานี้ ผิดนี้ ? ข้อนี้ไม่ควรเห็นอย่างนั้น

เพราะท่านทำให้ดำเนินไปโดยไม่ผิด.

จกฺขาทินิ อายตนาณํ, ตนิสฺสุสยานณฺจ พระผู้มีพระภาคทรงแสดงธาตุเทศนา ก็เพื่อ
วิญญานาณํ สตฺตสฺสุณฺตาสนฺทสฺสนฺตํ ภาควโต ทรงชี้ความว่างเปล่าจากสัตว์ แห่งอายตนะ
ธาตุเทศนาติ อายตฺตนาภาเว น วุตฺตนาญฺเวย มีจักขุเป็นต้น และแห่งวิญญาณอันมีอายตนะ
ธาตุภาวทีปนโต ธาตุภาวสุสาปิ เตสํ นั้นเป็นที่อาศัย เพราะเหตุนั้น การที่ไม่ตรัส
อวจันํ ยุชฺชติ เอว. อายตนะเหล่านั้นไว้ ย่อมถูกต้องทีเดียว

เพราะทรงแสดงแม้ภาวะแห่งธาตุ โดย
ความเป็นภาวะแห่งธาตุ แห่งอายตนะทั้ง-
หลายที่ตรัสไว้ โดยความเป็นอายตนะ
นั่นเอง.

ตสฺมา ยถา ปาฬิยา อวิโรธ โทติ, เพราะฉะนั้น การนับรูปในที่นี้ ท่านจึง
ตถา จกฺขุทสฺสกาทิวเสณ อิทํ รูปคณฺหา กระทำด้วยอำนาจจักขุทสสะเป็นต้น โดยที่
กตาคิ น เอกฺถ ฌมฺมตาวิโลมฺนาสํกายํ^๑ ไม่ผิดไปจากพระบาลี เพราะเหตุนี้ พึง

เพราะฉะนั้น การนับรูปในที่นี้ ท่านจึง
กระทำด้วยอำนาจจักขุทสสะเป็นต้น โดยที่
ไม่ผิดไปจากพระบาลี เพราะเหตุนี้ พึง

^๑ ก. ฌมฺมตาวิโลมฺนาสํกายํ.

วิสุทธิธรรมทานุฎ บ-ท.๑-๕

โสภาโสติ เวทิตพฺพ.

ทราบว่า ไม่ใช่โอกาสในข้อกินแห่ง
ที่ขัดแย้งต่อธรรมดาในที่นี้.

อณฺเณส สํเสทชโอบปาติเกสฺส^๑
รูปีพฺรหฺเม บน จเปตฺวา อณฺเณส
โอบปาติเกสฺ, สํเสทเชสฺ จาติ เอวเมตฺถ
สมฺปนฺนุโธ เวทิตพฺพ. โอบปาติกวิเสสนํ
เทตฺถ อณฺเณคฺคหณฺ, น สํเสทชวิเสสนํ
อสมฺภวโต.

คำว่า ในเหล่าสัตว์ที่เกิดในกำเนิด
สังเสทชะ และโอบปาติกะจำพวกอื่น บัณฑิต
พึงเชื่อมความในคำนี้ว่า ก็ในเหล่า
สัตว์จำพวกโอบปาติกะเหล่าอื่น เว้นจำพวก
รูปพรหม และในเหล่าสัตว์สังเสทชะ.
เพราะว่า ศัพท์อื่นในที่นี้ ทำให้สัตว์พวก
โอบปาติกะต่างออกไป ไม่ใช่ทำให้สัตว์
พวกสังเสทชะต่างออกไป เพราะไม่มี
ความเกิด.

สติ หิ สมฺภเว, พฺยภิจาเร จ วิเสสน-
วิเสสิตพฺพตา โหติ. กามาวจรเทเวสฺ
สพฺพกาลํ ปฏิสนฺธิปฺวตฺตีสฺ ยถาวุตฺตาย
สนฺตติยา รูปานํ ลภนโต^๒ วุตฺตํ "ตานิ จ
นิจฺจํ เทเวสฺ"ติ.

ก็เมื่อความเกิดมีอยู่ ย่อมมีภาวะแห่งการ
ทำให้ต่างออกไป และสิ่งที่จะพึงทำให้ต่าง
ออกไป ในเพราะความเป็นไปต่างกันด้วย.
ท่านอาจารย์กล่าวว่า "รูป ๗๐ นั้นย่อม
เกิดขึ้นในจำพวกเทพเป็นนิตย์" ดังนี้

^๑ ฉ. ...โอบปาติกโยนิเกสฺ.

^๒ ฉ. ลพฺภนโต.

เพราะสันตติตามที่กล่าวแล้ว ในปฏิสนธิกาล และปวัตติกาล ได้แก่รูปตลอดกาลทั้งปวง ในจำพวกเทพชั้นกามาวจร.

น หิ เต กทาจิปี วิกลินฺทฺริยา, อภาวกา
จ โทหนฺตฺติ. จกฺขุ เนสํ ทสนฺนํ ปุรโณติ
กตฺวา จกฺขุทสโก นาม, อสฺสอาธารณฺณ
วา จกฺขุณา ลกฺขิตฺโต ทสโก จกฺขุทสโก.
เอวํ เสสชาติ ยถา จกฺขุทสโก วุตฺโต,
เอวํ เสสชาติ ทสกา โยเชตฺวา เวทิตฺวา.

ด้วยว่า เทพเหล่านั้น จะเป็นผู้มีอินทรีย์
บกพร่อง และไม่มีภาวะในกาลบางคราว
ก็หาไม่ได้. กลุ่มรูปชื่อว่า จกฺขุทสกะ เพราะ
กระทำอธิบายว่า มีจักขุเป็นที่เต็มของ
รูป ๑๐ เหล่านั้น อีกอย่างหนึ่ง ทสกะที่
กำหนดด้วยจักขุอันไม่ทั่วไป ชื่อว่า จกฺขุ-
ทสกะ. คำว่า ทสกะที่เหลือก็พึงทราบโดย
นัยอย่างนี้ ความว่า ทสกะแท้ที่เหลือ ก็พึง
ทราบโดยประกอบเหมือนอย่างจกฺขุทสกะ.

"สํเสทชฺชูปปาตโยนีสุ, อวกัสมฺโต ตีสา"ติ
สงฺเขเปเน วุตฺตมตฺถํ วิวรณฺโต "อวกัสมฺโต
ปนา"ติอาทิมาท. ตํ ปเนตํ ปาฬิยา น
สเมติ. น หิ ปาฬิยํ กามาวจรานํ
สํเสทชฺชูปปาติกานํ อฆานกานํ อุปปตฺติ
วุตฺตา.

ท่านอาจารย์เมื่อจะเปิดเผยเนื้อความที่ท่าน
กล่าวไว้โดยย่อว่า "ในเหล่าสัตว์ที่เกิดใน
กำเนิดสังเสทชะและโอปปาติกะ ว่าโดย
อย่างตำรูป ๓๐" ดังนี้ จึงกล่าวคำว่า
"ส่วนว่าโดยย่อตำ" ดังนี้เป็นต้น. ก็
คำนั้นไม่สมกับพระบาลี. ด้วยว่าในพระบาลี

คุณสุภาพ-คุณสรเดช ชูเทศะ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

มิได้ตรัสความเกิดขึ้นของเหล่าสัตว์ ที่ไม่มี
ฆานะซึ่งอยู่ในกำเนิดสังเสทชะ และ
โอบปาติกะชั้นกามาวจร.

ธมมททวิภังเก ที "กามธาคุยา จริงอยู่ ในธรรมททวิภังค์ ตรัสไว้ว่า
อุปปตฺติภุขเณ กสฺสจึ เอกาทสายนานี "ในขณะเกิดขึ้นในกามธาคุ สัตว์ลางตน
ปาตุภวนฺติ, กสฺสจึ ทสายนานี, กสฺสจึ ปรากฎายตนะ ๑๑ ลางตนปรากฎ
อปฺรานี ทสายนานี, กสฺสจึ นวายนานี, อายตนะ ๑๐ ลางตนปรากฎายตนะ ๑๐
กสฺสจึ สตฺตายนานี ปาตุภวนฺติ"^๑ วุตฺตํ, อื่นอีก ลางตนปรากฎายตนะ ๘ ลางตน
น วุตฺตํ "อฎฺจายนานี ปาตุภวนฺติ"^๑. ปรากฎายตนะ ๑" หาได้ตรัสว่า
ยที ที อฆานกสฺสาปี อุปปตฺติ สียา, "ปรากฎายตนะ ๘" ไม่. เพราะถ้าแม้
ติภุขตฺตํ "ทสายนานี ปาตุภวนฺติ"^๑ สัตว์ที่ไม่มีฆานะ จะพึงมีการเกิดขึ้น, ก็ชอบ
วตฺตพฺพํ สียา, ติภุขตฺตํ จ "นวายนานี ที่จะพึงตรัสว่า "ปรากฎายตนะ ๑๐" คั้งนี้
ปาตุภวนฺติ"^๑ น จ ตํ วุตฺตํ. ๓ วาระ และว่า "ปรากฎายตนะ ๘"
คั้งนี้ ๓ วาระ แต่ก็หาตรัสคั้งนี้ไม่.

ตตฺถ อุปปตฺติภุขเณติ ปฏิสนฺธิภุขเณ. ในบรรดาคำเหล่านั้น คำว่า ในขณะ
เอกาทสชาติ ปริบุญนายตนสฺส สทฺทายน- เกิดขึ้น ได้แก่ ในขณะปฏิสนธิ. คำว่า
วชฺชานี เอกาทสายนานี. กสฺสจึ อายตนะ ๑๑ ได้แก่ อายตนะ ๑๑ เว้น

^๑ อภี. วิ. ๓๕/๕๕๓-๕๕๔.

ทสายนานีติ อนุธสฺส จกฺขายตนวชฺชานี. สัททายตนะ ของสัตว์ผู้มีอายตนะครบถ้วน.
อปฺรานี ทสายนานีติ พฺริธสฺส โสทายตน- คำว่า ลาจตนปรากฏอายตนะ ๑๐ คือ สัตว์
 วชฺชานี. บอคปรากฏอายตนะ ๑๐ เว้นจักขายตนะ.
 คำว่า ลาจตนปรากฏอายตนะ ๑๐ อื่นอีก
 คือ สัตว์หนวกปรากฏอายตนะ ๑๐ เว้น
 โสทายตนะ.

นวายตนาตี อนุธพฺริธสฺส จกฺขุโสทายตน- คำว่า ปรากฏอายตนะ ๕ ได้แก่ สัตว์ผู้ทั้ง
 วชฺชานี. สตุตตายนานีติ กพฺภเสยฺยกสฺส บอคทั้งหนวกปรากฏอายตนะ ๕ เว้นจักขาย-
 รูปกนุทธรสกายโณฏฺจพฺพมโนธมฺมายตนวเสน ยตนะและโสทายตนะ. คำว่า ปรากฏ
อายตนะ ๑ ตรีสไว้ด้วยอำนาจรูปายตนะ
 วุคฺคํ. คันธายตนะ รสายตนะ กายายตนะ
 โณฏฺฐัพพายตนะ มนายตนะ และธัมมายตนะ
 ของสัตว์ที่เป็นกัฬกไสยกะ.

ยที จกฺขุโสทฆานวิกโลปี อุบฺบชฺเชยฺยุ, ถ้าว่า แม้ความบกพร่องแห่งจักขุโสตะ และ
 ตสฺส อฏฺฐเจวายนานี สียํ, น จ วุคฺคํ ฆานะจะพึงเกิดขึ้น, กัฬกเสยกสัตว์นั้น ก็จะ
 "อฏฺฐายตนาตี ปาตุภวนตี"ติ. ตสฺมา พึงมีอายตนะ ๘ เท่านั้น แต่ก็หาตรัสว่า
 นตฺถเว จกฺขุโสทฆานวิกโล. สติ จ "ปรากฏอายตนะ ๘" ดังนี้ไม่. เพราะ
 อฆานกูปตฺตึยํ ปุณฺปี "กสฺสจฺจิ อปรานีปี เหตุนั้น ความบกพร่อง จักขุ โสตะ และ
 ทสายนานี ปาตุภวนตี"ติ วุคฺคพฺหํ สียา. ฆานะ จึงไม่มีที่เคียว. อนึ่ง เมื่อความ

คุณอารี บายี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เกิดขึ้นของสัตว์ที่ไม่มีขานะมีอยู่ ก็ชอบที่จะ
ตรัสซ้ำอีกว่า "สัตว์บางคนปรากฏ
อายตนะ ๑๐ แม้อีก" ดังนี้.

ตถา จ สติ ยถา อนุชริสสุ วเสน
"กสฺสจฺจ นวายนานิ ปาตุภวนฺตี"ติ เอกวาริ
วุตฺตํ, เอวํ อนุชานกสฺส, พธิราชานกสฺส
จ วเสน "กสฺสจฺจ อปรานิ นวายนานิ,
กสฺสจฺจ อปรานิ นวายนานิ ปาตุภวนฺตี"ติ
วตฺตพฺพํ สียาติ อตุโถ.

อธิบายว่า อนึ่ง เมื่อเป็นอย่างนั้น ก็ชอบที่
จะกล่าวว่า "ถ้าเมื่อเป็นอย่างนั้น สัตว์
บางคนก็ปรากฏอายตนะ ๙ อันอีก บางคน
ก็ปรากฏอายตนะ ๙ แม้อีก" ดังนี้ ด้วย
อำนาจสัตว์ที่ทั้งบอกทั้งที่ไม่มีขานะ และสัตว์
ที่ทั้งหนวกทั้งไม่มีขานะ เหมือนอย่างที่ตรัส
ไว้ครั้งเดียวว่า "สัตว์บางคน ย่อมปรากฏ
อายตนะ ๙ อย่าง" ดังนี้ ด้วยอำนาจสัตว์
ที่ทั้งบอกทั้งหนวก.

เอวํ ธาตุปาตุภาวาธิปณฺหานิปี วตฺตพฺพานํติ
วทฺนฺติ. เอตฺถ จ ยถา "สตุตฺติ อุกกํสโตว"^๑
รูปานํ"ติ บํ "สํเสทชฺชูปาตโยนิสฺสุ"ติ เอตฺถ
โยนิทฺวยวเสน โยชียติ, น เอวํ
"อวกํสโต ติสสา"ติ อิทํ. อิทํ ปน
สํเสทชโยนิวเสนเนว โยเชตพฺพํ.

อาจารย์ทั้งหลายย่อมกล่าวว่า ควรกล่าว
แม้ปัญหาเรื่องความปรากฏแห่งธาตุ เป็นต้น
อย่างนี้. ก็ในอธิการนี้ บทว่า "โดยส่วนสูง
รูป ๑๐" ดังนี้ ท่านประกอบไว้ด้วยอำนาจ
กําเนิดทั้ง ๒ ในคํานี้ว่า "ในกําเนิดสัตว์
ที่เป็นสังเสทชะและโอปปาติกะ" ฉนฺใด

^๑ ฉ. อุกกํสโตธ.

คุณอารี บามี

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

คำว่า "โดยส่วนอย่างต่ำ รูป ๓๐" นี้ จะประกอบเหมือนฉนั้น ก็หาไม่ได้. ก็คำนี้ ควรประกอบด้วยอำนาจ กำเนิดสังเสทชะ อย่างเดียว.

เอกโยคนิทฺธิภูจฺสุสาปฺ อเอกเทโส สมฺพนฺธํ ลพฺภคฺคิ ลํเสทชฺสุส ชจฺจนฺธพฺธิรอมานก- นปฺสุกสฺส ชิวฺหากายวตฺตฺตฺสกาณํ วเสน ทิสฺ รูปานิ อฺบุปฺชชฺนคฺคิ วุตฺตํ, น โอบปาติกสฺสาติ อยเมตฺถ อฏฺฐกถายํ อธิปฺปาโย.

ส่วนหนึ่ง แม้ของคำที่แสดงไขด้วยการ ประกอบอันเดียว ย่อมได้การเชื่อมกัน เพราะเหตุนี้ ในคำนี้ จึงมีอธิบายใน อรรถกถาดังนี้ว่า ท่านกล่าวว่ารูป ๓๐ ย่อม เกิด ด้วยอำนาจชีวหาทสกะ กายทสกะ และวัตถุทสกะของสัตว์ ผู้บอกมาแต่กำเนิด หนวกมาแต่กำเนิด ผู้ไม่มีขานะและเป็น กะเทยมาแต่กำเนิดซึ่งเป็นสังเสทชะ ไม่ใช่ เป็นโอบปาติกะ.

เย ปน "โอบปาติกสฺส ชจฺจนฺธ- พฺธิรอมานกนปฺสุกสฺส ชิวฺหากายวตฺตฺตฺสกาณํ วเสน ทิสฺ รูปานิ อฺบุปฺชชฺนคฺคิ มหา- อฏฺฐกถายํ วุตฺตฺนคฺคิ วทฺนคฺคิ, ตํ น คเหตุพฺพํ. โส หิ ปมาทปาโร.

ส่วนท่านอาจารย์เหล่าใด ย่อมกล่าว ว่า "ในมหาอรรถกถา ท่านกล่าวไว้ว่า รูป ๓๐ ย่อมเกิดด้วยอำนาจชีวหาทสกะ กายทสกะ และวัตถุทสกะ ของสัตว์ผู้เป็น กะเทยซึ่งบอกมาแต่กำเนิด หนวกมาแต่

^๑ ฉ. ลภคคิ.

กำเนิด และไม่มีมานะมาแต่กำเนิด เป็น
โอบปาติกะ" คำนั้น ไม่ควรถือเอา.
เพราะปาฐะนั้น เป็นปาฐะที่เขียนด้วยความ
หลงเฟลอ.

เอวณจ กตฺวา อายตณยมกวณณาย
"กามธาคุย์ ปน อฆานโก โอบปาติโก
นตฺถิ. ยถิ ภเวยฺย 'กสฺสจฺจ อฏฺฐายตนาณิ
ปาตฺถวณฺตี'ติ วเทยฺยา"ติ^๑ วุตฺต.

ก็เพราะกระทำอธิบายอย่างนี้ ในวรรณนา
อายตณยมก ท่านจึงกล่าวไว้ว่า "ก็ใน
กามธาคุ โอบปาติกสัตว์ที่ไม่มีมานะ ย่อม
ไม่มี. ถ้าจะพึงมี พระผู้มีพระภาคก็จะพึง
ตรัสว่า 'สัตว์บางคน ย่อมปรากฏ
อายตนะ ๘' ดังนี้.

อปเร ปนาหุ "กสฺสจฺจ เอกาทสฺสยตนาณิ
ปาตฺถวณฺตีติ ยาว 'กสฺสจฺจ นวายตนาณิ'ติ
ปาฬิ โอบปาติเก สนฺธาย วุตฺตา. ตสฺมา
บุพฺเพนาปรํ อฏฺฐกถายํ อวิโรโธ สิทฺโธ.
ตถา จ ยถาวุตฺตปาฬิยา อยมตฺถวณฺณา
อณฺนตฺถุ สํสนฺหติ สเมติเยวา"ติ.

ส่วนอาจารย์จำพวกหนึ่ง กล่าวไว้ว่า
"พระบาลีว่า สัตว์บางคน ย่อมปรากฏ
อายตนะ ๑๑ ไปจนถึงว่า 'บางคนย่อม
ปรากฏอายตนะ ๘' ดังนี้ ตรัสหมายเอา
สัตว์จำพวกโอบปาติกะ. เพราะเหตุนี้
ในอรรถกถา จึงเข้าใจความไม่แย้งกัน
ทั้งคำต้นและคำหลัง. และการพรรณนา

^๑ ปรมตฺถทีปนี. ปญฺจปกรณ. ๔๐๘.

คุณอารี บามิ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ความแห่งพระบาลีตามที่กล่าวแล้วนี้ ย่อม
เทียบกันได้ สมกันได้โดยแท้".

ยัม ปเนเก วทนต์ "โอปปาติกะกุกกเถณ
สัสเสทชาปี สงฺกยฺหนฺติ. ตถา ทิ ธมฺมททย-
วิภงฺเก 'กามธาทุยา อุปฺปตฺติกฺขณเณ กสฺสจฺจิ
เอกาทสายตนาณิ ปาตุภวณฺติ' ตีอาทินิ^๑
นิตฺเตเส 'โอปปาติกานํ เปตานน' ตีอาทินา^๒
โอปปาติกะกุกกเถณเมว กตฺ, น
สัสเสทชกุกกเถณ"ติ, ตํ ปริปุณฺณายตนาณเยว
สัสเสทชานํ โอปปาติกะเสสุ สงฺกยฺหนฺวเสน
วตุตฺตนต์ เวทิตฺพหิ.

ส่วนคำใดที่อาจารย์พวกหนึ่งกล่าวว่า "แม้
สัตว์จำพวกสังเสทชะ ก็สงเคราะห์เข้าด้วย
ศัพท์ว่าโอปปาติกะ. จริงอย่างนั้น ใน
ธรรมททยวิภังค์ ก็ทรงกระทำศัพท์ว่า
โอปปาติกะนั้นเอง ด้วยคำว่า 'โอปปา-
ติกานํ เปตานํ' เป็นต้น ซึ่งแปลว่า เปรด
ที่เป็นโอปปาติกะไว้ในนิเทศ แห่งคำเป็นต้น
ว่า 'ในขณะที่เกิดขึ้นในกามธาตุ สัตว์บางคน
ย่อมปรากฏอายตนะ ๑๑' หาได้ทรงกระทำ
ศัพท์ว่าสังเสทชะไม่" ดังนี้ คำนั้น พึง
ทราบว่า ท่านกล่าวไว้ ด้วยอำนาจการ
รวบรวมสัตว์จำพวกสังเสทชะ ผู้มีอายตนะ
ครบถ้วนนั่นเอง ไว้ในสัตว์จำพวกโอปปา-
ติกะ.

^๑ อภ. วิ. ๓๕/๕๕๓-๕๕๔.
^๒ อภ. วิ. ๓๕/๕๕๕.

คุณหวาน อัมประไพ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตถา ที วุคฺคิ อฏฺฐกถาย "สํเสทชโยนิกา จริงอย่างนั้น ในอรรถกถาท่านกล่าวไว้ว่า
 ปรีปัญฺณายตนาปรีปัญฺณายตนาภาเวน โอบ- "สัตว์จำพวกสังเสทชะกำเนิด ท่านกล่าว
 ปาติกสงฺกหํ กตฺวา วุคฺตนา"ติ, ปธานาย วา กระทบการรวมไว้ด้วยโอบปาติกะ โดย
 โยนิยา สพฺพํ ปรีปัญฺณายตนโยนีนี ทสฺสเสคฺคํ ภาวะที่มีอายตนะครบถ้วน และมีอายตนะ
 "โอบปาติกานนฺติ วุคฺตนา"ติ จ, อธิ ปน ไม่ครบถ้วน" และอีกอย่างหนึ่งว่า "ท่าน
 โยนิทฺวयํ สรฺูปเปเนว ปกาเสคฺคํ, สํเสทช- กล่าวไว้ว่า โอบปาติกะ" ดังนี้ เพื่อจะแสดง
 โยนิวเสเนว จ อวํสโต รูปูปวคฺคิ กำเนิดสัตว์ที่มีอายตนะครบถ้วนทั้งหมด โดย
 ทสฺสเสคฺคํ โอบปาติกโยนิยา อิตฺริ กำเนิดที่เป็นประธาน แต่ที่กล่าวในที่นี้ว่า
 อสงฺกเหตุวา "สํเสทชโยปปาติกโยนีสฺสู"ติ^๑ "ในกำเนิดสัตว์จำพวกสังเสทชะ และโอบ-
 วุคฺตนา"ติ^๒ ตํ สพฺพํ วิมฺลิสฺตฺวา กเหตุพฺพํ. ปาติกะ" ดังนี้ มิได้รวมกำเนิดนอกนี้ไว้
 ด้วยโอบปาติกกำเนิด ก็เพื่อจะประกาศ
 กำเนิดทั้ง ๒ ไว้โดยสรุปล้วนเอง และเพื่อ
 แสดงความเป็นไปแห่งรูป โดยกำเนิด
 อย่างต่ำ ด้วยอำนาจกำเนิดสังเสทชะ
 นั้นเอง. คำนี้ทั้งหมดควรพิจารณาแล้ว
 ถือเอาเถิด.

อุกฺกัสนาวกัสนานํ ปน อนฺตเรติ คำว่า อนึ่ง ในระหว่างรูปอย่างสูง
 "สคฺคตฺติ, ทิสฺวา"ติ เอวํ วุคฺตนาํ รูปสฺส และรูปอย่างต่ำ คือ ในท่ามกลางกำหนด

^๑ ฉ. สํเสทชูปปาตโยนีสฺสูติ.

^๒ ฉ. อธิสทฺโท น ทิสฺสูติ.

คุณหวาน อัมประไพ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เหตุจา, รูปภเว วา อุปปตติ นตติ.
 อรูปภูมิโต จวิตวา เหตุจา อุปปตติ นาม
 กามภเว เอว, ตตตปปี^๑ ติเหตุกปฏิสนธิ
 เอว.

รูปภวโต ปน จโต เหตุโกปิ โทตติ
 วทนติ. อมหคคตพทิตถารมมณาย จุตिया
 อนนตรา มหคคตอชตตตารมมณา หุตिय-
 จตตตารูปปฏิสนธิ. เอว นยมตตตส
 ทสสิตตตตา วุตต, อวุตตตตจ สพพ
 สงกเหตุวา อาท "อัย ตาว อรูปภูมิสเยว
นโย"ติ.

นั่นเอง. อนึ่ง ท่านกล่าวไว้ด้วยอำนาจสัตว์
 ผู้เกิดในภูมิที่ต่ำกว่าเหมือนอย่างนั้นนั่นเอง,
 อีกอย่างหนึ่ง การเกิดในรูปภพ ย่อมไม่มี.
 ธรรมดาว่า การจุติจากอรูปภูมิแล้วเกิดใน
 ภูมิที่ต่ำกว่า ก็คือเกิดในกามภพนั่นเอง,
 แม้ในกามภพนั้น ก็เป็นปฏิสนธิที่เป็นติเหตุกะ
 นั้นเทียว.

อาจารย์ทั้งหลายย่อมกล่าวว่า ก็สัตว์ผู้จุติ
 จากรูปภพเป็นเหตุกะก็มี. ปฏิสนธิที่มี
อารมณ์เป็นมหัคคตะและเป็นภายใน ได้แก่
 อรูปปฏิสนธิที่ ๒ และที่ ๔ มีขึ้นในลำดับแห่ง
จิตที่มีอารมณ์ไม่เป็นมหัคคตะ และเป็นภายใน
นอก. ท่านอาจารย์ได้รวบรวมคำทั้งหมดที่
 ได้กล่าวไว้และไม่ได้กล่าวไว้ กล่าวว่
"นี่เป็นนัยในพวกอรูปภูมิเท่านั้นก่อน" ดังนี้
 เพราะท่านได้แสดงเพียงนัยไว้ ด้วย
 ประการฉะนี้.

^๑ ก. ตตตปปี.

คุณหวาน อัมประไพ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

รูปารูปาวจรานํ อุปจารสฺส พลวตาย ตโต จวิตฺวา ทุกฺกตฺยํ อุปฺปตฺติ นตฺถิติ "เอกจฺจ-
สฺสคฺคฺจฺติยา"ติ อาท: เอกจฺจทุกฺกตฺติปฏิสฺสนฺธิติ
เอตฺถ เอกจฺจคฺคฺกทฺทสฺส ปโยชนํ มกฺกิตฺพํ.

เพราะความที่อุปจารแห่งรูปาวจรณาน และ
อรูปาวจรณานมีกำลัง การจตุจากภูมิตั้งแล้ว
เกิดในทุคติย่อมไม่มี เพราะเหตุนี้ ท่าน
อาจารย์จึงกล่าวว่า "แห่งสฺสคฺคฺจฺติลา-
อย่าง". ในคำว่า ทุกฺกตฺติปฏิสฺสนฺธิลาอย่าง
นี้ ควรแสวงหาการประกอบศัพท์ว่าลา-
อย่าง.

อํยํ ปเนตฺถ อธิปฺปาโย สฺยา : นานตฺต-
กายนานตฺตสณฺณิสฺสํ วุตฺตา เอกจฺเจ จ
วินิปาติกา ติเหตุกาธิปฏิสฺสนฺธิกา, เตสํ
ปฏิสฺสนฺธิ วินิปาติกาเวเน "ทุกฺกตฺติปฏิสฺสนฺธิ"ติ
กเหตุวา สพฺพสฺสคฺคฺจฺติยา ว จ สํ ปปฏิสฺสนฺธิ
โทติ, น เอกจฺจสฺสคฺคฺจฺติยา เอวาติ
ตํนิวตฺตตฺถํ เอกจฺจทุกฺกตฺติคฺคฺกทฺทํ กตฺ.

ก็ในข้อนี้ ฟังมีอธิบายดังนี้ : ก็พวก
วินิปาติกะบางเหล่า ที่ท่านกล่าวไว้ในพวก
สัตว์ที่มีกายต่างกัน มีสัญญาต่างกัน มีปฏิสนธิ
เป็นต้นว่า ติเหตุกปฏิสนธิ และปฏิสนธินั้น
ย่อมมีในลำดับแห่งสฺสคฺคฺจฺติทั้งหมด เพราะ
ถือเอาปฏิสนธิของพวกวินิปาติกะเหล่านั้นว่า
"เป็นทุกฺกตฺติปฏิสฺสนฺธิ" ด้วยความเป็นวินิปาติกะ
ไม่ใช่มีในลำดับแห่งสฺสคฺคฺจฺติลาอย่างเท่านั้น
เพราะเหตุนี้ ท่านจึงทำศัพท์ว่า สฺสคฺคฺ
ลาอย่าง เพื่อจะห้ามเสียซึ่งเนื้อความนั้น.

อฺปายปฏิสฺสนฺธิ เอว ทิ เอกจฺจสฺสคฺคฺจฺติยา
โทติ, น สพฺพสฺสคฺคฺจฺติยาติ. อถวา

จริงอยู่ อฺปายปฏิสฺสนฺธิเท่านั้น ย่อมมีในลำดับ
แห่งสฺสคฺคฺจฺติลาอย่าง ห้ามในลำดับแห่ง

คุณทองน้อย สวัสดิ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ทุกคตปฏิสนธิ ทูวิชา เอกจจสุคตจิตฺยา
อนนตรา, ทุกคตจิตฺยา จาติ. ตตถ ปจฺฉิม
วชฺเชตฺวา ปุริมฺเยว กเหตุ วุคฺต
"เอกจจทุกคตปฏิสนธิ"^๑ติ.

สุคตจิตฺทุกอย่างไม่แล. อีกอย่างหนึ่ง ทุกค
ปฏิสนธิมี ๒ อย่าง คือมีในลำดับแห่งสุคตจิต
กลางอย่าง ๑ มีในลำดับแห่งทุกคตจิต ๑. ใน
ทุกคตปฏิสนธิทั้ง ๒ นั้น ท่านอาจารย์วัน
อย่างหลังเสียแล้ว กล่าววว่า "ทุกคตปฏิสนธิ
กลางอย่าง" เพื่อจะถือเอาอย่างแรก
เท่านั้น.

อเหตุกจฺติยา สเหตุกปฏิสนธิ^๑ ทุเหตุกา
จ ติเหตุกา จ โยเชตพฺพา. มณฺฑุกเทว-
บุคฺคาทั้น วิย ติ อเหตุกจฺติยา ติเหตุก-
ปฏิสนธิ^๑ โทคฺติ.

กล่าววว่า สเหตุกปฏิสนธิมีในลำดับแห่งอเหตุก-
จฺติ บัณฑิตพึงประกอบทุเหตุกปฏิสนธิ และ
ติเหตุกปฏิสนธิ. คัวยวว่า แม้ติเหตุกปฏิสนธิ
ก็ยอมมีในลำดับแห่งอเหตุกจฺติ เหมือนอย่าง
การปฏิสนธิของมณฺฑุกเทวบุตรเป็นต้นแล.

ตสฺส ตสฺส วิปริตโต จ ยถาโยค
โยเชตพฺพนฺติ "เอกจจสุคตจิตฺยา เอกจจ-
ทุกคตปฏิสนธิ"^๑ติอาทิสฺ เกทวิเสเสส
"เอกจจทุกคตจิตฺยา เอกจจสุคตปฏิสนธิ"^๑ติ-

กล่าววว่า อนึ่ง พึงประกอบคำเข้าตาม
ที่ควรประกอบได้ โดยคำตรงกันข้ามแห่ง
บทนั้น ๆ เด็ด มีความวว่า ในความแปลก
แห่งความแตกต่างทั้งหลายมีอาทิวว่า "ทุกค-

^๑ ฉ. เอกจจทุกคตปฏิสนธิ.

อาทินา ยํ ยํ ยุชฺชติ, ตํ ตํ โยเชตพฺพนฺติ ปฏิสนธิลาจฺยัง มีในลำดับแห่งสุคติจฺติ
อตุโณ. ลาจฺยัง" ดังนี้ คำใด ๆ ที่ท่านประกอบ
ไว้ด้วยคำมีอาทิว่า "สุคติปฏิสนธิลาจฺยัง
มีในลำดับแห่งสุคติจฺติลาจฺยัง" ดังนี้,
ควรประกอบคํานั้น ๆ.

ยุชฺชมานมคฺตาเปกฺขนวเสน นปฺสกันฺทเทโส ท่านกระทำนิเทศเป็นนบุงสลึงค์ไว้ ด้วย
กโต. โยเชตพฺพนฺติ วา ภาวตฺตตฺตา อํนาจการเล็งเพียงคำที่ประกอบอยู่. อีก-
ทฺฐพฺพา. "อมหคฺคตพฺพิทฺฐารมฺมณาย อย่างหนึ่ง ความเป็นอรรถแห่งภาวะ บัณฑิต
มหคฺคตอชฺชตฺตารมฺมณาย"ติอาทิสฺส ปน พึงเห็นด้วยบทว่า โยเชตพฺพ. แต่ไม่ควร
วิปริตโยชนา น กาทพฺพา. น หิ มหคฺคต- ทำความประกอบคำตรงกันข้าม ในคำมีอาทิ
อชฺชตฺตารมฺมณาย จุติยา อรูปภูมิสุ ว่า "ปฏิสนธิที่เป็นมหัคคตจะมีอารมณ์เป็น
อมหคฺคตพฺพิทฺฐารมฺมณาย ปฏิสนฺธิ อตุโณ. ภายใน มีในลำดับแห่งจฺติที่ไม่ใช่เป็น
มหัคคตจะมีอารมณ์เป็นภายนอก". เพราะว่า
ปฏิสนธิที่ไม่ใช่เป็นมหัคคต จะมีอารมณ์เป็น
ภายนอก จะมีอยู่ในอรูปภูมิในลำดับแห่งจฺติ
ที่เป็นมหัคคต และมีอารมณ์เป็นภายใน
ก็หามิได้.

"จตุกฺขณฺธา ย อารูปจุติยา อนนฺตรา ความตรงกันข้ามของคํานี้ว่า "กามาวจร-
ปณฺจกฺขณฺธา กามาวจรปฏิสนฺธิ"ติ เอกสฺส ปฏิสนธิที่มีชั้น ๕ มีในลำดับแห่งอรูปจฺติที่มี

คุณทองน้อย สวัสดิ์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิปริยาโย สยเมว โยชิโต. "อตีตา- ชันธ ๔" ท่านประกอบแล้วเองที่เกี่ยว.
 รรมมณาย จุติยา ปจฺจุปนฺนารมมณา ส่วนความตรงกันข้ามของคำนี้ว่า "ปฏิสนธิ
 ปฏิสนธิ"ติ เอตสฺส จ วิปริยาโย นตฺถิ มีอารมณ์เป็นปัจจุบัน มีในลำดับแห่งจิตที่มี
 เอว. อารมณ์เป็นอดีต" ดังนี้ ไม่มีที่เกี่ยว.

ภทฺวิเสโส เอว จ เอว วิตุตาเรน ก็ความแปลกแห่งความแตกต่างกันเอง ท่าน
 ทสฺสิโต, อภทฺวิเสโส ปน เอภกฺสฺมิ ได้แสดงแล้วโดยพิสดารอย่างนี้ ส่วนความ
 ภทฺเท ตตฺถ ตตฺถเอว จุติปฏิสนธิโยชนาวเสน แปลกแห่งความไม่แตกต่าง บัณฑิตพึงทราบ
 (๑) เวทิตฺพุโพ "ปณฺจกฺขนฺธาย กามาวจร- ด้วยอำนาจคำประกอบจิตและปฏิสนธิ ในภูมิ
 จุติยา ปณฺจกฺขนฺธา กามาวจรา ฯเปฯ นั้น ๆ นั้นแหละ ในความแตกต่างแต่ละ
 อวิตกฺกาวิจาราย อวิตกฺกาวิจารา"ติ. อย่างว่า "กามาวจรปฏิสนธิที่มีชันธ ๔ มี
 ในลำดับแห่งกามาวจรจิตที่มีชันธ ๔ ฯฯ
 ปฏิสนธิที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์ มีในลำดับแห่ง
 จิตที่ไม่มีวิตกไม่มีวิจารณ์".

จตุกฺขนฺธาย ปน จตุกฺขนฺธา สยเมว ก็ปฏิสนธิที่มีชันธ ๔ มีในลำดับแห่งจิตที่มี
 โยชิตา. เอเตเนว นเยน สกฺกา ชันธ ๔ ท่านประกอบแล้วเองที่เกี่ยว.
 วิณฺณาคฺคฺคฺติ ปณฺจกฺขนฺธาที่สุ อภทฺวิเสโส ความแปลกแห่งความไม่แตกต่าง ในปฏิสนธิ
 น ทสฺสิโตติ. ที่มีชันธ ๔ เป็นต้น ท่านมิได้แสดงไว้

๑ ก. เอตฺถนฺตเร นสฺสุโท ทิสฺสติ.

คุณทองน้อย สวัสดิ์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เพราะอาจจะเข้าใจได้ โดยนัยนี้แหละ
จะแน่แล.

๖๓๒. อิตี เอว^๑ วุตตูปกาเรน.
เอต^๑ วิญญาณ^๑ อวิชาทิสทการิการณสทิตสส
สงขารสส วเสน ลหุชปจย. พาทริก-
กบปิตสส อธิปติฏจนกสส อภาวโต
รูปารูปมมมต. เตนาท "น สโต น
ชีโว"ติ. อุเปตี วจจติ ตถาโวหารมต, อตุตโต ปน ปจยสามคฺคิยา ภวนุตรภาเว
อุปชชนมตคฺคิ อธิปาโย.

๖๓๒. บทว่า อติ ความเท่ากับ เอว
แปลว่า โดยประการดังกล่าวมาอย่างนี้.
วิญญาณนี้ชื่อว่า ได้ปัจจัย ด้วยอำนาจสังขาร
อันประกอบด้วยเหตุที่มีการกระทำร่วมกัน มี
อวิชาเป็นต้น. ชื่อว่า เป็นแต่เพียงรูป-
ธรรมอรูปธรรม เพราะไม่มีธรรมที่ตั้งเป็น
อธิติที่ลัทธิภายนอกคิดกันแล้ว. ด้วยเหตุนี้
ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "มิใช่สัตว์ มิใช่
ชีวะ". อธิบายว่า เรียกว่าเข้าถึง เป็น
เพียงโวหารอย่างนั้น แต่โดยเนื้อความ
ก็เป็นเพียงความเกิดขึ้นโดยความเป็นภพอื่น
เพราะความพร้อมเพรียงแห่งปัจจัย.

เตนาท "ตสส จา"ติอาทิ. ตโต เหตุ
วินาติ ตตถ เหตุ วินา. มนุสฺสจติปฏิสนธิก-
กเมน มนุสฺสจติโต มนุสฺสปฏิสนธิกเมน.
เอวณฺท ปากุกฺกณฺ อุยวิเสสน โหติ.

ด้วยเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่ามีอาทิ
ว่า "แต่ของมัน" ดังนี้. คำว่า เว้นเหตุ
จากอดีตภพนั้น คือ เว้นเหตุในอดีตภพนั้น.
บทว่า มนุสฺสจติปฏิสนธิกเมน ความว่า

^๑ ก. เอว.

วสุทธรณวรากรมทนาย บ-ท. ๑-๕

โดยทางสืบปฏิสนธิแห่งมนุษย์ จากจิตแห่ง
มนุษย์. ก็ศัพท์ว่า ปรากฎ (ซึ่งเห็นได้ชัด)
เป็นคำทำให้การจติและปฏิสนธิ ทั้งสอง
ต่างกัน ด้วยประการฉะนี้.

ปากฎตา เจตต ตทาสนุณกฺขณฺฐวเสน
เวทิตพฺพา "จวมาเน อุปฺปชฺชมาเน"ติอาทิสฺ
วีย. มนุสฺสจฺจติปฏิสนธิกฺกเมนาคิ วา
มนุสฺสจฺจติโต ยสฺส กสฺสจฺจิ ปฏิสนฺธิกฺกเมน.
ตถา ทิ วกฺขติ "นิสฺสยํ อสฺสาทยมานํ วา
อนสฺสาทยมานํ วา"^๒

และในข้อนี้ภาวะที่เห็นได้ชัด ก็พึงทราบด้วย
อำนาจขั้นที่ใกล้เคียงต่อจิตและปฏิสนธินั้น
เหมือนในคำว่า "จวมาเน อุปฺปชฺชมาเน"
เป็นต้น ซึ่งแปลความว่า เมื่อกำลังจติ
กำลังอุปบัติ. อีกอย่างหนึ่ง บทว่า มนุสฺส-
จฺจติปฏิสนธิกฺกเมน แปลว่า โดยทางสืบต่อ
ปฏิสนธิของสัตว์ใดสัตว์หนึ่ง จากจิตแห่ง
มนุษย์. จริงอย่างนั้น ท่านอาจารย์จะกล่าว
ต่อไปว่า "ได้ทีอาศัยบ้าง ไม่ได้บ้าง"
ดังนี้.

สรเสนาติ สภาเวน, ปริกฺขิณายุ-
สงฺขารตยาติ อตฺโต. อุปฺกกเมนาคิ
อตฺตนา, ปเรน วา กเตน สีสฺสเจตนาทิ-

บทว่า สรเสน แปลว่า โดยสภาพ,
อธิบายว่า โดยความที่มีอายุสังขารสิ้นไป
รอบแล้ว. บทว่า อุปฺกกเมน ความว่า โดย

^๑ วิ. มหา. ๑/๘, ที. สี. ๘/๑๐๘.

^๒ วิสุทธิมคฺค. ๓/๑๖๐.

คุณสังค สุวรรณวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อุปกุกฺกเมน. สพฺเพสํ อํกุปฺจจํกุสนฺธิํ ความพยายามมีการตัดศีรษะเป็นต้น ที่ตน
 พฺนุณฺทานิ สพฺพํกุปฺจจํกุสนฺธิพฺนุณฺทานิ, เตสํ หรือคนอื่นกระทำ. เส้นเอ็นอันเป็นเครื่อง
เจตฺกานํ. สนฺนิปาตฺนติ ปตฺนํ ปวตฺตติ. ผูกข้อต่อ แห่งอวัยวะน้อยใหญ่ทั้งปวง ชื่อว่า
สพฺพํกุปฺจจํกุสนฺธิพฺนุณฺทานิ อันตัดเสียซึ่ง
 เส้นเอ็นอันเป็นเครื่องผูก แห่งอวัยวะน้อย-
 ใหญ่ทั้งปวงเหล่านั้น. บทว่า สนฺนิปาตํ
 ความว่า ความตกไป คือความเป็นไป.

ททยปฺปเทโสปี อํกุกฺกเมน สุตฺตํสุตฺวา แม้หทัยประเทศก็ซบซิดไปโดยลำดับ เหลืออยู่
 อํปฺปาวเสโส โทติ, ปเคว กายโยติ น้อย จะป่วยกล่าวไปไยถึงกายแล้ว เพราะ
 อาท "กฺเมน อํปฺปสุตฺตํสมาเน สรีเร"ติ. เหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "เมื่อ
 เตเนวาท "คํชณฺวเสสททยวตฺต- สรีระซบซิดไปโดยลำดับ" ดังนี้. ด้วยเหตุ
 สมนิสฺสิตนฺ"ติ. "นิริทฺเตสุ จกฺขาทิสฺสุ"ติ อิทิ นั้นแหละ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "อาศัย
 กพฺภเสยฺยกานํ आयตฺนानํ อํนุปฺพุพฺพุตฺตติ หทัยวัตถุที่เหลือนลงในขณะนั้น". คำว่า
 วย นิโรโธปี อํนุปฺพุพฺพุโต โทตีติ อธิปฺปาเยน "ครันอินทรีย์ทั้งหลายมีจักขุเป็นต้นดับ" นี้
 วตฺตํ, ท่านอาจารย์กล่าวไว้ด้วยอธิบายว่า แม้
 ความดับแห่งอายตนะทั้งหลาย ของกัมภ-
 เสยฺยกสัตว์ทั้งหลาย ก็ย่อมมีโดยลำดับ
 เหมือนกับความเกิดขึ้นโดยลำดับ,

คุณสังค สุวรรณวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

อติมนทภาวูปกมณฑ์ ว่า สุนธาย อีกอย่างหนึ่ง คำว่า "ค้ำ" ท่านกล่าว "นิริชฺเชสฺสุ" ติ วุตฺติ, น อนวเสสนิโรธ. หมายถึงภาวะที่เข้าถึงความเป็นธรรมชาติ ปรณฺจทวาริกวิญญานนฺตรมฺปิ ที ปุพฺพจฺจติ อ่อนอย่างยิ่ง หาใช่กล่าวหมายถึงความค้ำ อย่างไม่มีส่วนเหลือลงไม่. เพราะว่า ท่าน แสดงจฺจติไว้ก่อน แม้ในลำดับแห่งวิญญานอัน เป็นไปในทวารทั้ง ๕.

ยมเก จ "ยสฺส จกฺขายตณฺ์ นิริชฺชติ, ตสฺส จริงอยู่ ในยมกปกรณ์ พระผู้มีพระภาคได้ มนายตณฺ์ นิริชฺชติ ? อามนฺตา. ยสฺส วา ตรีศความค้ำแห่งอายตนะ มีจักขายตนะ ปน มนายตณฺ์ นิริชฺชติ, ตสฺส จกฺขายตณฺ์ เป็นต้น พร้อมกับจฺจติจิตไว้ ด้วยพระดำรัส นิริชฺชติ ? สจฺจิตฺตกานฺ์ อจฺจกฺขกานฺ์ มีอาทิว่า "จักขายตนะของสัตว์ใดยอมค้ำไป จวนตณฺ์ เตสฺส มนายตณฺ์ นิริชฺชติ, โน จ มนายตนะของสัตว์นั้น ย่อมค้ำไปหรือ ? เตสฺส จกฺขายตณฺ์ นิริชฺชติ. สจฺจกฺขกานฺ์ ถูกแล้ว. หรือว่า มนายตนะของสัตว์ใด จวนตณฺ์ เตสฺส มนายตณฺ์ จ นิริชฺชติ, ย่อมค้ำไป จักขายตนะของสัตว์นั้นก็ยอม จกฺขายตณฺ์จ นิริชฺชติ" ติอาทินา ค้ำไป ? มนายตนะของสัตว์เหล่านั้น ซึ่งมี จกฺขายตนาทินฺ์ จฺจติจิตฺเตน สท นิโรโธ จิตไม่มีจักขุ ที่กำลังจฺจติอยู่ ย่อมค้ำไป แต่ วุตฺโตติ. จักขายตนะของสัตว์เหล่านั้น ย่อมค้ำไปก็ หาไม่. มนายตนะของสัตว์เหล่านั้น ซึ่งมี

^๑ ฉ. ปุพฺพเพ จฺจติ ทลฺลิตา.

^๒ อภ. ย. ปจฺจมภาค. ๓๔/๑๗๔.

คุณสงัด สุวรรณวัฒน์

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

จักขุที่กำลังจุกอยู่ย่อมดับไป และจักขายณะ
ก็ย่อมดับไป" ดังนี้.

ททยวตถุมตเตติ ททยวตถุပ္ปเทส-
มตเต. น ทิ ททยวตถุ^๑ นิสฺสาย กายินฺทริย
ปวตฺตติ. ททยวตถุมปี^๑ ตทา อาตเป
ปกฺขิตฺตหริตตาลปณฺณํ วยิ อปฺปาวเสสสิ
โหตีติ "คฺขันดาวเสสททยวตถุสนฺนิสฺสีตฺน"ติ
วตฺตฺนติ วทฺนติ.

คำว่า แต่ในททยวตถุ คือ แต่ใน
ททยวตถุประเทศ. ก็กายินทริย ย่อมอาศัย
ททยวตถุเป็นไป ก็หาไม่ได้. อาจารย์ทั้ง
หลายย่อมกล่าวว่า แม้ททยวตถุ ก็ย่อมเป็น
ธรรมชาติเหลืออยู่น้อย เหมือนอย่างใบตาล
เขียวที่ตากอยู่กลางแดด ฉะนั้น เพราะ
ฉะนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "วิญญาณ
ที่อาศัยททยวตถุที่เหลืออยู่ในขณะนั้น".

อิตรวตถุณฺ ปน สกฺิจจาสมตฺตตาย เกวลํ
ททยวตถุสนฺนิสฺสีตฺเมว, ตทา วิญญาณํ โหตีติ
วตฺตฺติ "คฺขันดาวเสสททยวตถุสนฺนิสฺสีตฺน"ติ.
มาตฺตฺมาตาทิ, มหฺกฺคตมณฺณํ วา ตาทิสํ ครุ^๒
นาม. สมาเสวิตํ อภินฺทโส กตฺติ.

แต่เพราะวตถุณอกัน เป็นธรรมชาติไม่
สามารถในกิจของตน จึงมีวิญญาณในเวลา
นั้น ซึ่งอาศัยททยวตถุอย่างเดียวนั้น
เพราะเหตุนี้ ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า
"วิญญาณซึ่งอาศัยททยวตถุที่เหลืออยู่ในขณะ-
นั้น". กรรมมีมาตุฆาตเป็นต้น หรือกรรม
ที่เป็นมหัคคตะอย่างอื่นเช่นนั้น ชื่อว่า

^๑ ฉ. ททยวตถุปี.

^๒ ฉ. ครุกิ.

ครุกรรม (กรรมหนัก). สมาเสวิตกรรม
แปลว่ากรรมที่ทำเนื่อง ๆ.

อาสนน มรณกาล^๑ กต, ยทา วา ตทา
กตมปิ ปริพยตตํ หุตฺวา อนุสฺสริตํ. ปุพฺพกต
อปฺราปรียายเวทนียํ. ลทฺโธ อวเสโส
อวิชฺชาทีโก วิณฺณาสฺส ปจฺจโย เอเตนาตี
ลทฺธาวเสสปจฺจโย, สงฺขารो. เอเตน
วิปจฺจิตฺ กโตกาสิ ยถุบฺจิตฺ กุสลากุสล-
เจตนาทา.

อาสนนกรรม ได้แก่กรรมที่ทำในเวลาใกล้
จะตาย หรือกรรมที่แม้ทำในเวลาใดเวลา
หนึ่ง เป็นกรรมที่ระลึกได้อย่างแจ่มชัดใน
เวลาใกล้จะตาย. ปุพฺพกตกรรม ได้แก่
กรรมที่มีวิบากพึงเสวยต่อ ๆ มา. ปัจจัย
แห่งวิณฺณามิวิชฺชาเป็นต้น ที่เหลือลงอัน
สังขารนี้ได้แล้ว เหตุนี้ สังขารนี้ ชื่อว่า
ลทฺธาวเสสปจฺจโย สังขารมีปัจจัยที่เหลือลง
อันได้แล้ว. ด้วยคำนี้ ท่านอาจารย์กล่าวถึง
กุศลเจตนาและอกุศลเจตนา ตามที่เข้าไป
สั่งสมไว้ ซึ่งมีโอกาสอันกระทำเพื่อให้ผล.

กมฺมณิมิตฺ นาม ยํ วตฺถุ อารมฺมณํ กตฺวา
อายุหนกาลเ กมฺมํ อายุหติ, ตํ. อตีเต
กบฺปโกฏิสตสทสฺสมตฺถเกปิ หิ กมฺเม กเต
วิปจฺจนกาลเ อากนฺตฺวา กมฺมํ วา

ที่ชื่อว่า กรรมนิมิต ได้แก่ วัตถุที่ทำให้เป็น
อารมณ์ ประมวลกรรมมาในเวลาที่ได้
กระทำไว้ ก็เมื่อได้กระทำกรรมไว้ในอดีต
มานานถึงแสนโกฏิกัป กรรมหรือกรรมนิมิต

^๑ ก. อาสนนมรณกาลเ.

คุณสำเภา น้อยหาณิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

กมฺมนิมิตฺตํ ภา อุตฺตมฺมจฺจติ. คตินิมิตฺตํ นาม ก็จะมาปรากฏในเวลาให้ผล. ที่ชื่อว่า
นิพฺพตฺตณฺกโสภาเส เอโก วญฺเณ. คตินิมิต ได้แก่ วรรณรูปอย่างหนึ่งในโอกาส
ที่จะบังเกิด.

โส จ นิริเย นิพฺพตฺตณารหฺสฺส "อกฺคิชาล- ก็วรรณรูปนั้น ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วใน
วญฺเณทิกโก"ติอาทีนา เหฏฺฐา วุตฺโตเยว. ตอนต้นทีเดียว ด้วยคำว่า "วรรณรูป มีสี
อวิชชาปฏิจฺฉาทิตาทินเว ตสฺมि กมฺมาทิวิสเย เป็นเปลวไฟเป็นต้น" เป็นอาทิ สำหรับสัตว์
ปฏิสนธิวิญญาณสฺส อารมฺมณภาเวน ผู้ควรจะบังเกิดในนรก. ในวิสัยที่กรรม
อุตฺตมฺมจฺจนาญเต? เป็นต้นนั้น ซึ่งมีโทษอันอวิชชาปกปิดไว้ เป็น
ที่ตั้งแห่งความเกิดขึ้น โดยความเป็นอารมณ์
ของปฏิสนธิวิญญาณ.

ตณฺหา ย อปฺปทิตฺตทา เอว,
ปริมุพฺปนฺนาย จ สนฺตติยา ตถาปริตตฺตทา
ปฏิสนธิจฺจนาภิมุขํ วิญฺญาณํ นินฺนโปณฺพพการํ
หุตฺวา ปวตฺตตฺตี อาท "ตณฺหา นเมตี"ติ.

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "ตัดหาย่อมยัง
วิญญาณให้แนมไป" ดังนี้ เพราะวิญญาณ
ซึ่งมุ่งหน้าต่อปฏิสนธิฐาน ย่อมเป็นธรรมชาติ
แนมไป โนมไป เจ่อมไป เป็นไป เพราะ
เหตุว่า ยังละตัดหาไม่ได้นั่นเอง และ
เพราะความที่สันตติที่เกิดขึ้นมาก่อนเป็นธรรม-
ชาติแปรไปอย่างนั้น.

๑ ฉ. อุปฺปตฺตติจฺจนาญเต.

สหชาติสังขาราคิ จุติอาสนุนชวณวิญญาณ-
 สหชาติกา เจตนา, สพุเพปี วา ผสฺสาทโย.
 ตสฺมี ปฏิสนธิญฺจาเน กมฺมาทิวิสเย วิญญาณํ
 ขิปนฺติ. ขิปนฺตา วีย ตสฺมี วิสเย
 ปฏิสนธิวเสณ วิญญาณปฏิญฺจานสฺส เหตุ-
 ภาเวณ ปวตฺตตฺตฺติ อตฺถโธ. ตฺนฺติ ตํ
 วิญญาณํ.

จุติปฏิสนธิทาสุนวิญญาณานํ สนฺตฺติวเสณ
 วิญญาณนฺติ อุปนีเตกตฺตํ? ตฺนฺตฺหาย นํมียมานํ^๒
 ๗เป๗ ปวตฺตตฺตฺติ นมนฺชิปนฺปุริมฺนิสฺสยชหน-
 อปรนิสฺสยสฺสาทหนิสฺสยรทิตฺตฺตฺนํ
 สนฺตฺติวเสณ ตสฺเสเวกสฺส วิญญาณสฺส
 โทนฺติ, น อณฺณสฺสาติ ทสฺเสติ.

คำว่า สังขารที่เกิดร่วมกัน ได้แก่ เจตนา
 ที่เกิดร่วมกับชวณจิตที่ใกล้จิต หรือ ได้แก่
 สภาวะธรรมทั้งหลายมีผัสสะเป็นต้นแม่ทั้งหมด.
ย่อมชัด วิญญาณไปในวิสัยมีกรรมเป็นต้น ใน
 ปฏิสนธิฐานนั้น. อธิบายว่า ย่อมเป็นไปด้วย
 ความเป็นเหตุ แห่งการตั้งอยู่ของวิญญาณ
 ด้วยอำนาจปฏิสนธิในวิสัยนั้น ชัดไปอยู่.
 บทว่า ตํ ความว่า ตํ โยค วิญญาณํ แปลว่า
 วิญญาณนั้น.

ท่านอาจารย์นำความเป็นเอกวงนะ เข้ามา
 ไว้ เพราะวิญญาณมีด้วยอำนาจความสืบทอด
 ของจิต ปฏิสนธิ และวิญญาณที่ใกล้ต่อจิต-
 ปฏิสนธินั้น. คำว่า วิญญาณถูกตัดหน้า ย่อมไป
อยู่ ถูกสังขารชัดไปอยู่ ก็ละที่อาศัยเดิม
๗ล๗ เป็นไป ดังนี้ ท่านอาจารย์ย่อมแสดง
 ว่า ความเป็นไปด้วยการน้อมไป ชัดไป
 การทิ้งที่อาศัยเดิม การได้ที่อาศัยอื่น และ

^๑ ก. อุปนีเต กตํ.

^๒ ฉ. นามิยามานํ.

คุณสำเภา น้อยพานิช

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

การเว้นที่อาศัย ย่อมมีแก่วิญญาณดวงเดียว
นั้นเท่านั้น ด้วยอำนาจความสืบท่อ ห้ามมีแก่
วิญญาณอื่นไม่.

สันตติวเสนาติ จ วนฺโท "ตเทว"^๑
วิญญาณํ สุนฺธาวัตติ สํสรัติ อนนฺตฺต"^๒ อิมฺฉ
มิจฺฉาคาหํ ปฏิกฺขิปติ. สติ หิ นานตฺตฺนเย
สันตติวเสน เอกตฺตฺนโย โทตฺติ.

ก็ท่านอาจารย์เมื่อกล่าวว่า ด้วยอำนาจ
สันตติ ดังนี้ ย่อมปฏิเสธการถือผิดข้อนี้ว่า
"วิญญาณนั้นเท่านั้น ย่อมแล่นไป ย่อม
ท่องเที่ยวไป ไม่ใช่วิญญาณอื่น" ดังนี้.
เพราะเมื่อมีนัยต่างกัน ก็ย่อมมีนัยเดียวกัน
ด้วยอำนาจสันตติ ฉะนั้นแล.

เอตฺถ จ โอริมตีรฺรูกฺขวินิพนฺธฺรชฺช วิย
ปุริมภวตฺตภาววินิพฺพธํ กมฺมาทิจารมฺมณํ
ทญฺจพฺพํ, ปุริโส วิย วิญญาณํ. ตสฺส
มาติกาทิกฺกมฺนิจฺฉา วิย ตตฺถา, อติกฺกมฺป-
บโยโค วิย ขิปนฺกสงฺขารา,

ก็ในอธิการนี้ อารมณฺมีกรรมเป็นต้น ที่ผูกไว้
ด้วยความเป็นภพเก่า ฟังเห็นว่า ท่าน
เปรียบเหมือนเชือกที่ผูกไว้ที่ต้นไม้ ริมฝั่งใน
วิญญาณฟังเห็น เปรียบเหมือนบุรุษ. ตัดหา
ฟังเห็น เปรียบเหมือนความปรารถนาจะ
ข้ามคลองของบุรุษนั้น สังขารที่ซัดไป ฟัง
เห็นเปรียบเหมือนประโยคที่ข้าม,

^๑ ฉ. ตเทวิท.

^๒ ม. ม. ๑๒/๔๗๒.

คุณแจ่ม ส่วน เศรษฐา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ยถา จ โส ปริโส ปรีเร ติฏฐมาโน^๑
 ปรีเรรุทฺถวินิพนธ์^๒ กิจฺจึ อสฺสาทยมาโน
 อนสฺสาทยมาโน วา เกวลํ ปจฺวิย
 สกพลปโยเคเหว ปติฏฺฐาติ, เอวมิทฺถปิ
 ภาวนตรตฺตภาววินิพนธ์^๒ ททฺยวตฺตฺตฺตฺต
 นิสฺสยํ ปญฺจโวการภเว อสฺสาทยมานํ,
 จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 อารมฺมณสมฺปยุตฺตกมฺเมเหว ปวตฺตฺตฺต
อสฺสาทยมานนฺติ ปาปญฺจนฺติ ปฏฺฐิภมานนฺติ
 อตฺตฺตฺต.

อุปมาเหมือนอย่างว่า บุรุษนั้นยืนอยู่ริมฝั่งน้ำ
 ฝั่งนอก เมื่อได้ยู่หรือไม่ได้สิ่งอะไรที่ผูก
 คั้นไม้ฝั่งนอก ก็ย้อมยืนอยู่ด้วยประโยคแห่ง
 กำลังของตน บนแผ่นดินอย่างเดี่ยวเท่านั้น
 ฉะนั้น แม้วิญญาณ์ก็ฉนั้นนั้น เมื่อได้ที่อาศัย
 กล่าวคือหทัยวัตถุ ที่ผูกอยู่ด้วยอรรถาพในภพ
 อื่น ในปัญจโวการภพ หรือเมื่อไม่ได้ยู่ใน
 จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 จตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 สัมปยุต ด้วยอารมณ์อย่างเดี่ยวเท่านั้น.
 บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อสฺสาทยมานํ
 แปลว่าถึงยู่ ความว่า ได้ยู่.

ภาวนตราทิปฏฺฐิสนฺธานโตติ ภาวนตรสฺส
 อณฺณภาวสฺส อาทิปฏฺฐิสนฺธานภาวโต.
 ภาวนตราทโย วา ภาวโยนิคฺติวิญฺญาณญฺฐิตี-
 สตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 สตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 เตสํ ปฏฺฐิสนฺธานโตติ
 อตฺตฺต.

บทว่า ภาวนตราทิปฏฺฐิสนฺธานโต
 แปลว่า เพราะสืบต่อมาแต่เบื้องต้นแห่ง
 ภาวนตระ คือภพอื่น. อีกอย่างหนึ่ง เบื้องต้น
 แห่งภพอื่นเป็นต้น ได้แก่ ภพกำเนิด คติ
 วิญฺญาณญฺฐิตี และสตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต
 เพราะสืบต่อภพ กำเนิด คติ วิญฺญาณญฺฐิตี
 และสตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺตฺต

^๑ ฉ. ปติฏฐมาโน.

^๒ ฉ. ...วินิพนธ์.

คุณแล้บ ส่วน เศรษฐา

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

เว้นจากเหตุในภพนั้นแล้วก็เกิดขึ้น เหมือน
เสียงสะท้อนเป็นต้น เว้นจากเสียงจริง
เป็นต้น แล้วก็มีได้เกิดขึ้นฉะนั้น.

อถวา โหนติ อณฺตร อคฺนฺตฺวาติ ปุพฺเพ
ปจฺจยเตเส สนนฺหิตา หุตฺวา ตโต อณฺตร
กนฺตฺวา ตปฺปจฺจยา น โหนติ อฺปฺปตฺติโต
ปุพฺเพ อภาวา, นาปี สหฺทาหิปจฺจยา น
โหนติ, เอว อิทฺมปฺปิติ วุตฺตนเยเนว
โยเชตพฺพ.

อีกนัยหนึ่ง บัดนี้พึงประกอบความตามนัย
ที่กล่าวแล้วนั้นเสียว่า คำว่า โหนติ
อณฺตร อคฺนฺตฺวา ความว่า เต็มข้ออุปมา
มีเสียงสะท้อนเป็นต้นเหล่านั้นเป็นธรรมชาติ
ตั้งลงในเพราะบางส่วนแห่งปัจจัย ต่อ
จากนั้นไปในที่อื่น มิได้มีบางส่วนแห่งปัจจัย
เป็นปัจจัย เพราะก่อนเกิดขึ้นก็มีได้มี,
ทั้งมิได้มีเสียงจริงเป็นต้น เป็นปัจจัยด้วย,
แม้ปฏิสนธิวิญญาณนี้ ก็เปรียบเหมือนฉนั้น.

นตฺถิ เอกฺตา เอกฺสนฺตฺวานเอกฺตฺเตปิ^๑
อณฺตฺสเสว วิญญาณสฺส ปาตุภาวนโต. นาปี
นानตา สนนฺตฺวานพฺนฺธโต ปทฺธิโป วีย. ขณิกาย
หิ ปทฺธิปชาลา สนนฺตฺวานเน กตฺติ อฺปาทาย
สาเอวาทิ^๒ วุจฺจติ, อตฺถกฺกิจุจฺ จ สาเชติ,

ชื่อว่า ความเป็นอันเดียวกันไม่มี
เพราะวิญญาณอื่นเท่านั้นปรากฏอยู่ แม้ใน
ความเป็นอันเดียวกัน ในความสืบต่ออัน-
เดียวกัน. ทั้งความต่างกัน ก็ชื่อว่า ไม่มี
เพราะความเนื่องกันในความสืบต่อ เหมือน

^๑ ก. เอกสนฺตฺวานเน กตฺเตปิ.
^๒ ฉ. ขณิกาย หิ ปทฺธิปชาลา สนนฺตฺวานเนกตฺตํ
อฺปาทาย โสเอวาทิ.

คุณไสว จารุครุท
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วัตถุประสงค์มหาญาณ ป-ท. ๑-๖

เอวมิธาปี ทฎุจพฺพ. "ยฺหิ หิ"ติอาทีนา
 สนฺตฺตานพฺพ. เธ เอกนฺตํ เอกตฺตฺย, นานตฺตฺย^๑
 จ อคฺคเหตุพฺพตํ, กทณฺเ จ โทสํ ทสฺเสตฺติ.

อย่างประทีป. ความจริงเปลวประทีปที่มีอยู่
 ทุกขณะ ท่านเรียกว่า เปลวประทีปนั้น
 นั้นเอง ก็โดยอาศัยการกระทำในความ
 สืบต่อ และยอมให้สำเร็จกิจแห่งความ
 ต้องการได้, แม้ในเรื่องของจตุวิญาณและ
 ปฏิสนธิญาณนี้ ก็พึงเห็นข้ออุปไมยเหมือน
 ฉะนั้น. ด้วยคำว่า "จริงอยู่ ผิดว่า" เป็นต้น
 ท่านอาจารย์ ย่อมแสดงภาวะที่ไม่ควรยึดถือ
 ในความเป็นอันเดียวกันอย่างเด็ดขาด และ
 ในความต่างกันอย่างเด็ดขาด ในความ
 เนืองกันในการสืบต่อ และยอมแสดงโทษ
 ในการยึดถือด้วย.

เอส นโยติ อติเทเสน พิชฺงุราทีสุ
 สพฺพเหตุเหตุสมฺบุพฺนเนสุ ยถาสมฺภวํ โยชนา
 กาทพฺพตฺติ ทสฺเสตฺติ. อีธาปี หิ เหตุเหตุ-
 สมฺบุพฺนวิญาณานํ เอกนฺตเมกตฺเต สติ น
 มนุสฺสสคฺติโต เทวคฺติ สมฺภูตฺวา ลียา.

ด้วยการแสดงต่อไปว่า นัยนี้ ท่านอาจารย์
 ย่อมแสดงว่า ควรประกอบคำที่ประกอบได้
 ตามสมควร ในธรรมที่เป็นเหตุและธรรม
 ที่เกิดแต่เหตุทั้งหมดมีพืชและหน่อพืชเป็นต้น.
 ก็แม้ในที่นี้ เมื่อมีข้อที่ญาณอันเป็นเหตุและ
 ญาณอันเกิดแต่เหตุ เป็นอย่างเดียวกัน

^๑ จ. นานตฺตฺย.

คุณไสว จารุครุฑ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

เค็ดขาด คติของเทวดาที่จะเกิดมาแต่คติ
ของมนุษย์ก็จะไม่มี.

เอกนตนาตเต น^๑ กมฺวโต ผลํ สียา
ตโต "รตฺตสฺส พืชํ รตฺตสฺส ผลนุ"^๒ติอาทิกสฺส
วีย "ภฺตฺตพฺพาทํ ฆนฺเต โรหิตสฺสโส นาม อีสึ
อโหสิณ"^๒ติอาทิกสฺสาปิ โวหารสฺส โลโป
สียา, ตสฺมา เอกฺต สนฺตนาพฺนฺเชสฺส เหตุ-
เหตุสมฺมุพฺนฺเนสฺส น เอกนฺตเมกตา วา
นानตา วา อุปกนฺตพฺพา น คเหตุพฺพา.

เมื่อมีความต่างกันอย่างสิ้นเชิง ผลของผู้ที่
ทำกรรมก็จะไม่มี เพราะเหตุนั้น ก็จะพึง
เป็นการลบล้างโวหาร แม้เป็นต้นว่า "ข้า
แต่พระองค์ผู้เจริญ แต่ปางก่อน ข้าพระองค์
เป็นฤาษี ชื่อว่า โรหิตัสสะ" เหมือนอย่าง
คำเป็นต้นว่า "พืชของเกสรสีแดง ผลของ
เกสรสีแดง" ดังนี้ เพราะเหตุนี้ จึงไม่
ควรข้องแวะ ความเป็นอันเดียวกันอย่าง
เค็ดขาด หรือความต่างกันอย่างเค็ดขาด
ไม่ควรถือเอาในความเนื่องกัน ในการสืบ-
ต่อกัน ซึ่งเป็นเหตุและเกิดแต่เหตุ.

เอกฺต จ เอกนฺตเมกตาปฏฺิเสธเน "สยํกตํ
สฺขํ ทุกฺขนุ"^๓ติ อิมํ ทิฏฺฐิํ นิวาเรติ,
เอกนฺตนาตปฏฺิเสธเน "ปรํกตํ สฺขํ
ทุกฺขนุ"^๓ติ, เหตุเหตุสมฺมุพฺนฺนตาจเนน

และในอธิการนี้ โดยการปฏิเสธความเป็น
อันเดียวกันอย่างเค็ดขาด ท่านอาจารย์ย่อม
ห้ามความเห็น ชื่อนี้ว่า "สุขทุกข์เป็นสิ่งที่
ตนเองทำ" ด้วยการปฏิเสธความต่างกัน

^๑ ก. เอกนตนาตเตน.
^๒ ส. ส. ๑๕/๘๘.
^๓ สมุโมหวิโนทนิ ๑๐๒, มุลฎีกา. ๑๑๒.

คุณไสว จารุครุฑ
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมทวารวดี ป-ท. ๖-๖

"อธิจฺจสมุปนฺน"ติ อิมํ ทิฏฺฐิํ นินฺวาเรติ. อย่างเค็ดคชาค ท่านอาจารย์ยอมปฏิเสช
 ความเห็นชื่อนี้ว่า "สุข ทุกข์ ถูกคนอื่น
 ทำให้" ด้วยการกล่าวถึงความเป็นเหตุและ
 เกิดแต่เหตุ ท่านอาจารย์ยอมห้ามความเห็น
 นี้ว่า "สุขทุกข์ เกิดขึ้นลอย ๆ".

๖๓๔. ตตถาติ ผลุปตฺติฏฺฐาเน.
อณฺณสฺสาติ เยน ตํ กมฺมํ กตฺติ, ตโต
อณฺณสฺส. อณฺณโตติ ยนฺตํ กมฺมํ นินฺพตฺติตํ,
 ตโต อณฺณโต. "ธมฺมมตฺตํ ภาวนตฺตรมฺเบตี"^๑
วตฺตตฺตา ผลสฺส อปฺภวฺชเก จ อสฺติ กสฺส
ตํ ผลํ สียาติ อนุยุณฺเชติ. ตตฺตราติ ตสฺมิ
ยถาวตฺเต อนุโยเก.

๖๓๔. บทว่า ตตถ โยค ผลุป-
ตฺติฏฺฐาเน แปลว่า ในที่ที่เกิดขึ้นแห่งผลนั้น.
 บทว่า อณฺณสฺส ความว่า กรรมนั้นบุคคลใด
 ทำไว้ แก่บุคคลอื่นจากบุคคลนั้น. บทว่า
อณฺณโต ความว่า กรรมนั้นใดที่ทำให้บังเกิด
 แต่กรรมอื่นจากกรรมนั้น. เพราะท่าน
 อาจารย์ได้กล่าวไว้ว่า "วิญญานเป็นแต่
 เพียงธรรมเข้าถึงภพอื่น" ดังนี้ ท่านยอม
 ท้วงว่า ก็เมื่อผู้เสวยผล ไม่มี ผลนั้นจะพึง
มีแก่ใครเล่า. บทว่า ตตฺร ความเท่ากับ
ตสฺมิ โยค อนุโยเก แปลว่า ในคำท้วงนั้น
 คือตามที่กล่าวนั้น.

^๑ วิสุทธิมคฺค. ๓/๑๕๔, สหุจฺจสมุปนฺนโชติกา.
 ๑/๒๔๑, สมุโมทฺริโนทนี ๒๑๑,
 สหุจฺจสมุปนฺนกาสิณี ภูมิพโลภิกขุ ๒/๒๑๔.

คุณไสว จารุครุฑ

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ตตถาคี เอกสนฺตฺตานเ. ยสฺมี บทว่า ตตถ โยค เอกสนฺตฺตานเ
 รมฺมฺปฺยเช กมฺมํ นิพฺพตฺตํ, ตสฺเสว แปลว่า ในความสืบทอดอันเดียวกัน.
 สนฺตฺตานเติ อตฺถโ. เอตสฺส อตฺถสฺส อธิบายว่า กรรมบังเกิดในกองธรรมใด,
 เหตุผลานํ อตฺถโต อณฺตฺเตปิ เตเนว ในความสืบทอดแห่งกองธรรมนั้น. สองบทว่า
 เหตุผลภาเวน^๑ สมฺพนฺตฺตฺตา ตํ ผลํ เอตสฺส อตฺถสฺส ความว่า แห่งความซึ้งนี้ว่า
 "อณฺตฺสฺส อณฺตฺโต"ติ วา น วตฺตพฺพนฺติ แม้เมื่อความที่เหตุและผล ว่าโดยความ
 เอตสฺส อตฺถสฺส. จตฺมธฺรอลตฺตกรสํหาตี- หมายถึงอย่างอื่น ผลนั้นก็ไมควรจะกล่าว
 ภาวนา อมฺพมาตฺตฺลฺงคาตีพีชานํ อภิสงฺขาร. ว่า "เกิดแก่ผู้อื่น หรือว่าเกิดแต่กรรมอื่น"
 ไป เพราะความเป็นธรรมชาติที่เกี่ยวข้อง
 ด้วยความเป็นเหตุและผลกันนั่นเอง. บัณฑิต
 พึงประกอบความว่า การทำให้มีจตุมธฺรรส
 คีอฺรสหวาน ๔ อย่าง และรสครั้งเป็นต้น
 ชื่อว่า อภิสงฺขาร สภาพที่ปรุงแต่งของพีช
 มีมะม่วงและมะงั่วเป็นต้น.

เอตฺถ จ อภิสงฺขตฺตํ พีชํ วิย กมฺมวา สตฺโต,
 อภิสงฺขารโ วิย กมฺมํ, พีชสฺส ก็ในที่นี้ สัตว์ผู้ทำกรรม เปรียบเหมือนพีช
 อํกุราตีปฺพนฺโธ วิย สตฺตสฺส ปฏิสนฺธิ- ที่ปรุงแต่งขึ้น กรรมเปรียบเหมือนสภาพที่
 วิญฺญาณาตีปฺพนฺโธ. ตตฺถปฺพนฺสฺส มธฺรสฺส ปรุงแต่ง ความเกี่ยวเนื่องแห่งปฏิสนธิ-
 วิญญาณเป็นต้นของสัตว์ เปรียบเหมือนความ

^๑ ก. เหตุผลภาเวน

คุณอุตม จันแต้

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

วิสุทธิธรรมคัมภีร์ภา ป-ท. ๖-๖

รตุตเกษตรสุส วา ผลสุส วา ตสุเสว เกี่ยวเนื่อง แห่งหน่อเป็นต้นของพืช. พืช
พืชสุส, ตโค เอว จ อภิสงฺขารโต ทราบภาวะแห่งสัตว์ผู้ทำกรรมและผลเพราะ
ภาโว วีย กมฺมการกสุเสว สตุตสุส, กรรมของสัตว์นั้น เปรียบเหมือนภาวะแห่ง
คัมมโต เอว จ ผลสุส ภาโว เวทิตพฺโพ. เกสรสีแดงหรือผลไม้ที่มีรสอร่อยที่เกิดขึ้นใน
ที่นั้น และภาวะแห่งพืชนั้นนั่นเอง เพราะ
การปรุงแต่งจากพืชนั้นนั่นแหละฉะนั้น.

พาลสรีเร กตฺ วิชฺชาปริยาบุณฺณํ สิปฺปสิกฺขณฺ์, การเรียนวิชา การศึกษาศิลปะ และการ
โอสโอบโยโค^๑ จ น วุฑฺฒสรีเร กจฺจนฺติ. ประกอบโอสถที่ได้กระทำไว้ในร่างกายเด็ก
อด จ ตันนิมิตฺตํ วิชฺชาปาภวํ สิปฺปชานนฺ์, จะไปสู่ร่างกายเมื่อเป็นผู้ใหญ่ ก็หาทำได้.
อนามยตา จ วุฑฺฒสรีเร โทหนฺติ, น จ และเมื่อเป็นเช่นนั้น ความชำองของวิชา
ตานิ อณฺณสุส โทหนฺติ ตํสนฺตติปริยาบุนฺเน การรู้ศิลปะ และความเป็นผู้มีอนามัย ก็ย่อม
เอว วุฑฺฒสรีเร อุบฺบชฺชนโต, น จ มีอยู่ในร่างกายเมื่อเป็นผู้ใหญ่ได้ เพราะ
ยถาปยุตฺเตน วิชฺชาปริยาบุณฺณาหิณา วินา มีร่างกายเมื่อเป็นเด็กนั้นเป็นเหตุ และ
ตานิ อณฺณโต โทหนฺติ ตทภาเว อภาวโต, เรื่องเหล่านั้น จะมีแก่คนอื่นก็หาทำได้
เอว อธิราปิ สนฺตนาเน ยํ ผลํ, เอตฺ เพราะเกิดขึ้นในร่างกายเมื่อเติบโต ซึ่ง
นาณฺณสุส. น จ อณฺณโตติ โยเชตพฺพํ. นับเนื่องอยู่ในสันตตินั้นนั่นเอง และเว้นจาก
เอเตน จ สงฺขารภาเว ผลาภาวเมว การเล่าเรียนวิชาเป็นต้น ตามที่ได้ประกอบ
ทสุเสติ, น อณฺณจฺจยนิวารณฺ์ กโรติ. ไว้แล้ว สิ่งเหล่านั้น จะมีมาจากอื่น

^๑ จ. โอสธูปโยโค.

คุณอุดม จันแต่

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

ก็หาไม่ได้ เพราะเมื่อมันไม่มี ก็หาไม่
แม้ในจุติวิญญาณและปฏิสนธิวิญญาณนี้ ก็มี
อุปไมยเหมือนฉันทัน ในความสืบต่อกัน ผล
อันใด ผลอันนี้ มิใช่เป็นของคนอื่น. และ
ไม่ใช่เกิดมาจากกรรมอื่นด้วย. ก็ด้วยคำนี้
ท่านย่อแสดงความจริงไม่มีผล ในเมื่อไม่มีการ
ปรุงแต่งนั่นเอง ย่อมกระทำการห้ามปัจจัย
อย่างอื่น.

ยมปิ วุตฺตํ, ตตฺถ วทามาคิ
วจนเสโส. ตตฺถ วา อุปฺภุชฺเฌ อสฺติ
สีหุธา ภูชฺชกสมฺมุตฺตี^๑ สมฺพนฺโธ. ผลคฺคิ
สมฺมุติ ผลคฺคิสมฺมุติ.

ยมปิ วุตฺตํ, ตตฺถ มิคำเหลืออยู่ว่า
วทาม แปลความว่า แม้คำใดที่อาจารย์
ผู้หวังกล่าวไว้ ข้าพเจ้าจะกล่าวในคำนั้น.
อีกอย่างหนึ่ง เชื่อมความบาลีว่า ตตฺถ วา
อุปฺภุชฺเฌ อสฺติ สีหุธา ภูชฺชกสมฺมุติ แปล
ความว่า เมื่อไม่มีผู้เสวย (ผล) ความ
สมมุติว่ามีผู้เสวยก็สำเร็จในคำนั้น ดังนี้
ก็ได้. ความสมมุติว่ามีผล ชื่อว่า ผลคฺคิสมฺมุติ.

รุกฺขสงฺฆาตานิ ธมฺมานนฺติ รุกฺข-
ปณฺณตฺติยา อุปาทานภูตานิ ภูตฺตฺตฺตฺตฺต-
-

คำว่า แห่งธรรมทั้งหลายที่เรียกว่า
ต้นไม้ ได้แก่แห่งธรรมคือภูตรูป และ

^๑ ฉ. ภูชฺชกสมฺมุตฺตี, เอวมุปริปี.

คุณอุตม จันแต้

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ธมฺมานํ. ตสฺมาติ ยสฺมา ยถา ขนฺธสนฺตนาเน
 กุสลากุสลเจตฺตณฺูปตฺตติยํ "ปฺพณฺํ กโรติ, ปาปํ
 กโรตี"ติ กตฺตฺวโหาโร, เวนฺตสฺส
 ผลฺูปตฺตติยํ "สฺขํ อนุภาตฺติ, ทฺกขํ อนุภาตฺตี"ติ
 อฺูปภุชกโหาโร, ตสฺมา น เอตฺถ
 ขนฺธวินิมุตฺเตน อญฺเณ อฺูปภุชเกน นาม
 โกจฺจ อตฺถโถ อตฺถตีติ.

อุปาทายรูปทั้งหลาย อันเป็นอุปาทานแห่ง
 การบัญญัติว่าต้นไม้. คำว่า เพราะเหตุนี้
 ความว่า เพราะอุปมาเหมือนอย่างว่า
 โวหารว่าผู้กระทำว่า "ทำบุญ ทำบาป"
 คำนี้นี้ ก็ในเพราะความเกิดขึ้นแห่งกุศล-
 เจตนา และอกุศลเจตนาในชั้นธสันคาน
 ฉนฺได โวหารว่าผู้เสวยว่า "เสวยสุข
 เสวยทุกข์" คำนี้นี้ ก็ในเพราะความเกิดขึ้น
 แห่งผลของสุขและทุกข์นั้น ก็เหมือนฉนฺนนั้น
 ฉนฺนนั้น ความหมายอะไร ๆ ด้วยชื่อว่า
 ผู้เสวยอันพ้นไปจากชั้นธ ในเรื่องผู้เสวย
 ผลนี้ ห้ามไม้แล.

๖๓๕. เอวํ สฺนเตปฺปีติ อสงฺกนฺตฺติปาตุ-
 ภาเว ตตฺถ จ ยถาวุตฺตโทสฺปริหฺรเณ สติ,
 สิทฺเตติ อตฺถโถ. ปวตฺตติกฺขเณเยวาทิ
 สงฺขารานํ วตฺตมานกฺขเณ เอว. ปวตฺตติโต
 ปุพฺเพติ กมฺมาญฺหนกฺขณโต ปุพฺเพ,
 อวิชฺชมานตาย สฺมานตฺตา เอวํ วุตฺตํ.

๖๓๕. คำว่า แม้เมื่อเป็นอย่างนั้น
 ความว่า เมื่อความปรากฏแห่งความไม่
 เคลื่อน และเมื่อการเลียงโทษตามที่กล่าว
 ในความปรากฏแห่งความไม่เคลื่อนนั้นมีอยู่,
 ความว่า สำเร็จแล้ว. คำว่า ในปวัตติ
ขณะนั้น คือในเวลาที่สังขารเป็นไปอยู่

^๑ ฉ. ปวตต...

ปัจฉา จาติ วิปฺจุจนปฺปตฺติโต^๑ ปัจฉา จ. เท่านั้น. คำว่า ในขณะก่อนปวัตติ คือ ในขณะก่อนที่ทำการม ท่านกล่าวไว้อย่างนี้ เพราะความเป็นเรื่องเสมอ ด้วยภาวะที่ไม่มี. คำว่า และในภายหลังปวัตติ ความว่า และในภายหลังการถึงความให้ผล.

อวิปฺกฺกวิปากา กตฺตฺตา เจ ปจฺจยา,
วิปฺกฺกวิปากานมฺปิ กตฺตฺตํ สมานนฺติ เตสมฺปิ
ผลาวหตา สียาติ อาสงฺกานิวตฺตนตฺถํ อาห
"น จ นิจฺจํ ผลาวหา"ติ.

ท่านอาจารย์กล่าวว่า "แต่มันนำผล มาให้เป็นนิตยฺ หามิได้" ดังนี้ เพื่อจะห้ามเสียซึ่งความสงสัยว่า หากว่า สังขารทั้งหลายที่มีวิบากยังไม่สุกเป็นปัจจัย (แห่งผล) เพราะทำผลขึ้นมา ความที่สังขารทั้งหลาย แม้มีวิบากอันสุกแล้ว เป็นสิ่งที่ทำผลขึ้นมาก็คงเท่ากัน เพราะเหตุนั้น ความที่สังขารแม้เหล่านั้น นำผลมาก็คงจะมี ดังนี้.

"น วิชฺชมานตฺตา อวิชฺชมานตฺตา
วา"ติ เอเตน วิชฺชมานตฺตํ, อวิชฺช-
มานตฺตญฺจ นิสฺสาย วุตฺตโทเส ปรีหริติ.

ด้วยคำนี้ว่า "มิใช่เพราะมันมีอยู่หรือ
มันไม่มี" ท่านอาจารย์ย่อมนำเสียงเสียซึ่งโทษที่กล่าวไว้ เพราะอาศัยความมีอยู่หรือ

^๑ ก. วิปฺจุจนปฺปตฺติโต.

ตสฺสา ปาฏิกโกกริยาย, ภณฺทกัณฺณกริยาย, อีณฺคฺคทณฺณกริยาย วา กรณฺมคฺคํ คํกริยา-
กรณฺมคฺคํ, ตทฺเว ตทตฺตณฺนียายตเน
ปฏิกฺคททาเน, อีณฺทาเน จ ปจฺจโย โทติ,
อผลิตนฺนียายตนาทึผลนฺติ อตฺถโถ.

ความไม่มี. ก็เพียงแต่ทำกริยาคือการ
ประกัน กริยาคือการซื้อของ หรือกริยาคือ
การกู้หน้ ชื่อว่า คํกริยากรณฺมคฺคํ เพียงแต่
ทำกริยานั้น ๆ เพียงแต่ทำกริยานั้น ๆ ย่อม
เป็นปัจจัยในการส่งผลประโยชน์นั้น คือใน
การใช้ทรัพย์คั้นและในการใช้หน้ อธิบายว่า
มีการส่งผลที่มีให้ผลเป็นต้น เป็นผล.

๖๓๖. สมฺโมทวิฆาตตฺตณฺติ พตฺตีสาย

วิณฺญาณฺเสสุ ยถาวุตฺตสงฺขารานํ ปฏิสฺนธิยํ,
ปวตฺตติยํ จ ปจฺจยภาเว วิภชฺช อวิภาวิทฺเต
ปวตฺตตณฺกสมฺโมทสฺส อปนยนตฺถํ.

๖๓๖. คำว่า เพื่อกำจัดความเลือน-

หลง ความว่า เพื่อนำไปปราศความ
เลือนหลงที่เป็นไปในวิญญาณ ๓๒ คือ ใน
ปฏิสนธิกาล และในความเป็นปัจจัยใน
ปวัตติกาลแห่งสังขารตามที่กล่าวแล้ว ซึ่ง
ท่านมิได้จำแนกให้แจ่มแจ้งไว้.

ปุณฺณภิสฺงขาเรติ นิตฺถารณฺเ ภุมฺมํ.

อวิเสเสนาติ "ติเหตุโก ติเหตุกสฺสา"ติ-
อาทิกํ เกทํ อกตฺวา สามณฺณโต,
ปิณฺหวเสนาติ อตฺถโถ. สพฺพตฺถ อุนิสฺสย-
ปจฺจโย พลวกมฺมสฺส วเสน โยเชตฺพุโพ.
"ทุพฺพลํ ทิ กมฺมํ อุนิสฺสยปจฺจโย น โทติ"ติ

บทว่า ปุณฺณภิสฺงขาเร เป็นสัจจมี

วิภคฺคิลงฺในอรรณนิตฺถารณฺเ. คำว่า โดย
ไม่ต่างกัน คือ โดยเสมอกัน มิได้กระทำ
ความแยกกันเป็นต้นว่า "ธรรมที่เป็น
ติเหตุกะ เป็นปัจจัยแก่ธรรมที่เป็นติเหตุกะ"
อธิบายว่า ด้วยอำนาจความรวมกัน.

คุณแหวน นิตฺถยานนท

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวายเป็นพุทธบูชา

ปฏิจจสวตถุนาย ทสฺสิตเมตฺ.

อุปนิสสยปัจจัยทุกแห่ง บัณฑิตพึงประกอบด้วย
อำนาจกรรมที่มีกำลัง. ในสังวรรณนา-
คัมภีร์ปฏิฐาน ท่านได้แสดงไว้ว่า "กิจกรรม
ที่ทรพล ย่อมไม่เป็นอุปนิสสยปัจจัย".

รูปาวจรปณฺจกุสลเจตนาเกโทติ "จเปตฺวา
อภิญญาปตฺตฺน"ติ วิเสเสตฺวา วตฺตพฺพํ, น
วา วตฺตพฺพํ วิปากสฺส ปจฺจยภาวกถาย
อวิปาการทสฺส ปสฺงคามาวโต. อภิญญา-
เจตนา ยหิ อวิปากตา เหฏฺฐา วิภาวิตา
เอว. อวิเสเสน ปนาติ เอตฺถาปิ เอเสว
นโย. ปณฺจนฺ วิปากวิญฺญาณนฺติ
อาเนตฺวา สมฺพนฺธิตพฺพํ.

คำว่า บุญญาภิสังขาร ประเภทกุศล
เจตนา ๕ ฝ่ายรูปาวจร ควรจะกล่าวให้
ต่างไปว่า "เว้นประเภทที่ถึงอภิญญา" หรือ
ไม่ควรกล่าว เพราะวิปากที่ไม่ควรเป็น
วิปาก ในถาว่าด้วยความเป็นปัจจัยไม่มี
ความเกี่ยวข้องกัน. ก็ความที่เจตนาใน
อภิญญาไม่เป็นวิปาก ท่านได้อธิบายไว้แล้ว
ในหนหลังที่เดียว. แม้ในคำว่า ก็โดยไม-
ต่างกัน นี้ ก็นั้น. พึงนำคำว่า ปณฺจนฺ
วิปากวิญฺญาณนํ แก่วิปากวิญฺญาณทั้ง ๕ มา
เชื่อมเข้าด้วยกัน.

ปณฺจนฺนฺติ จกฺขุโสตฺวิญฺญาณนํ,
สมฺปฏฺิจฺจนฺนมนโธธาตุยา ทฺวินฺนํ สนฺตฺรณ-

คำว่า แก่วิปากวิญฺญาณทั้ง ๕ ได้แก่
แก่วิปากวิญฺญาณทั้ง ๕ เหล่านี้ คือ จักขุ-

^๑ ก. วิปาการทสฺส.

มโนวิญญาณธาตุจนจากติ เอเตสํ ปณฺชนํ. วิญฺญาณ โสทวิญฺญาณ, สัมปฏิจจนมโนธาตฺ
ตเถวาทิ เทวธา เอว. กถํ ปน และสันตํมโนวิญฺญาณธาตฺทั้ง ๒. คำว่า
 อภิธุจารมฺมณเยว ปวตฺตทนฺกานิ กุสลวิปาก- อย่างนั้นเหมือนกัน คือ โดยส่วนสอง
 วิญฺญาณานิ ทุกฺคตฺยํ ปวตฺตตฺนํตฺติ อาท นันเอง. ท่านอาจารย์กล่าวคำว่า "แห่ง
"นิริเย มหาโมคคัลลนตเถรสฺสา"ติอาทิ. พระมหาโมคคัลลนเถระในนรก" ดังนี้
 เป็นต้น เพื่อจะเฉลยปัญหาว่า ก็วิญฺญาณที่
 เป็นกุสลวิปาก เป็นไปในอภิธุจารมฺมณํเท่านั้น
 ย่อมเป็นไปในทุกฺคตฺยํได้อย่างไรกัน.

เถโร หิ ตตฺถ อิทฺธิยา วสฺสํ นิมนฺนิตฺวา
 กติปยเวลล์^๑ นิริยคฺคิ วุปสเมตฺวา เตสํ ธมฺมํ
 เทเสติ.

เสว กามาวจโร ปุณฺณภิสงฺขารो.
อวิเสเสน ปน ปุณฺณภิสงฺขารอติ กามาวจโร
 รูปาวจรณฺจาทิ ทฺวิธมฺปิ ปุณฺณภิสงฺขารํ
 เอกชฺฉํ สงฺกคฺคทาติ.

ความจริง พระเถระเนรมิตฝนด้วยฤทธิ์ใน
 นรกนั้น คับไฟนรกสิ้นเวลาเล็กน้อย แล้ว
 แสดงธรรมแก่สัตว์นรกเหล่านั้น.

เสว โยค กามาวจโร ปุณฺณภิ-
 สงฺขารอ แปลว่า ปุณฺณภิสงฺขารฝ่าย
 กามาวจรนั้นแหละ. ด้วยคำว่า แต่โดยไม่
ต่างกัน ปุณฺณภิสงฺขาร ดังนี้ ท่านอาจารย์
 ย่อมรวมเอาปุณฺณภิสงฺขารทั้ง ๒ อย่าง คือ
 กามาวจร และรูปาวจร เข้าด้วยกัน.

^๑ ฉ. กติปย.

ทวารสากุสลเจตนา เกโทติ เอตถ ในคำว่า อนุญาภิสังขาร ประเภท
อุทฺทจฺจสทกตเจตนา ย คทณ การณ น อกุสลเจตนา ๑๒ นี้ เหตุในการถือเอา
ทิสฺสตี, วิจาเรตพฺพเมต. เอกุสฺส เจตนาสทกตด้วยอุทฺทจฺจจะไม่ปรากฏ ข้อนี้
วิญฺญาณสุส ตเถว ปจฺจโย ปฏิสฺนุธิ, โน ควรพิจารณา. อธิบายว่า เป็นปัจจัยแก่
ปวตฺเตติ เอกุสฺเสว ปจฺจยภาวนิโย วิญฺญาณดวง ๑ เหมือนอย่างนั้น ในปฏิสฺนุธิ-
ปฏิสฺนุธิ, โน ปวตฺเต. ปวตฺเต ท กาล ไม่เป็นไปในวัตติกาล เพราะเหตุนั้น
สตุตฺตุนนฺปิ ปจฺจโยติ อธิปาโย. ท่านจึงกำหนดความเป็นปัจจัย แก่วิญฺญาณ

รูปภเว จตุตฺตุนนฺติ อกุสลวิปากาน คำว่า ในรูปภพ เป็นปัจจัยแก่วิปาก
จกฺขุโสทวิญฺญาณสมฺปฏฺิจฺจนฺสนฺตีรณาน. ตานิ วิญฺญาณ ทั้ง ๔ ความว่า เป็นปัจจัยแก่จักขุ-
ปน เอกนฺตโต อนิฏฺฐารมฺมณาน, รูปภเว วิญฺญาณ โสทวิญฺญาณ สมฺปฏฺิจฺจน และ
จ กถ อนิฏฺฐารมฺมณสมายโคติ อาท "โส สันตีรณะ ที่เป็นอกุสลวิปาก. ท่านอาจารย์
จ โซ" ติอาท. "ตถา กามาวจรเทวโลเกปิ กล่าว คำเป็นต้นว่า "ก็ความที่อนุญาภิ-
อนิฏฺฐา" รูปาทโย นตถ" ติ อิท สังขารเป็นปัจจัยในรูปภพนั้นแล" เพื่อจะ
เยภฺยฺยวเสน วุตฺต. เฉลย คำถามว่า ก็อกุสลวิปากนั้น เป็น
อนิฏฺฐารมฺมณ โดยส่วนเดียว อัน ในรูปภพ

๑ ฉ. อนิฏฐารูปาทโย.

จะประกอบด้วยอนิฏฐารมณ์ ได้อย่างไร.
 คำว่า "สิ่งที่ไม่น่าปรารถนามีรูปที่ไม่น่า
 ปรารถนาเป็นต้น ก็ไม่มีแม้ในเทวโลก
 กามาวจรเหมือนอย่างนั้น" นี้ ท่านกล่าว
 ไว้โดยเป็นเรื่องส่วนมาก.

พหุล ๓ เศล อัญญา เอว รูปาทโย
 อูปัญจนติ,^๑ กทาจิ อนิฏฐัง. เทวานัง ๓
 เกสณฺจิทเว บุพฺพนิมิตฺตปาทุภาวกาลาทีสุ
 มิตาตมาลาทีอนิฏฐารมฺมณสมายโยโค โหตี.^๒

เพราะรูปเป็นต้นที่น่าปรารถนาเท่านั้น ย่อม
 ปรากฏแก่เทวดาเหล่านั้นเป็นส่วนมาก บาง
 คราวก็ปรากฏสิ่งที่ไม่น่าปรารถนา. จริงอยู่
 การประจวบด้วยอนิฏฐารมณ์ มีดอกไม้เหี่ยว
 เป็นต้น ย่อมมีแก่เทวดาบางพวกในเวลา
 บุพนิมิตปรากฏเป็นต้น.

๖๓๗. ยตุถ วิตุถารบฺปกาสณํ กถํ,
 ตโต ภวโต ปญฺจาย มุขมตฺตบฺปกาสณํ
 กาคุกาโม อาท "อาทีโต ปญฺจายา"ติ
 เตเนว "ทฺวีสุ ภเวสุ"ติอาที วุตฺตํ.
 มนุสฺสาปิ เกจิ อณฺทชา, สํเสทชา * จ
 โทหนฺตึติ ตทเบกฺขาย "จตุสฺ โยนีสุ"ติ วุตฺตํ.

๖๓๗. คำประกาศความพิสดาร ท่าน
 อาจารย์ได้กระทำแล้วในภพใด ท่าน
 อาจารย์ประสงค์จะกระทำคำประกาศ ข้อ
 สำคัญตั้งแต่ภพนั้นไป จึงกล่าวคำว่า "ตั้งแต่
 ต้น". ด้วยเหตุนี้แหละ ท่านอาจารย์จึง
 กล่าวคำว่า "ในภพ ๒" ดังนี้เป็นต้น. แม้

^๑ ก. อูปติฏฺจนฺติ.

^๒ ฉ. โหตีติ.

คุณสอวงศ์ แก้วสอาด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์ เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

มนุษย์ทั้งหลาย บางพวกก็เกิดในไข่ บางพวกก็เกิดในถ้ำไคล เพราะเหตุนั้น ท่านอาจารย์จึงกล่าวว่า "ในกำเนิด ๔" โดยเล็งถึงความซ้อนั้น.

เอกตฤทกายเอกตฤทสณฺฑิตาสามณฺเณน จตฺตฤทชฺ-
ฌานภุมิกาปิ อสณฺณารูปวชฺชา จตฺตฤทียะ
วิณฺณานภฺจิติ ภษณฺติ. เอส ปุณฺณภิสงฺขารโ.
วุตฺตนเยเนวาทิ "นานากุชณฺณิกมมฺปจฺเจเน
เจว อุปนิสฺสยปจฺเจเน จา"ติ
วุตฺตนเยเนว.

สัตว์แม้อยู่ในจตุตถฌานภูมิ เว้นอสัญญภูมิ
และอรุณภูมิ ย่อมรวมเข้าวิณญาณภฺจิติที่ ๔
อย่างเดียวกัน โดยความเป็นเอกตฤทกาย
เอกตฤทสณฺฑีเสมอกัน. เอส โยค ปุณฺณภิ-
สงฺขารโ แปลว่า ปุณฺณภิสงฺขารนี้. คำว่า
โดยนัยที่กล่าวแล้วนั้นแหละ คือ โดยนัยที่
กล่าวแล้วว่า "โดยกรรมปัจจัยที่มีในขณะ
ต่างกัน และโดยอุปนิสัยปัจจัย" นั้นแหละ.

ยถาสมฺภวานฺติ เอกวิสตฺติกามาวจรรูปาวจร-
กุสลวิปาเกสฺ จุทฺทสนฺนํ ปฏิสนฺธิยา,^๑
ปวตฺเต จ, สตฺตุนฺนํ ปวตฺเต เอวาทิ
อัยฺ ยถาสมฺภโว.

คำว่า ตามที่มีอยู่ ความว่า ตามที่มีอยู่ตั้งนี้
ในบรรดา กามาวจรกุสลวิปาก และ
รูปาวจรกุสลวิปาก ๒๑ ดวง ปุณฺณภิสงฺขาร
เป็นปัจจัยแก่วิปากวิณญาณ ๑๔ ดวง ใน-
ปฏิสนธิกาล และในปัตติกาล เป็นปัจจัย

^๑ ฉ. ปฏิสนธิยํ.

แก้วิปากวิญญาณ ๑ ดวง ในวัฏติกาล
อย่างเดียว.

ตาทีเสเยวาทิ นานตตกายเอกตต-
สนธิสงฺขาทะเยว.

คำว่า ในสัตตาวาส เดียวเช่นนั้น
เหมือนกัน ได้แก่ ในสัตตาวาส กล่าวคือ
นันทกายเอกตตสนธิ์นั้นเอง.

จตุณฺนี วิญญาณานนฺติ ภวาทโย
อเปกขิตฺวา วุตฺตํ. จตุสฺ อนุโตคธาณํ ปน
ติณฺณํ วิญญาณานํ ตีสุ วิญญาณญฺจิสฺสุ
ปจฺจยภาโว โยเชตฺพโพ. อวิญญาณเก
สฺตตาวาเส สงฺขารปจฺจยา วิญญาณเ
อลฺพฺมาเนปิ ตสฺส สงฺขารเหตุกตฺตํ
ลพฺภเตว.

คำว่า แก้วิญญาณ ๔ ท่านกล่าวถึง
ถึงภพเป็นต้น. ก็บัดนี้พึงประกอบความที่
วิญญาณทั้ง ๓ ที่หยั่งลงภายในวิญญาณทั้ง ๔
เป็นปัจจัยในวิญญาณญฺจิสฺสุทั้ง ๓. แม้เมื่อ
ไม่ได้วิญญาณ เพราะสังขารเป็นปัจจัยใน
สัตตาวาสที่ไม่มีวิญญาณ ก็ยังได้ความที่
สัตตาวาสที่ไม่มีวิญญาณนั้น มีสังขารเป็นเหตุ
นั่นเอง.

ตถา หิ ตตฺถ บุณฺญาภิสงฺขารโ กฏฺตคารูปานํ
นानากฺขณิกกมฺมปจฺจเยน ปจฺจโย โหติ.
เอตฺสฺมิณฺจ มุขมตฺตปฺปกาสนเ บุณฺญาภิ-
สงฺขาราทินํ ทุกฺคตฺติอาทิสฺ ปวตฺตฺติยํ กุสล-
วิปากาทิวิญญาณานํ ปจฺจยภาโว ภเวสุ

จริงอย่างนั้น บุณฺญาภิสงฺขารในสัตตาวาส
ที่ไม่มีวิญญาณนั้น เป็นปัจจัยโดยกรรมปัจจัย
มีขณะต่าง ๆ กัน แก่กฏฺตคารูปทั้งหลาย.
ก็ในการประกาศข้อสำคัญนี้ ความที่บุณฺญาภิ-
สังขารเป็นต้น เป็นปัจจัยแก้วิญญาณมี

คุณสอวงศ์ แก้วสอาด

สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา

นิเทศ) พรรณนากถาโดยพิสดารแห่งบทว่าเพราะวิญญาณเป็นปัจจัจจึงมีนามรูป ๔๔

วุตฺตุนเยเนว วิณฺณายตฺตี น วุตฺตโตติ กุศลวิปากเป็นต้น ในปวัตติกาลในทศคติภูมิ
เวทิตฺตพฺโพ. เป็นต้น ย่อมรู้ได้ตามนัยที่กล่าวแล้ว ในภ
หังหลายนั้นเอง เพราะเหตุนี้ ฟังทราบว่
ท่านมิได้กล่าวไว้.

**วิญญาณปัจจัจจนามรูปปท-
วิตุถารกถาวณฺณนา**

**พรรณนากถาโดยพิสดารแห่งบทว่า
เพราะวิญญาณเป็นปัจจัจจึงมีนามรูป**

๖๓๘. วิภาคา นามรูปานนฺติ นามสฺส
จ, รูปสฺส จ ปภทฺโต.

๖๓๘. คำว่า โดยวิภาคแห่งนามรูป
คือโดยประเภทแห่งนามและรูป.

ตคฺค นามสฺส ตาว ปภทฺ
ทสฺสเสนฺเตน กามํ วิณฺณานมฺปิ นามเมว,
ปัจจัจยปัจจัจยุปปนฺเน ปน อสงฺกรโต ทสฺสเสคฺ
"อารมฺมณานิขํ นมนโต เวทนาทโย ตโย
ชนฺธา"ติ วุตฺตํ.

ในคำนี้ ท่านอาจารย์เมื่อจะแสดง
ประเภทแห่งนามก่อน แม้วิญญาณก็เป็นนาม
เหมือนกัน, แต่ถึงกระนั้น ก็กล่าวว่า
"ชั้น ๓ มีเวทนาเป็นต้น ชื่อว่า นาม
เพราะน้อมไปเฉพาะหน้าต่ออารมณ์" เพื่อ
จะแสดงธรรมที่เป็นปัจจัจ และธรรมที่เกิด
แต่ปัจจัจโดยไม่ปะปนกัน.

วสฺสทธรคณทฎฎา ป-ท.๑-๑

คุณไพฑูรย์ กระจ่างศิลป์
สร้างต้นฉบับพระคัมภีร์เพื่อถวาย เป็นพุทธบูชา